

**KONGRESS
2025**

DAGSORDEN
PKT. 8, DEL 2

LOs HANDLINGS- PROGRAM

Sekretariatets innstilling

LOs 36. ordinære kongress
Oslo Kongressenter,
Folkets hus
5.-9. mai 2025

NOTATER

Landsorganisasjonen i Norge
Torggata 12, N-0181 Oslo
E-post: lo@lo.no
Telefon: 23 06 10 00
lo.no

Dagsorden pkt. 8 Del 2

LOs handlingsprogram

Sekretariatets innstilling

Innhold

1	1. Den norske modellen	4
2	1.1 Målene for den norske modellen	4
3	1.2 Virkemidlene i den norske modellen	5
4	1.3 Den norske modellens evne til å håndtere utfordringer	12
5	1.4 Norge i verden	13
6	2. Hvem vi er, og hva vi er til for	17
7	2.1 Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene	17
8	2.2 Likestilling, inkludering, mangfold	17
9	2.3 Styrke gjennom antall	18
10	2.4 Styrke gjennom bredde og samhold	19
11	2.5 Tillitsvalgte	19
12	2.6 LO lokalt og regionalt	20
13	2.7 Ungdom og student	20
14	2.8 Fagligpolitisk samarbeid	21
15	2.9 Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning	21
16	2.10 LOfavør	21
17	2.11 Tariffpolitikken	22
18	3. Strategiske satsingsområder	24
19	3.1 Trygt arbeidsliv for alle	24
20	3.2 Inkludering i arbeidslivet	30
21	3.3 Rettferdig grønt skifte	31
22	3.4 Et rettferdig pensjonssystem	36
23	3.5 Styrke kvinners økonomiske frihet	39
24	3.6 Livslang læring	41
25	3.7 Offentlig velferd	45
26	3.8 Sterkere totalberedskap	47
27	3.9 Internasjonal demokratibyggning	50
28	3.10 Styrke den demokratiske deltakelsen	52
29	3.11 Ungdom og organisert arbeidsliv	54

30 1. Den norske modellen

31 **Arbeiderbevegelsens visjon er et samfunn der alle kan leve gode og frie liv i et ansvarlig**
32 **fellesskap, og der alle har lik verdi. Samfunnet og økonomien må organiseres slik at**
33 **denne visjonen ikke bare er et uopnåelig ideal, men noe som kan oppnås gjennom**
34 **praktisk politikk.**

35 Vi er på langt nær i mål, men Norge har kommet nærmere denne visjonen enn de fleste andre
36 land. Det skyldes at arbeiderbevegelsen har vært en drivkraft med klare mål for
37 samfunnsorganiseringen, og at vi har etablert virkemidler som gjør det mulig å nå disse
38 målene. Det organiserte arbeidslivet, med frontfagsmodellen som grunnlag for den
39 samordnede lønnsdannelsen, utgjør selve kjernen i den norske modellen.

40 Arbeiderbevegelsen forsto tidlig at vi måtte ha både faglig styrke og politisk innflytelse for å
41 påvirke samfunnet og arbeidslivet til det beste for medlemmene. Det er gjennom den faglige
42 styrken basert på høy organisasjonsgrad og streikeretten vi kan koordinere lønnsdannelsen og
43 forhandle tariffavtaler. Samtidig trengs den politiske innflytelsen for å kjempe fram viktige
44 samfunnsreformer, en aktiv fordelingspolitikk, gode, universelle velferdsordninger, et sterkt
45 arbeidsmiljøregelverk og rammevilkår som legger til rette for å utvikle og trygge
46 arbeidsplassene. Det faglige og politiske arbeidet er gjensidig avhengig av hverandre. Det er
47 gjennom styrken i arbeidslivet vi får politisk innflytelse, og de politiske gjennomslagene våre
48 bidrar til bedre arbeidsvilkår for alle.

49 Selv om den norske modellen har bidratt til å utvikle Norge i mer enn et halvt århundre, er den
50 ikke statisk. Den endrer både form og innhold etter utfordringene den møter. Den norske
51 modellen bygger ikke på å fjerne interessemotsetninger i samfunnet, men på å etablere
52 mekanismer for å finne kompromisser og felles løsninger. Gjennom å bygge tillit mellom
53 befolkningen og institusjonene har modellen bidratt til å redusere interessemotsetningene i
54 det norske samfunnet. Den tilliten baserer seg blant annet på at folk opplever at deres
55 interesser ivaretas, og derfor står LO imot et press for økt makt og rikdom til noen få på
56 bekostning av flertallet, og derfor tar vi kampen mot arbeidsledighet, angrep på faglige
57 rettigheter og svekkelser av velferdsstaten.

58 Det er ingen selvfølge at den norske modellen vil bestå. Den kan utfordres politisk av krefter
59 som vil svekke fagbevegelsen og det organiserte arbeidslivets rolle. Den kan også utfordres
60 gjennom endringer i arbeidslivet som svekker fellesskapet på arbeidsplassene. For å sikre
61 modellen kreves enighet om målene og virkemidlene og en forståelse av sammenhengen
62 mellom disse. Det krever at LO og resten av arbeiderbevegelsen har kraft og vilje til å sette den
63 norske modellen i førersetet for politikken. LO ser det som sin viktigste samfunnspolitiske
64 oppgave å styrke, forsvare og utvikle den norske modellen for på den måten ivareta
65 arbeidstakernes interesser.

66 1.1 Målene for den norske modellen

67 Den norske modellen bygger på tre grunnleggende målsettinger som alle er mulige å oppnå
68 gjennom en tilpasning av virkemidlene.

69 **Mål nummer en: Arbeid til alle**

70 Et arbeid å gå til og en lønn å leve av er grunnleggende menneskerettigheter og har stor verdi
71 for den enkeltes liv. Arbeid er grunnlag for inntekt og økonomisk frihet, men også viktig for
72 sosial tilhørighet, for mulighetene til innflytelse, læring, utvikling og helse. Forutsetningen for å

73 realisere dette er et mer inkluderende og tilrettelagt arbeidsliv med rom også for dem som
74 ikke har hundre prosent arbeidskapasitet.

75 Arbeid til alle er også viktig for å få til en god samfunnsutvikling. Den norske modellen er
76 avhengig av høy sysselsetting for å være bærekraftig. Uten nok folk i arbeid kan vi ikke
77 finansiere velferdssystemet.

78 For arbeiderbevegelsen er full sysselsetting en konkret og oppnåelig ambisjon, slik at alle
79 arbeidsføre mennesker skal kunne livnære seg av eget arbeid. Samtidig skal alle som av ulike
80 grunner ikke er arbeidsføre, også kunne leve gode liv. Den koordinerte lønnsdannelsen er en
81 forutsetning for at ambisjonen om full sysselsetting er mulig, og gjør at finanspolitikken og
82 pengepolitikken også kan innrettes med full sysselsetting som hovedmål.

83 **Mål nummer to: Høy verdiskaping**

84 Verdiskaping skjer når mennesker arbeider, alene eller i fellesskap, og med naturressurser og
85 kapital som innsatsfaktorer. Det produseres varer og tjenester som har verdi for andre
86 mennesker. Verdiskaping foregår i alle sektorer, både offentlig og privat, og i alle bransjer.
87 Hvorvidt arbeidet betales for over skatteseddelen, mellom aktører i et marked, eller om det er
88 ubetalt, er ikke avgjørende for om arbeidet som gjøres, skaper verdier.

89 Fordi arbeid er en knapp ressurs i ethvert samfunn, er det nødvendig å bruke denne ressursen
90 mest mulig effektivt. Dette innebærer at vi som samfunn må prioritere arbeidskraft på en måte
91 som ikke bare sikrer produktivitet, men reell bærekraft. Flest mulig må settes i stand til å delta i
92 verdiskapingen i en så stor del av livet som mulig. Dette stiller krav til sosialpolitikken,
93 helsepolitikken, arbeidsmarkedspolitikken, kompetansepolitikken og den økonomiske
94 politikken. Målet om høy verdiskaping henger derfor tett sammen med målet om arbeid til alle.

95 Høy og stigende verdiskaping er bare mulig dersom vi lykkes i å øke produktiviteten. Det
96 forutsetter et lærende arbeidsliv der arbeidstakernes kompetanse hele tiden øker, og der vi
97 arbeider systematisk for å styrke kompetansemiljøene i virksomhetene. Det forutsetter at
98 faste, hele og trygge stillinger er normen i arbeidslivet. Det gir det beste grunnlaget for
99 kompetanseutvikling og partssamarbeid på arbeidsplassene.

100 **Mål nummer tre: Rettferdig fordeling**

101 LOs visjon er et samfunn der alle har samme verdi og kan leve frie og gode liv. Da må makt og
102 ressurser være rettferdig fordelt, men også goder og byrder. Slik bygger vi et samfunn preget
103 av høy grad av tillit, lavt konfliktnivå og stor personlig frihet for enkeltmenneskene. Et slikt
104 samfunn er bedre egnet for verdiskaping enn samfunn med større forskjeller.

105 Lønnsdannelsen og det kollektive forhandlingssystemet er den viktigste fordelingsmekanismen
106 i samfunnet. Den avgjør balansen mellom arbeid og kapital og sikrer at rammene for
107 lønnsveksten er lik i alle sektorer og bransjer. Fordelingen som skjer gjennom lønn, må
108 samtidig støttes opp av fordeling via skattesystemet og fordeling gjennom velferdstjenestene
109 og offentlige overføringer. Også fastsettelse av ytelser og utdannings- og kompetansepolitikken
110 som gir like muligheter til livslang læring, er viktige fordelingsmekanismer.

111 **1.2 Virkemidlene i den norske modellen**

112 Den norske modellen er en måte å organisere arbeidsliv, lønnsdannelse, velferdsordninger og
113 økonomisk styring på som sikrer at full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling er
114 mulig på samme tid. Den bidrar til at dette kan opprettholdes i tider med skiftende
115 rammebetingelser, som teknologi, migrasjon, klima og demografi. Det er en modell for å skape
116 og å dele. Målene vi har satt for det norske samfunnet, kan bare nås dersom vi har de
117 nødvendige virkemidlene.

118 Modellen benytter seg både av topartssamarbeidet gjennom samarbeid og forhandlinger
119 mellom partene i arbeidslivet og av trepartssamarbeidet der myndighetene også deltar. På
120 denne måten oppnår vi et høyt tillitsnivå i samfunnet, som er verdifullt i seg selv, og som bidrar
121 ytterligere til å nå samfunnsmålene vi har satt oss.

122 I modellen ligger landsomfattende tariffavtaler, et høyt lønnsnivå og rettferdige velferds- og
123 inntektssikringsordninger. Dette motvirker dumping av lønns- og arbeidsvilkår og bidrar til at
124 arbeids- og næringsliv investerer i ny og bedre teknologi, kunnskap og organisering. Slik har vi
125 bygget et samfunn som er et av de mest tilpasningsdyktige, omstillingsvennlige, rettferdige og
126 produktive i verden.

127 Den norske modellen bygger på tre pilarer:

128 **Organisert arbeidsliv:** en koordinert lønnsdannelse forankret i et godt organisert
129 arbeidsliv med sterke og representative organisasjoner

130 **Ansvarlig økonomisk styring:** demokratisk kontroll over og ansvarlig styring av økonomien
131 sterkt rettet inn mot målet om full sysselsetting

132 **En sterk velferdsstat:** en sterk, fellesfinansiert velferdsstat

133 Dette understøttes også av andre politikkområder, som innrettes med tanke på høy
134 sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling.

135 **Organisert arbeidsliv**

136 Det er det organiserte arbeidslivet og den koordinerte lønnsdannelsen som er grunnlaget for
137 den norske modellens virkemåte. Bare gjennom en koordinert lønnsdannelse er vi i stand til å
138 sikre full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling på samme tid. I samfunn som
139 mangler den koordinerte lønnsdannelsen, slår dette som regel ut i høyere ledighet, ofte også
140 med lavere verdiskaping og større forskjeller. Det skyldes at arbeidsledighet blir brukt som
141 verktøy i den økonomiske politikken for å hindre lønns- og prisspiraler.

142 Den koordinerte lønnsdannelsen er samtidig bare mulig å ivareta dersom organisasjonsgraden
143 og tariffdekningen er høy, og når den understøttes av sterke institusjoner på nasjonalt nivå. For
144 LO er det derfor en viktig oppgave å øke organisasjonsgraden i norsk arbeidsliv og å opprette
145 flere tariffavtaler. Dette forutsetter klare partsforhold i arbeidslivet, der det er tydelig hvem
146 som er arbeidsgiver, og hvem som er arbeidstaker. Forretningsmodeller som har til hensikt å
147 unndra seg arbeidsgiveransvaret, utfordrer den norske modellen. LO jobber systematisk mot
148 en slik utvikling.

149 Samtidig arbeider LO for å opprettholde og styrke institusjonene som understøtter
150 arbeidslivspilaren i den norske modellen. Dette omfatter Arbeidsretten, Riksmekleren, Det
151 tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) og Regjeringens kontaktutvalg, men
152 også mer uformelle, tillitsbaserte arenaer for dialog og samarbeid.

153 **Frontfagsmodellen**

154 Frontfagsmodellen er det viktigste elementet i arbeidslivspilaren. Den innebærer at
155 konkurranseutsatte næringer forhandler først og setter normen for de andre oppgjørene. På
156 denne måten løsrives lønnsveksten fra etterspørselen i lokale arbeidsmarkeder og knyttes i
157 stedet til bedriftenes lønnsnivå. Dermed unngår man skadelige lønns- og prisspiraler. Dette
158 muliggjør i sin tur bruk av finans- og pengepolitikken til å holde arbeidsledigheten lav, uten høy
159 prisvekst og tap av konkurranseevne.

160 Frontfagsmodellen ivaretar konkurranseutsatte næringer, bidrar til fordeling både mellom
161 arbeid og kapital og mellom yrkesgrupper, støtter opp under samfunnsøkonomien og bremser
162 arbeidsledigheten. Frontfagsmodellen innebærer at det er lønnsnivået i konkurranseutsatte
163 næringer som må sette rammene for hele arbeidslivet, dersom målene om full sysselsetting,
164 rettferdig fordeling og høy verdiskaping skal nås. Frontfagsmodellen er ikke til hinder for at det

165 kan gis kompensasjon til grupper som systematisk og over tid er blitt hengende etter i
166 lønnsutviklingen.

167 ***Fordeling gjennom lønn***

168 Lønn skal avtales mellom partene i tariffoppgjør gjennom frie forhandlinger. Lønnsdannelsen
169 og det kollektive forhandlingsystemet er den viktigste fordelingsmekanismen i samfunnet.
170 Den avgjør balansen mellom arbeid og kapital, sikrer inntekten for arbeidstakerne og påvirker
171 sysselsetting og arbeidsledighet på en avgjørende måte.

172 Den kollektive lønnsdannelsen gir mindre lønnsforskjeller enn det en mer markedsbestemt
173 lønnsdannelse ville gi. Den gjør det mulig å løfte de lavest lønte og å arbeide for likelønn
174 mellom kjønnene. Samtidig er frontfagsmodellen orientert mot å styrke næringslivets
175 konkurranseevne og sikre full sysselsetting. Arbeid til alle bidrar i seg selv til mindre forskjeller.

176 En samordnet lønnsdannelse gjør det også mulig å bruke tariffoppgjørene til å gjennomføre
177 eller understøtte sosiale reformer i samfunnet. Koordineringen som skjer gjennom
178 forhandlingene, legger også grunnlaget for å sikre at framforhandlede rettigheter og goder kan
179 gjøres gjeldende for arbeidstakere i sektorer som har et svakere utgangspunkt for
180 forhandlinger.

181 Oppslutningen om en samordnet lønnsdannelse utfordres dersom bonuser og
182 topplederlønningene øker mer enn andre lønninger. LO vil derfor jobbe for at lønnsveksten
183 blant ledere og andre som ikke er omfattet av den kollektive lønnsdannelsen, ikke skal være
184 høyere enn for vanlige arbeidstakere. Oppslutningen om en samordnet lønnsdannelse
185 utfordres også hvis balansen mellom arbeid og kapital forskyves i eiernes favør.

186 ***Den norske mikromodellen***

187 Med utgangspunkt i systemet for lønnsdannelse kan sterke arbeidslivsparter også bidra til å
188 løse andre utfordringer på både virksomhets- og samfunnsnivå. Lokalt samarbeider partene
189 om omstillinger, implementering av ny teknologi og kompetanseheving. Partssamarbeidet på
190 arbeidsplassene er også rammen for lokale lønnsforhandlinger. Dette kalles den norske
191 mikromodellen. For at denne skal fungere godt, trengs det en jevn maktbalanse der begge
192 parter forplikter seg. Det krever høy organisasjonsgrad og aktive klubber og tillitsvalgte med
193 sterke fagforeninger og landsomfattende tariffavtaler i ryggen.

194 ***Trepartssamarbeid på samfunnsnivå***

195 Trepartssamarbeid på samfunnsnivå er en viktig kanal for å nå LOs mål. Når arbeidslivets
196 parter trekkes med i reformarbeid og omstillingsprosesser, blir det mulig å utforme gode
197 løsninger for hele samfunnet og å sette disse ut i livet. Hvis samfunnsstyring og reformarbeid
198 skal ha legitimitet i befolkningen, forutsetter dette at finans- og pengepolitikken rettes inn for å
199 sikre full sysselsetting og rettferdig fordeling.

200 LO skal være en konstruktiv partner både for arbeidsgiverne og myndighetene, uavhengig av
201 politisk flertall. Vi vil bidra til reformer som kan understøtte målene om full sysselsetting, høy
202 verdiskaping og rettferdig fordeling innenfor rammene av et organisert arbeidsliv, ansvarlig
203 økonomisk styring og en sterk, fellesfinansiert velferdsstat.

204 Bærekraftarbeid på den enkelte arbeidsplass må foregå gjennom bestemmelsene i
205 tariffavtalene. Partene i arbeidslivet må sammen sørge for at arbeidsgivere og arbeidstakere
206 får økt kompetanse om miljø og bærekraft, og bidra til nødvendige omstillinger i grønn retning.
207 Flere arbeidsgivere må forpliktes i bærekraftarbeidet gjennom tariffavtalene.

208 ***Faglige rettigheter***

209 Arbeiderbevegelsen har bidratt til å bygge det arbeidslivet vi har i dag, gjennom å forhandle
210 fram kollektivavtaler og å kjempe fram rettigheter gjennom lowerket. Faste ansettelser og
211 heltidsstillinger er grunnmuren i arbeidslivet. Det sikrer trygghet for arbeidstakerne og

212 kompetanse på arbeidsplassene. Høy yrkesdeltakelse blant kvinner har bidratt til økonomisk
213 vekst så vel som økt frihet for større deler av befolkningen.

214 Målet om arbeid til alle henger nært sammen med kravene om at alle skal ha en lønn å leve av,
215 gode muligheter til å utvikle seg gjennom yrkeslivet, og at alle har krav på et godt fysisk og
216 psykisk arbeidsmiljø. Retten til arbeid er ikke tilstrekkelig oppfylt i et samfunn med arbeidende
217 fattige eller i et arbeidsliv der folk blir syke av å jobbe. LO vil derfor fortsette sitt arbeid for å
218 løfte lavlønnsgruppene for å sikre likelønn, for å styrke arbeidstakernes muligheter til
219 kompetanseutvikling og medbestemmelse og for å styrke det fysiske og psykososiale
220 arbeidsmiljøet på norske arbeidsplasser.

221 Kjernekonvensjonene til FNs internasjonale arbeidslivsorganisasjon (ILO) skal være
222 bunnplanken i det norske arbeidsliv, og LO vil arbeide for at ILOs kjernekonvensjoner tas inn i
223 menneskerettsloven og gis forrang foran annen lovgivning.

224 **Ansvarlig økonomisk styring**

225 Frontfagsmodellen, den koordinerte lønnsdannelsen og arbeidslivspolitikken gjør det mulig å
226 føre en politikk for full sysselsetting, høy verdiskaping og rettferdig fordeling innenfor
227 ansvarlige økonomiske rammer. Dermed er det mulig å nå målene i den norske modellen uten
228 at dette slår ut i lønns- og prisspiraler, svekket produktivitet eller svekket konkurranseevne.

229 **Den økonomiske politikken**

230 LO mener at full sysselsetting må være det viktigste målet for den økonomiske politikken i
231 Norge. Da er det viktigste virkemiddelet å føre en økonomisk politikk for høy etterspørsel og
232 verdiskaping. De ulike delene av den økonomiske politikken – finanspolitikken, pengepolitikken
233 og inntektspolitikken – må jobbe sammen for mest mulig effektivt resultat og stabilitet i den
234 økonomiske utviklingen. Det er avgjørende å unngå store svingninger i sysselsettingen. En aktiv
235 arbeidsmarkedspolitikk er viktig for å understøtte dette.

236 I den norske modellen er lønnsdannelsen samordnet og koordinert på tvers av sektorer.
237 Dermed trenger ikke arbeidsledigheten å være et stabiliserende virkemiddel i den økonomiske
238 politikken. Den norske modellen er nemlig rigget slik at vi kan ha lav ledighet uten at det går ut
239 over konkurranseevnen for norsk næringsliv, eller at det slår ut i sterk prisvekst.
240 Frontfagsmodellen gir et handlingsrom for at den økonomiske politikken kan innrettes mot å
241 holde høy etterspørsel i økonomien.

242 En aktiv bruk av den økonomiske politikken for å nå målet om full sysselsetting krever solide
243 statsfinanser og langsiktig finansiell bærekraft. Petroleumsressursene tilhører dessuten også
244 framtidige generasjoner og må forvaltes forsvarlig. Når den norske modellen sikrer høy
245 sysselsetting og verdiskaping gjennom dens iboende mekanismer, er også inntektsveksten og
246 etterspørselen høy uten stimulering gjennom den økonomiske politikken. På den måten
247 innebærer trygg økonomisk styring med mål om full sysselsetting også en økonomisk politikk
248 som er langsiktig og finansielt bærekraftig.

249 **Et solidarisk skattesystem**

250 Et effektivt og omfordelende skattesystem er avgjørende både for å finansiere velferd og for en
251 rimelig inntektsfordeling etter skatt. De som har mest, må betale mest. Derfor må
252 skattesystemet bli mer progressivt. Skatt på formue og arv er viktig for å bidra til utjevning og
253 rettferdig fordeling. Skatte- og avgiftspolitikken skal brukes for å sikre arbeidsplasser,
254 verdiskaping, bosetting og fordeling.

255 Skattesystemet må innrettes på en slik måte at man sikrer et bredt skattegrunnlag der alle
256 bidrar til fellesskapet, samtidig som man forhindrer skatteflukt og skattetilpasninger. LO vil
257 derfor arbeide for et skattenivå og et skattegrunnlag som kan opprettholde og styrke
258 velferdsstaten. Det må også omfatte tiltak for å bekjempe svart arbeid, sosial dumping,

259 arbeidslivskriminalitet, korrupsjon, skatteunndragelser og skatteflukt, som svekker
260 velferdsstatens finansieringsgrunnlag.

261 Selskaper som arbeider gjennom digitale medier eller plattformer, må reguleres på en effektiv
262 måte slik at også disse aktørene bidrar til velferdsstaten. Økt beskatning av finanssektoren vil
263 både kunne bidra til å finansiere velferdsstaten og til bedre fungerende finansmarkeder.
264 Skatteetaten må ha et godt utbygget kontrollapparat med lokale avdelinger for å hindre
265 skatteunndragelser og sikre statens og kommunenes skatteinntang.

266 Det er viktig at alle selskaper som tjener penger i Norge, også skatter til Norge, uavhengig av
267 hvor selskapet har sitt hovedkontor. Dette gjelder også teknologigigantene. Dette vil være viktig
268 for at konkurransevilkårene blir like, og for at økonomien til norske medier ikke svekkes
269 ytterligere.

270 **Næringspolitikken**

271 Bedriftene er arenaer for de ansattes arbeidsinnsats og verdiskaping i privat sektor. Et
272 lønnsomt og utviklende næringsliv er en forutsetning for verdiskaping, trygge jobber, en god
273 lønn, etablering av nye arbeidsplasser og skatteinntang til fellesskapet. Arbeidstakerne har like
274 stor interesse som eierne av at bedriftene går godt.

275 Med en liten, åpen økonomi er Norge avhengig av utstrakt handel med utlandet. I noen
276 sektorer produserer Norge mye mer enn vi selv kan bruke. I andre sektorer er vi avhengige av
277 å importere det vi skal bruke. Eksportindustrien har en sentral rolle for å finansiere nødvendig
278 import. Norske selskaper lever i et fellesskap med sine kunder i Europa og resten av verden og
279 er avhengige av forutsigbare rammebetingelser for internasjonal handel.

280 Grunnlaget for å få solgt norske varer og tjenester i utlandet er at næringslivet produserer
281 varer og tjenester til en kvalitet og pris som er minst like god som konkurrentene. Det skal skje
282 samtidig som norske virksomheter tilbyr lønninger og arbeidsvilkår på et høyt nivå og
283 virksomhetene leverer overskudd som er grunnlaget for ansvarlig lønnsvekst og fordeling.
284 Dette krever enorm innsats og evne til omstilling. En politikk for verdiskaping er en politikk for
285 lønnsomhet, investeringer, omstilling og kontinuerlig forbedring og en forutsetning for
286 fordeling. LO vil aldri akseptere nedadgående lønns- og kjøpekraftspiraler som strategi for
287 norsk næringsliv, men heller vektlegge de elementene som bringer økt lønnsomhet til
288 virksomhetene.

289 Norges fortrinn i internasjonal konkurranse skapes i en kombinasjon av den kompetansen den
290 norske arbeidsstyrken besitter, og av våre naturressurser og naturgitte fortrinn. Fra naturen
291 har vi fått store ressurser i form av plass, hav, mineraler, olje, gass, vind, skog, fisk, sol,
292 vannkraft og mye annet. En viktig del av Norges suksess er å foredle disse ressursene ved hjelp
293 av kunnskap, erfaring og arbeid. At vi har sikret nasjonal kontroll over viktige naturressurser,
294 har også vært en viktig faktor og må være det også i framtiden.

295 For at Norge ikke kun skal være en råvareprodusent, må offentlige virkemidler brukes til å
296 koordinere innsats og investeringer slik at verdiskaping kan hentes ut i lange verdikjeder på
297 områder hvor vi har gode forutsetninger for å lykkes. LO vil arbeide for at offentlige virkemidler
298 bidrar til investeringer i industri og infrastruktur som vil gi høyteknologisk industriutvikling
299 nasjonalt og bidra til klimaløsninger globalt.

300 Næringspolitikken er spesielt virksom i den norske modellen, der partene deltar aktivt i både
301 utviklingen og implementeringen. Verdiskapingen i privat sektor utsettes for stadig skiftende
302 forutsetninger og utfordringer. Noen av disse håndteres av markedsmekanismer, der
303 mekanismene i den norske modellen er særlig effektive. Det gjelder for eksempel evne til å ta i
304 bruk ny teknologi, omorganisere, finne nye markeder og øke kompetansenivået. Andre
305 utfordringer klarer ikke markedsmekanismerne alene å håndtere. Det kan skyldes
306 koordineringsproblemer eller svikt i grunnleggende markedsforutsetninger. For eksempel er
307 ikke klimaproblemene i tilstrekkelig grad tatt inn i privatøkonomiske beslutninger. Omstillinger i

308 privat sektor krever derfor en aktiv næringspolitikk for å bøte på sviktende
309 markedsbeslutninger. LO mener det er behov for virkemidler som kan motvirke nedleggelse
310 eller utflytting av lønnsomme og levedyktige virksomheter.

311 **En sterk velferdsstat**

312 Vi trenger en sterk velferdsstat for å sikre rettferdig fordeling av verdiskapingen og gode
313 velferdsordninger for hele befolkningen. En sterk velferdsstat bidrar til å gi det enkelte
314 samfunnsmedlem trygghet og frihet i alle livets faser. Den bygger tillit samfunnsmedlemmene
315 imellom og mellom samfunnsmedlemmene og institusjonene. Tillit reduserer konflikter,
316 kriminalitet og utrygghet. En sterk velferdsstat er også en viktig forutsetning for et
317 velfungerende arbeids- og næringsliv, blant annet gjennom utdanningssystemet.
318 Velferdsstaten gir arbeidstakerne trygghet under omstillingsprosesser som privat sektor er
319 avhengig av for å opprettholde og styrke lønnsomheten.

320 Velferdstjenester i offentlig regi, finansiert over skatteseddelen, gjør det mulig å yte gode tilbud
321 til alle innbyggere, uavhengig av alder, kjønn, sosial og økonomisk status eller bosted. Det
322 forutsetter tilstrekkelige økonomiske rammer og at velferdstjenestene og NAV er godt
323 organisert med riktig og tilstrekkelig bemanning. En aldrende befolkning gjør at behovet for
324 helse-, sosial- og omsorgstjenester vil øke framover. Knapphet på arbeidskraft blir en stor
325 utfordring. Ostehøvelkutt og underfinansiering av velferdsstaten har ført til at
326 ressursituasjonen i offentlig sektor er anstrengt. Tillitsreformen i offentlig sektor må
327 gjennomføres på en slik måte at økt autonomi og medbestemmelse for de ansatte, sammen
328 med økte ressurser, kan sette kommunene og staten i stand til å yte gode velferdstjenester til
329 brukerne og på den måten oppfylle samfunnsoppdraget sitt på en god måte.

330 **Velferd, ikke marked**

331 Markedskreftene er et viktige redskap for produksjon og utveksling av varer og tjenester. Men
332 markedskreftene har begrensninger. Offentlig tjenesteyting og trygdeordninger ble gradvis
333 utviklet for å gi bedre kollektive løsninger, større trygghet og mer likhet enn det private,
334 markedsmessige forsikringer kan gi. LO vil arbeide for at velferdstjenester skal være
335 fellesfinansiert og eies og drives av det offentlige.

336 De felles velferdsordningene utfordres av en økende privat rikdom som gjør at mange kan
337 kjøpe seg bedre eller raskere tjenester i det private markedet enn det som det offentlige klarer
338 å tilby. Dette undergraver ikke bare de universelle ordningene. Det innebærer også en kamp
339 om kompetent arbeidskraft og er en trussel mot arbeidstakernes rettigheter og pensjonsvilkår.

340 LO vil styrke de felles velferdsordningene i takt med den øvrige velstandsutviklingen for å
341 begrense etterspørselen etter private løsninger. Forventningene til det offentlige tilbudet, for
342 eksempel helsevesenet, vokser med økt privat velstandsnivå. Det offentlige tilbudet må være
343 så bra at det ikke er behov for å kjøpe et privat tilbud.

344 **Styring i offentlig sektor**

345 Offentlig sektor skal være underlagt politisk styring og forvaltningsprinsipper med basis i
346 faglighet og tillit til de ansatte og i reell medbestemmelse. Mål- og resultatstyringen har ført til
347 målforskyvning, unødig byråkrati, fragmentering av ansvar og detaljstyring. Styringssystemene i
348 offentlig sektor må endres for å styrke medbestemmelse og medvirkning. Det er derfor behov
349 for å utvikle tillitsreformen i offentlig sektor. Dette vil føre til bedre kvalitet på offentlige
350 tjenester enn med dagens markedsstyringsprinsipper. LO vil derfor arbeide for at
351 tillitsreformen i offentlig sektor gjennomføres, slik at de ansatte får tid og mulighet til å yte
352 gode tjenester til alle innbyggere.

353 **Fordeling gjennom overføringer og offentlig tjenesteyting**

354 For LO er det et grunnleggende mål at flest mulig kan forsørge seg selv og sin familie gjennom
355 eget arbeid. En inntekt å leve av sikrer den enkelte frihet til å ta egne valg og gjør det mulig for

356 alle å ta del i verdiskaping og finansiering av vår felles velferd. Samtidig sikres de som ikke er i
357 stand til å arbeide, et anstendig livsopphold. Et viktig særtrekk ved den norske modellen er at
358 fellesskapet trår til ved arbeidsledighet, sykdom og uførhet.

359 Universelle velferdsordninger bidrar til å redusere økonomisk ulikhet. Overføringer og tilgang
360 på gode velferdstjenester gjennom velferdsstaten motvirker fattigdom, forsterker utjevningen
361 mellom grupper i samfunnet og omfordeler fra dem som har mye, til dem som har lite, der
362 utjevning gjennom lønssystemet eller skattesystemet ikke strekker til. Velferdsordningene gir
363 inntektssikring ved omstillinger i arbeids- og næringslivet og bidrar til å redusere fall i
364 sysselsettingen og dermed ulikheten.

365 Dagens sykelønnsordning, som sikrer alle full lønn under sykdom, gir trygghet for den enkelte
366 og bidrar til et mer inkluderende arbeidsliv. Det har stor verdi for den enkelte arbeidstaker,
367 men også for samfunnet som helhet fordi det styrker arbeidskrafttilgangen og den
368 samfunnsøkonomiske bærekraften. LO skal være en garantist for at gjeldende
369 sykelønnsordning består. Videre vil LO jobbe for at retten til forskuttering av sykepenger skal
370 omfatte alle arbeidstakere, samt at arbeidsgivere må legge legens sykmelding til grunn som
371 dokumentasjon på sykdom.

372 Trygder og andre økonomiske støtteordninger må være utformet slik at det er mulig å leve
373 fullverdige liv uavhengig av om man er i stand til å arbeide. Nivået på velferdsordningene må
374 øke i takt med den generelle velferdsutviklingen. Det er også viktig å se de ulike
375 velferdsytelsene i sammenheng. Det er viktig med rask saksbehandlingstid i NAV, slik at
376 ytelsene utbetales i rett tid.

377 Universelle, fellesfinansierte og ikke-behovsprøvde velferdsordninger med liten eller ingen
378 egenbetaling fra den enkelte er bærebjelker i den norske velferdsstaten, enten det dreier seg
379 om helsetjenester, utdanning eller annen velferd. Dette betyr mest for dem som har minst,
380 men det sikrer bred oppslutning om velferdsordningene og fellesfinansieringen av dem i alle
381 deler av befolkningen. Det er en viktig verdi i det norske samfunnet at alle, uavhengig av
382 økonomi eller klassebakgrunn, har tilgang til de samme tjenestene og institusjonene. Dette
383 styrker tilliten og solidariteten i befolkningen og virker omfordelende mellom dem som har
384 mye, og dem som har lite.

385 Norge trenger en boligpolitikk som reduserer, og ikke øker, de sosiale og geografiske
386 forskjellene. Boligpolitikken må bli en del av fordelings- og velferdspolitikken. Boligpolitikk ble
387 tidligere brukt til å utjevne forskjeller i Norge, men er nå en sterk faktor for en ny og høy
388 formuesulikhet. Denne vil også gå i arv: I dag er 70 prosent av privat formue i Norge bolig.
389 Høye boligpriser i byene gjør at stadig flere unge og tilflyttere ikke har råd til å kjøpe bolig. I
390 store deler av distriktene er derimot boligprisene så lave at boligbyggingen har stoppet opp.
391 Dette har skapt boligmangel, svekket mobilitet i arbeidsmarkedet og en sterk formuesulikhet
392 mellom by og bygd.

393 **Arbeidsmarkeds- og kompetansepolitikk**

394 Norge har lykkes bedre enn de fleste andre land med å forvalte de menneskelige ressursene –
395 til å holde høy, stabil sysselsetting, sørge for en godt utdannet befolkning, relativt gode vilkår
396 for læring i arbeidslivet og for at befolkningens kompetanse utnyttes godt.

397 Et arbeidsliv som er inkluderende og produktivitetsfremmende, er et lærende arbeidsliv. Små
398 lønnsforskjeller gir virksomhetene incentiver til å investere i ansattes kompetanse. Den flate
399 strukturen i arbeidslivet stimulerer til samarbeid og deling av kunnskap. God tilgang til
400 utdanning gjennom gratisprinsippet og gunstige finansieringsordninger bygger også opp om et
401 læringsliv med høykompetente arbeidstakere. Det samme gjør et arbeidsliv preget av faste,
402 hele stillinger og medbestemmelse. Parts- og trepartssamarbeid og avtaleverk er redskaper for
403 kompetanseutvikling og for god utnyttelse av kompetanse, både på samfunns- og
404 virksomhetsnivå.

405 Små lønnsforskjeller legger press på utskifting av gammel teknologi og for flytting av ressurser
406 fra lavproduktive virksomheter til høyproduktive. Lønnsdannelsen bidrar på den måten til å
407 øke og endre kompetansekravene i arbeidslivet. Digitalisering og grønt skifte trekker i samme
408 retning. Hvis ikke arbeidsstyrken rustes med kompetanse for å holde tritt med endringene,
409 risikerer vi nedgang i andelen sysselsatte og dermed at vi får problemer med å finansiere
410 velferdsstaten.

411 Den norske modellen er hele tiden i utvikling og må tilpasses stadig nye utviklingstrekk og
412 utfordringer. En aktiv arbeidsmarkedspolitikk med vekt på kompetanse har blitt en viktigere del
413 av motkonjunkturpolitikken og spiller på den måten en viktig rolle for ansvarlig økonomisk
414 styring. I arbeidslivspilaren har kompetanse fått sterkere plass i avtaleverk og tariffoppgjør og
415 gjennom organiserte og uorganiserte læringsaktiviteter som skjer på arbeidsplassene.

416 **1.3 Den norske modellens evne til å håndtere utfordringer**

417 Den norske modellen utsettes både for et indre og et ytre press. Økende økonomisk ulikhet i
418 befolkningen og større avstand mellom vanlige folk og dem som styrer, påvirker tilliten
419 negativt. Dette kan også være en trussel mot den norske modellen og dens legitimitet i
420 befolkningen.

421 Endringer i internasjonal politikk og handelsbetingelser, global helserisiko og fare for krig og
422 konflikt påvirker vår evne til å holde den norske modellen ved like og hvilke tiltak som må
423 settes inn for å sikre modellen.

424 Klimaendringene og tap av natur er en trussel mot menneskenes muligheter for å leve gode liv
425 i hele verden, også i Norge. Mengden klimagasser i atmosfæren må reduseres. For å få det til
426 må måten menneskene lever sine liv og produserer varer og tjenester på, endres. LO mener at
427 grønn omstilling ikke er en trussel mot arbeidsplasser og velferd. Tvert imot gir den grønne
428 omstillingen muligheter for å skape og ta vare på gode, trygge arbeidsplasser, samtidig som vi
429 tar ansvar for klodens klima og miljø.

430 Innføringen av ny teknologi kan skape økte forskjeller og sosial uro. Arbeidsmiljøloven og
431 hovedavtalene, sammen med velferdsstatens tjenester, har vist seg godt egnet for å sikre
432 arbeidsplasser, kompetanseheving og økonomisk trygghet når ny teknologi tas i bruk. Disse
433 virkemidlene må også tas i bruk ved dagens teknologiskifte. På samme måte kan og må den
434 norske modellen brukes ved innføringen av kunstig intelligens og ny teknologi som følger av
435 denne.

436 Omstillingspresset vil uansett øke som følge av digitalisering, det grønne skiftet og en aldrende
437 befolkning. Det blir stadig høyere krav til utdanning og kompetanse for å kunne delta i arbeids-
438 og samfunnslivet. Som arbeidstakere vil vi bli stilt overfor nye og endrede oppgaver. Samtidig
439 faller for mange unge ut av skole og utdanning, og det er tendenser til et mer todelt arbeidsliv.
440 Politisk press for privatisering av velferdstjenestene øker og vokser ytterligere gjennom økende
441 privat velstand i deler av befolkningen.

442 Vi står bedre rustet enn de fleste land til å håndtere disse utfordringene, nettopp på grunn av
443 den norske modellen og samspillet mellom det partsstyrte arbeidslivet og politikikutviklingen.
444 Norske arbeidstakere er i verdenstoppen i omstillingsdyktighet. Arbeidslivet er blant de mest
445 lærende i verden. Ny teknologi tas raskt i bruk og skaper nye arbeidsplasser i hurtig tempo.
446 Lønnsdannelsen reagerer raskt om norsk økonomi har problemer. Gjennom partssamarbeidet
447 bidrar tillitsvalgte i å finne gode løsninger på utfordringene våre på virksomhets- og
448 samfunnsnivå.

449 Likestillingen mellom kvinner og menn har kommet langt i Norge. Den høye yrkesdeltakelsen
450 blant kvinner er en av de viktigste forutsetningene for at vi har et arbeidsliv med høy
451 verdiskaping og en sterk velferdsstat. Likestillingen er en direkte konsekvens av den norske
452 modellen ved at velferdsordningene og arbeidsmarkeds- og kompetansepolitikken har bidratt

453 til den høye yrkesdeltakelsen. Vi har fortsatt utfordringer knyttet til likelønn og et kjønnsdelt
454 arbeidsmarked, men LO vil bruke sin politiske og tariffpolitiske innflytelse for å komme helt i
455 mål.

456 Den norske modellens evne til å håndtere utfordringene kommer ikke av seg selv. Det krever
457 aktiv politikk for å hindre todelingen i arbeidslivet, opprettholde maktfordelingen mellom
458 partene, utdanne befolkningen til framtidens jobber og til å sikre en velferdsstat som gir
459 trygghet under omstilling. Klarer vi det, vil drivkreftene mange opplever som en trussel, snarere
460 bli kilde til fortsatt bærekraftig vekst og velstand.

461 **1.4 Norge i verden**

462 Den norske samfunnsmodellen er ikke bare en vellykket modell for høy sysselsetting og
463 verdiskaping. Den har også skapt lavt konfliktnivå i arbeidslivet, likestilling, høy grad av tillit og
464 lav ulikhet. Vi har oppnådd dette samtidig som, og til dels fordi, vi har valgt åpenhet mot andre
465 land gjennom utstrakt handel og frie kapitalbevegelser, sammen med utviklingen av tunge
466 internasjonale allianser og et utstrakt solidaritetsengasjement.

467 Globaliseringen gir oss inntektsmuligheter, ny kunnskap og rikere tilgang på teknologi, men
468 påvirker også fordeling av goder og byrder her hjemme. Økende flyt av arbeidskraft og
469 tjenester har bidratt til å presse lønningene i lite organiserte deler av arbeidslivet nedover.
470 Polarisering, spenninger, press på demokrati og stigende ulikhet gjør det nødvendig med enda
471 sterkere prioritering av kampen mot ulikhet både her hjemme og internasjonalt.

472 Norge er et lite land i verden, men medregnet havområdene våre kontrollerer vi områder av
473 stor strategisk betydning. Energiressursene våre gjør oss til en energistormakt i Europa. En
474 aktiv næringspolitikk gjennom strategisk eierskap, samt måten vi organiserer forholdet til våre
475 naboland på, har stor betydning både for økonomi og sikkerhet i Europa og for håndteringen
476 av våre egne interesser.

477 Vi er helt avhengige av internasjonale samarbeid og allianser. I en verden preget av økende
478 kompleksitet og stormaktskonflikter mener LO at Norge må velge dialog og strategiske
479 partnerskap.

480 **EU og EØS**

481 Våre europeiske naboland er våre viktigste samarbeidspartnere både økonomisk og politisk og
482 utgjør samtidig det største eksportmarkedet vårt. Et forutsigbart og gjensidig samarbeid med
483 EU er nødvendig for å sikre Norge tilgang til det indre marked og like rammevilkår med andre
484 EU- og EØS-land. EØS-avtalen har siden inngåelsen ivaretatt Norges interesser på dette
485 området. I en tid med voksende internasjonal uro, naturkatastrofer, behov for å forhindre
486 klimakriser, skatteflukt og handelskrig på flere fronter blir internasjonalt samarbeid og
487 regelverk stadig viktigere. EØS-avtalen er derfor grunnlaget for LOs faglige europapolitikk.

488 Å hindre sosial dumping og arbeidslivskriminalitet skal være høyt prioritert. Utviklingen har gått
489 i motsatt retning. Nasjonal lønnsdannelse, kollektive forhandlinger og grunnleggende
490 arbeidstakerrettigheter er under press i flere europeiske land. LO mener det er viktig at
491 sosialdialogen i EU og medlemslandene styrkes for å stoppe den negative utviklingen. LO
492 krever en aktiv norsk europapolitikk som har som mål å sikre både den beste
493 markedsadgangen til Europa og det beste arbeidslivet i Europa. Norge må bruke
494 handlingsrommet i EØS-avtalen både for å påvirke utformingen av nytt regelverk og ved
495 gjennomføring i norsk rett. Politiske myndigheter må gjennom økt kunnskap og forskning, en
496 slagkraftig og kompetent forvaltning og samarbeid med fagbevegelsen sikre at norske
497 interesser ivaretas, både i prosessene i EU/EØS og i forbindelse med innføring og forvaltning
498 av EU-lovgivning i norsk rett. Reservasjonsmuligheten må brukes dersom EU-regler
499 innskrenker nasjonale virkemidler mot sosial dumping og reduserer faglige rettigheter og
500 velferdsordninger.

501 Nesten all regulering på arbeidslivsområdet i EU er minimumsdirektiver som gir
502 nasjonalstatene handlingsrom til å iverksette bedre beskyttelse av arbeidstakere enn det som
503 følger av EU-direktivene. LO forventer at norske myndigheter styrker kunnskapen om hvordan
504 andre land gjennomfører EU-reglene, og innfører en ordning med systematisk nabosjekk
505 tilsvarende Danmark. I saker hvor det ikke er grensekryssende virkning, bør det unngås å legge
506 til grunn EØS-regler som ikke er relevante i nasjonale regler og politikktutvikling. Videre må
507 norske myndigheter investere i mer kompetanse, nye og forbedrede arbeidsmetoder og økt
508 oppmerksomhet om utfordringene med iverksetting og etterlevelse av forpliktelser i EØS-
509 avtalen hos både politikere og forvaltning.

510 Velferd og offentlig sektor er områder hvor nasjonal autonomi og lokalt selvstyre er viktig og en
511 forutsetning for utvikling av offentlige tjenester tilpasset nasjonale og lokale behov. Samtidig er
512 grenseflatene mellom disse samfunnsområdene og økonomiske interesser i det indre marked
513 en arena for løpende diskusjon og press og kan derfor være sårbare for tilpasninger som ikke
514 nødvendigvis følger av rettslige forpliktelser i EØS-avtalen. LO krever at norske myndigheter
515 fortsetter sin støtte til et kollektivt system som balanserer hensynet til solidaritet og samarbeid
516 med hensynet til kommunalt selvstyre og partenes autonomi i det nasjonale forhandlings- og
517 avtalesystemet.

518 **Internasjonalt faglig samarbeid**

519 LO vil ha, og bidrar også til, et tett nordisk samarbeid både politisk og faglig. LO samarbeider
520 om og samordner det faglige engasjementet gjennom Nordens Faglige Samorganisasjon (NFS).
521 Norske myndigheter må bidra til at både norske og nordiske interesser i Europa styrkes
522 gjennom et aktivt nordisk samarbeid.

523 LO deltar i utformingen av faglig europapolitikk gjennom medlemskap i Den europeiske faglige
524 samorganisasjon (DEFS/ETUC). Deltakelse i DEFS er LOs viktigste kanal for innflytelse og
525 påvirkning av utviklingen innenfor arbeids-, sosial-, utdannings-, miljø- og likestillingspolitikken i
526 Europa og EU. LOs samarbeid med DEFS skal fortsatt prioriteres. Faglige og sosiale rettigheter
527 er svakt utviklet i EUs nyeste medlemsland, og de som eksisterer, er under angrep. LO vil bidra
528 til å styrke de faglige rettighetene og den sosiale dialogen i landene gjennom fondet for
529 anstendig arbeid og trepartssamarbeid. EØS-fondet må videreføres i kommende EØS-
530 finansieringsordninger. Europeisk samarbeidsutvalg (EWC) er et samarbeidsforum som har
531 som formål å ivareta den sosiale dialogen i flernasjonale selskaper. Gjennom etablering av
532 EWC kan vi påvirke beslutninger som tas av flernasjonale selskaper, og som får betydning for
533 ansatte og arbeidsliv i Norge og Europa.

534 LO deltar også aktivt i Den internasjonale faglige Samorganisasjon (ITUC/IFS). Både her og i
535 Fagbevegelsens rådgivende komité til OECD (TUAC) har vi mulighet til å påvirke internasjonal
536 politikk og prosessene som pågår i ILO, FN og OECD.

537 LO mener at Norge må jobbe aktivt for å styrke faglige rettigheter og demokrati internasjonalt
538 og gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter og sosial dialog til en pilar i utenrikspolitikken.
539 Norge må få en handlingsplan for styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt, hvor
540 støtten til internasjonal fagbevegelse, beskyttelse av fagforeningsledere og kravene til respekt
541 for faglige rettigheter intensiveres.

542 **Strategisk og solidarisk tilnærming til verden**

543 Norsk og internasjonal fagbevegelse står overfor enorme utfordringer. Globalisering, konflikter,
544 krig, teknologisk utvikling, klimaendringer og økonomiske kriser har ført til omfattende tap av
545 arbeidsplasser, sosial uro og økt press mot fagbevegelsen og mot opparbeidede rettigheter.

546 LOs solidaritetsarbeid skal bidra til å bygge sterke, uavhengige og representative
547 fagorganisasjoner. Erfaringsutveksling på sentrale felter som forhandlinger, rekruttering,
548 partssamarbeid, likestilling og sosial dialog øker sannsynligheten for at samarbeidspartnerne
549 våre klarer å øke antall medlemmer, representere alles behov på en effektiv måte og å

550 redusere ulikhet. I internasjonalt klimasamarbeid må Norge være en pådriver for forpliktende
551 avtaler om utslippskutt. For å ivareta solidaritet med utviklingsland og de landene som rammes
552 hardest av klimaendringer, bør verdenssamfunnet bidra til klimatilpasning og grønn utvikling.

553 En grunnleggende forutsetning for økonomisk og sosial utvikling og bærekraftige samfunn er at
554 næringslivet respekterer menneskerettighetene, herunder faglige rettigheter. De bør følge
555 internasjonale standarder, ta sterk avstand fra korrupsjon og ta hensyn til ytre miljø i sin
556 virksomhet. Både nasjonalt og internasjonalt må bedrifter kunne holdes ansvarlige når de
557 direkte eller indirekte bryter menneskerettighetene, slik at mennesker som får sine liv eller
558 livsgrunnlag ødelagt, skal bli hørt og få oppreisning.

559 LO vil arbeide for at norske bedrifter med virksomhet i utlandet blir pålagt å følge OECDs
560 retningslinjer for flernasjonale selskaper og FNs rettledeende prinsipper for næringsliv og
561 menneskerettigheter. Dette innebærer å gjøre aktsomhetsvurderinger med hensyn til
562 menneskerettigheter, korrupsjon og miljø, samt å sikre etterlevelse gjennom
563 sanksjonsmuligheter og prosedyrer for oppreisning. Statens eierskapsmelding og
564 åpenhetsloven må bevares, og staten må sikre etterlevelse gjennom både assistanse og
565 sanksjonsmuligheter. Miljøkrav må innarbeides i åpenhetsloven. LO støtter etablering av
566 globale rammeavtaler (Global Framework Agreement) og globale samarbeidsutvalg (Global
567 Works Council) som viktige verktøy i dette.

568 Gjennomslag for LOs utenrikspolitiske mål vil mer enn før kreve støtte fra og samarbeid med
569 partnere utenfor kretsen av tradisjonelt likesinnede stater. Vi vil velge våre partnere med
570 strategisk omhu der Norge har økonomiske og politiske interesser, der vi mener vi kan oppnå
571 resultater, og der vi mener vi har strategiske muligheter til å styrke organisering, forhandlinger
572 og likestilling ute og hjemme. Vi vil aktivt følge med på norsk næringsliv ute for å passe på og
573 bidra til at norske standarder respekteres internasjonalt. Vi vil bygge strategiske allianser til
574 fagbevegelsen hos Norges viktigste handelspartnere, opparbeide tettere samarbeid med
575 europeisk fagbevegelse og bidra aktivt til styrkingen av fagbevegelse og sivilsamfunn i
576 konfliktområder.

577 **Forsvars- og sikkerhetspolitikken**

578 Norge skal ha en langsiktig forsvars- og sikkerhetspolitikk som bidrar til stabilitet og
579 forutsigbarhet. LO støtter styrkingen av Forsvaret gjennom langtidsplanen og vil arbeide for at
580 forsvarssektoren skal ha tilstrekkelig og nødvendig finansiering for å løse oppgavene sine
581 framover. Bruk av norske styrker i internasjonale operasjoner utenfor NATOs territorium må
582 være folkerettslig forankret og ha FN-mandat. Vi ønsker et balansert nasjonalt forsvar med
583 basis i hjemlige oppgaver, med allmenn verneplikt, et reelt landsdekkende heimevern og
584 desentraliserte militære anlegg som kan ivareta forsvarsevnen i hele landet. Inntaket av
585 vernepliktige må defineres både av nasjonens og Forsvarets beredskapsbehov. Forsvaret må
586 bidra til samfunnets totalberedskap og ha nødvendig øving, trening og planverk for hendelser
587 og ulykker sammen med andre offentlige etater og frivillige organisasjoner.

588 Sikkerhets- og beredskapshensyn forutsetter at Forsvaret må ha nødvendig personell,
589 kompetanse og kapasitet for å sikre tilstrekkelig reaksjonsevne og utholdenhet. Forsvarets
590 virksomhet egner seg ikke for privatisering. Det er viktig for legitimiteten og tilliten til Forsvaret
591 at det er underlagt demokratiets styring og kontroll. Det er viktig å sikre at Forsvaret kan
592 opprette nødvendig vedlikeholdskompetanse i Norge, både som en integrert del av Forsvaret
593 selv og i form av samarbeidsavtaler med nasjonal forsvarsindustri. Norsk forsvarsindustri er en
594 viktig del av totalforsvaret.

595 Norge må legge vekt på samarbeid i nordområdene og samtidig sikre en aktiv tilstedeværelse
596 for kontroll og håndheving av norsk suverenitet. Dette skjer gjennom relevante bidrag fra alle
597 forsvarsgrener, herunder Kystvakten. Det er viktig med en styrket maritim overvåking. Etablert
598 basepolitikk må videreføres og ikke bidra til å øke spenningsnivået i nordområdene. I
599 nordområdene har Norge et særskilt ansvar for å søke dialog og samarbeid med naboland.

600 Med Finland og Sverige som NATO-medlemmer åpner det seg nye muligheter for samarbeid i
601 nord og om nordisk forsvar. Vi må også legge grunnsteinene for kontakt og samarbeid med vår
602 russiske nabo igjen på sikt. Folk-til-folk-samarbeidet er en byggestein for gode naborelasjoner.
603 Krig ødelegger tillit og samarbeid, og fred er en forutsetning for at tilliten kan gjenoppbygges.

604 Ny teknologi, klimaendringer, grensekryssende kriminalitet samt storkrig i Europa krever
605 videreutvikling av beredskaps- og sikkerhetspolitikken og av et sivilt-militært samarbeid. Norge
606 utsettes daglig for trusler i det digitale rom. Norge må styrke arbeidet med digital sikkerhet
607 gjennom en bred samordning av innsatsen også på dette feltet. Forsvaret må ha en egen
608 digital spisskompetanse som er rustet for å motstå trusler i det digitale rom.

609 Norge må, sammen med de andre nordiske landene, arbeide for at NATO innlemmer FN-
610 traktaten som forbyr atomvåpen, i alliansens nedrustningsstrategi. Norge må ratifisere det
611 internasjonale forbudet mot atomvåpen. Vi trenger konkrete, juridisk bindende internasjonale
612 avtaler om hvor grensene går for autonome våpensystemer.

613 Norge må arbeide for et forutsigbart eksportregelverk for forsvarsmateriell og at det innen
614 NATO utarbeides en felles norm for sluttbrukerdokumentasjon ved kjøp og salg av våpen. Vi
615 må, i samsvar med internasjonale regler som Norge forpliktes av, opprettholde strenge krav til
616 salg av strategiske varer, tjenester og teknologi og til særlig aktsomhet i konfliktområder.

617 Norge skal jobbe aktivt for at alle lands militære utslipp telles med i de nasjonale klima- og
618 miljøregnskapene.

619 **2. Hvem vi er, og hva vi er til for**

620 **LO-forbundene gir stemme og makt til arbeidsfolk gjennom å organisere, mobilisere og**
621 **skolere. Sammen kjemper vi for at alle mennesker skal ha lik verdi, og for at alle**
622 **mennesker skal kunne leve frie liv innenfor rammene av et forpliktende fellesskap. LO**
623 **sentralt er det koordinerende leddet mellom forbundene og bidrar til at LO-familien tar**
624 **et helhetlig ansvar for samfunnsutviklingen, for lønnsdannelsen og for arbeidslivet.**

625 Arbeiderbevegelsens menneskesyn handler om frihet, likeverd og solidaritet. At alle mennesker
626 har samme verdi. At folk ikke kan rangeres, men at de kan organisere seg og sammen få makt
627 over egne liv. At alle har den samme retten og den samme plikten til å være med og forme
628 samfunnet. At alle har den samme retten til personlig frihet. Og at personlig frihet er en
629 kollektiv rettighet som bare kan vinnes gjennom felles kamp.

630 Arbeiderbevegelsens institusjoner er viktige verktøy for å møte arbeidsgivernes og høyresidens
631 økonomiske makt med kunnskap og organisering. Dette handler om fordelingen av makt og
632 ressurser mellom arbeid og kapital – mellom dem som arbeider, og dem som eier. Disse
633 verdiene gjelder også internasjonalt. Fagbevegelsen kjenner ingen landegrenser.

634 **2.1 Arbeidsfolks stemme i samfunnet – og på arbeidsplassene**

635 LO, forbundene og arbeiderbevegelsens institusjoner er de viktigste verktøyene arbeidsfolk i
636 Norge har for å få sin stemme hørt. Den styrken arbeidsfolk i Norge har, avhenger av LOs og
637 forbundenes evne til å organisere, mobilisere, inkludere, skolere, rekruttere og utforme politikk
638 for et samfunn i stadig endring. Det er et mål for LOs arbeid at medlemmene ikke bare skal
639 føle seg ivaretatt gjennom et sterkt LO, men at de selv skal føle seg sterke gjennom å tilhøre
640 LO-fellesskapet.

641 LO og forbundene er, gjennom de tillitsvalgte, et verktøy for arbeidsfolks innflytelse på den
642 enkelte arbeidsplass. Det er derfor viktig å utvikle sterke klubber og foreninger og levende
643 lokalorganisasjoner. Alle beslutninger i arbeiderbevegelsen skal forankres i gode og
644 inkluderende demokratiske prosesser der medlemmenes syn kommer klart til uttrykk.

645 Stemmen på samfunnsnivå og stemmen på virksomhetsnivå henger sammen. På den enkelte
646 arbeidsplass skaper de ansatte verdier og driver virksomheten framover, når de gjennom
647 partssamarbeidet med arbeidsgiverne bruker sin medbestemmelse og kompetanse. På
648 samfunnsnivå er det LO og forbundene som målbærer medlemmenes synspunkter på
649 næringspolitikk, arbeidslivspolitik, økonomisk politikk, velferdspolitik og samfunnsstyring.

650 Arbeidsfolks innflytelse har satt viktige spor i samfunnet, og LO vil arbeide aktivt for å ta vare på
651 og synliggjøre norsk arbeiderkultur og dens historie, blant annet gjennom økt engasjement og
652 kulturminnevern sentralt og lokalt.

653 **2.2 Likestilling, inkludering, mangfold**

654 Kampen for likeverd har preget arbeiderbevegelsens historie og utgjør kjernen i vårt
655 samfunnsoppdrag. I starten var kampen for likeverd hovedsakelig en klassekamp. Arbeidet for
656 likestilling og likeverd mellom kjønnene er en naturlig forlengelse av dette. Kampen mot
657 rasisme, sexisme og diskriminering er en direkte følge av vårt grunnsyn og går til kjernen i
658 arbeiderbevegelsens frihetsprosjekt. LO skal videreføre vårt sterke engasjement på dette
659 området.

660 Arbeiderbevegelsens styrke har bidratt til at denne kampen har kommet langt i Norge. Den er
661 like fullt utfordret av ekstreme holdninger og av ekstreme grupper som ikke deler våre verdier.
662 Dette er krefter som mener at mennesker kan og skal rangeres etter kjønn, klasse, seksuell
663 orientering, tro, etnisk bakgrunn og funksjonsnivå. Vi står for det motsatte.

664 Hvordan vi som samfunn svarer på framveksten av ekstreme krefter, sier mye om oss selv. LOs
665 svar på denne utfordringen er åpenhet og demokrati, men aldri naivitet. Det norske
666 samfunnet, og ikke minst arbeiderbevegelsen selv, har smertelig erfart hvor farlig
667 høyreekstremismen er, og hvilken skade den kan påføre oss. Myndighetene må følge med på
668 og aktivt forebygge ekstreme miljøer og holdninger.

669 Samtidig må arbeiderbevegelsen fortsette arbeidet for å styrke menneskeverdet og likeverdet
670 og for å bekjempe rasisme, fascisme og ekstremisme i Norge, i Europa og i resten av verden.
671 Samfunnet, og ikke minst skolen, må bidra til økt kunnskap om ekstremisme.

672 Inkluderingen av etniske minoriteter har kommet for kort. Fortsatt utestenges etniske og
673 religiøse minoriteter fra arbeidsmarkedet, boligmarkedet og andre arenaer. Dette rammer den
674 enkelte, men også samfunnet som helhet. Tilliten og fellesskapsarenaer som skal binde oss
675 sammen, svekkes. Derfor må arbeidet for inkludering og mot diskriminering fortsette. LO vil
676 arbeide for at etniske minoriteter får plass og inkluderes i fagbevegelsen som medlemmer og
677 tillitsvalgte. Økt organisering innenfor bransjer og sektorer der mange arbeidstakere har
678 minoritetsbakgrunn, skal bidra til dette. Å øke kunnskapen om fagbevegelsen i
679 introduksjonsprogrammet kan også være et viktig bidrag.

680 LO skal løfte mangfold i alle ledd, øke kunnskapen om mangfold i organisasjonen og skape mer
681 inkluderende arenaer. Gjennom å løfte mangfold som kriterium i valg av tillitsvalgte kan en nå
682 ut til en større del av medlemsmassen og engasjere flere medlemmer.

683 For at folk i mer usikre jobber og arbeidshverdager skal bli tillitsvalgte, må vi sikre trygghet for
684 tillitsvalgte og løfte fordelene ved å bli tillitsvalgt. Økt frikjøp av tillitsvalgte kan gi dem bedre
685 muligheter til å utøve tillitsvervet på en god måte, også når de har heltidsjobber.

686 LO har mye og god erfaring med å øke antall kvinner og unge som tillitsvalgte. Dette arbeidet
687 må fortsette. Erfaringene fra den målrettede rekrutteringen av kvinner og unge bør tas i bruk
688 for å sikre flere tillitsvalgte med minoritetsbakgrunn.

689 Situasjonen for de som bryter med samfunnets normer for kjønn og seksualitet, har gjennom
690 de siste tiårene endret seg i positiv retning, takket være kampen som har vært ført av
691 LHBTIQ+-bevegelsens egne organisasjoner, med støtte fra politiske partier, fagbevegelsen og
692 andre. For LO er dette en grunnleggende kamp for likeverd og likestilling. Selv om denne
693 utviklingen har gått riktig vei i Norge over lang tid, ser vi hvor fort det kan snu. Internasjonalt er
694 situasjonen for personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet, preget både av
695 framskritt og tilbakeslag. Framskrittene til tross, åpenhet om kjønn og seksualitet kan fortsatt
696 by på utfordringer for personer som bryter med normer for kjønn og seksualitet, både i
697 samfunnslivet og i arbeidshverdagen. Fagbevegelsen og de tillitsvalgte har et særskilt ansvar
698 for å fremme likestilling og ikke-diskriminering, både gjennom partssamarbeidet med
699 arbeidsgiverne og blant medlemmene på arbeidsplassen.

700 LO og fagbevegelsen skal stå i front for å fremme likestilling, inkludering og rettferdighet og
701 jobbe for at den samiske urbefolkningen og de nasjonale minoritetene får den respekten,
702 verdigheten og de rettighetene de har krav på, både i arbeidslivet og samfunnet som helhet.

703 **2.3 Styrke gjennom antall**

704 Mens fagbevegelsen har opplevd tilbakeslag i deler av den industrialiserte verden, har vi i stor
705 grad lykkes med å opprettholde organisasjonsgraden og tariffdekningen i Norge. Endringer i
706 nærings- og sysselsettingsmønstrene utfordrer likevel dette bildet, særlig ved en nedgang i

707 sysselsettingen i bransjer der organisasjonsgraden og tariffdekningen tradisjonelt er høy,
708 kombinert med sysselsettingsvekst i bransjer der organisasjonsgraden er lav.

709 LO vil sammen med forbundene møte dette med en kraftfull innsats for å organisere flere
710 medlemmer, opprette flere tariffavtaler og utvikle sterke klubber med bevisste og engasjerte
711 medlemmer som er i stand til å forsvare og videreutvikle medlemmenes rettigheter. Målet er å
712 være den største hovedorganisasjoner i alle bransjer, sektorer og yrkesgrupper og på alle
713 utdanningsnivåer. Dette krever aktiv rekruttering til forbundene både i bransjer med lav
714 organisasjonsgrad og i bransjer og områder der forbundene møter konkurranse fra andre
715 hovedsammenslutninger. Like viktig er offensive tiltak for å beholde medlemmer.

716 Rekruttering, organisering og bevaring av medlemmer skal være sentrale temaer på arenaer
717 der forbundene og LOs egen organisasjon møtes. LO vil styrke koordineringen mellom
718 forbundene for å hindre medlemslekkasje ved jobbskifter og understøtte forbundenes
719 rekrutteringsarbeid ved å framheve verdien av fagorganisering. LO vil gjennomføre målrettede
720 aktiviteter mot yrkesgrupper der organisasjonsgraden er lav, og der konkurransen fra andre
721 hovedorganisasjoner er til stede, og særlig understøtte forbundenes arbeid for rekruttering av
722 ungdom og studenter.

723 **2.4 Styrke gjennom bredde og samhold**

724 Ved siden av å være den største hovedorganisasjonen i Norge er LO den eneste
725 hovedorganisasjonen som organiserer arbeidstakere i alle sektorer og bransjer og på alle
726 utdanningsnivåer. Bredden i LO-forbundenes medlemsmasse gjør LO til den mest
727 representative hovedorganisasjonen i Norge.

728 Selv om forbundene og yrkesgruppene de organiserer, ikke alltid har identiske interesser,
729 bindes vi sammen av en felles lojalitet til arbeiderbevegelsens kjerneverdier og av troen på at
730 samholdet og bredden gir oss styrke. Erkjennelsen av at faglig kamp er interessekamp, betyr
731 også at forbundene støtter solidarisk opp om hverandres viktigste saker.

732 **2.5 Tillitsvalgte**

733 Tillitsvalgte utgjør en av de viktigste bærebjelkene i den norske arbeidslivsmodellen. De har en
734 særskilt rolle i å forsvare den norske samarbeidsmodellen, både på samfunnsnivå og i
735 virksomhetene i privat og offentlig sektor.

736 Godt skolerte, trygge tillitsvalgte og aktive klubber på arbeidsplassene er LO-forbundenes
737 viktigste medlemsfordel. Det er disse som setter overenskomstene ut i livet, som ivaretar
738 enkeltmedlemmenes interesser overfor arbeidsgiver, og som skaper aktivitet og engasjement.

739 Tillitsvalgtes kjerneoppgave er å sikre medlemmenes andel av verdiskapingen i form av økt
740 kjøpekraft, jevn fordeling og sosiale forbedringer. Tillitsvalgte har en viktig rolle for å fremme et
741 organisert, anstendig og produktivt arbeidsliv hvor arbeidsfolks interesser og demokrati styrkes
742 gjennom medbestemmelse og avtaleverk.

743 For LO og forbundene er det en sentral oppgave å sette de tillitsvalgte i stand til å ivareta disse
744 oppgavene på en best mulig måte. For at tillitsvalgte skal kunne ivareta sine verv, er det viktig
745 at de skal være både trygge og kompetente i utøvelsen av sin rolle. Dette gjøres best gjennom
746 informasjon, skolering og praktisk støtte i det daglige arbeidet, slik at de best mulig gjennom
747 avtaleverket kan inngå som med- og motpart med arbeidsgiver lokalt.

748 Tillitsvalgte rapporterer i økende grad om press på deres rettigheter etter tariffavtalen, og LO
749 er bekymret over utviklingen i det lokale partssamarbeidet. For å øke organisasjonsgraden og
750 sikre partssamarbeidet er det viktig at tillitsvalgte trygt kan utøve sine verv. LO vil derfor
751 arbeide for å styrke arbeidsforholdene samt vernet av de tillitsvalgte i lov- og avtaleverket.

752 **2.6 LO lokalt og regionalt**

753 Gjennom god regional og lokal organisatorisk struktur og en sterk administrativ tilstedeværelse
754 gjennom våre regionskontorer skal LO ivareta og videreutvikle vår viktige rolle i hele landet.
755 LOs lokalorganisasjoner er viktige støttespillere i arbeidskamp og streik i sine områder.

756 Regionrådene og regionkonferansene er våre organisatoriske verktøy for å informere,
757 involvere, koordinere og skape felles aktivitet ute i regionene. Lokalorganisasjonene er viktige
758 geografiske sammenslutninger av fagforeningene og arbeider for at disse samordner sin
759 faglige og politiske virksomhet. Lokalorganisasjonene er frivilligheten i LO som skaper lokal
760 aktivitet og samordner til felles innsats mellom forbundene.

761 Forbundene i LOs besluttsende organer skal sørge for et helhetlig bilde, en koordinert politikk
762 og organisatoriske tiltak. Forankring i forkant av beslutninger og informasjonsflyten etter at
763 vedtak er fattet, må forbedres for å bygge en sterk og samlet fagbevegelse i alle deler av
764 organisasjonen.

765 **2.7 Ungdom og student**

766 En sterk fagbevegelse forutsetter seriøs og langsiktig satsing på organisering, skolering og at
767 unge får muligheten til å bli valgt i egen organisasjon. Det er en styrke for LO-fellesskapet at
768 ungdomsarbeidet har arenaer og aktiviteter der en samles på tvers av forbund og lokal
769 geografisk tilhørighet, som gjennom felles ungdomsskolering. Rekruttering og skolering av
770 medlemmer og framtidige tillitsvalgte står sentralt i ungdoms- og studentarbeidet.

771 LO skal være den største arbeidstakerorganisasjonen blant unge. For å oppnå dette skal LO
772 være til stede på arenaer der unge befinner seg. Unge arbeidstakere er positive til
773 fagforeningsmedlemskap. Tidlig bevisstgjøring og inkludering av skoleelever, lærlinger og
774 studenter gjennom LOs ungdoms- og studentarbeid er avgjørende for å sikre organisering av
775 morgendagens arbeidstakere.

776 LOs sommerpatrulje er helt sentral i LOs arbeid overfor unge arbeidstakere. Sommerpatruljen
777 sikrer unge arbeidstakeres interesser og synliggjør betydningen av LOs arbeid for et trygt og
778 godt arbeidsliv. Deltakelse i sommerpatruljen gir viktig skolering og kunnskap til framtidige
779 tillitsvalgte. LO vil videreutvikle og styrke sommerpatruljen. Det er et mål for LO at deltakelse i
780 patruljen øker, og at flere bedrifter blir besøkt. Forbundene har et særlig ansvar for å prioritere
781 ressurser slik at patruljen sikres bred og solid deltakelse.

782 Lærlingene er framtidens fagarbeidere. Lærlingene er en del av det ordinære arbeidslivet og
783 har behov for medlemsfordelene og fellesskapet LO gir. De fleste trives på lærestedet sitt og
784 på arbeidsplassen. Likevel er det mange som ikke vet hvilke plikter og rettigheter de har. Da
785 skal det være en trygghet å vite at du er medlem av en fagorganisasjon som ivaretar dine
786 interesser. Det er et mål for LO å øke organiseringen av lærlinger til LOs forbund. LO skal i
787 samarbeid med forbundene sørge for at lærlingpatruljen blir gjennomført hvert år gjennom
788 hele kongressperioden.

789 Tillitsvalgte må være bevisste på å involvere og engasjere unge medlemmer og få flere unge til
790 å ta på seg verv i klubber og fagforeninger for å sikre at kunnskap og engasjement blir overført
791 til de neste generasjonene med tillitsvalgte. Det er viktig å sørge for at alle tillitsvalgte har gode
792 rutiner for kontakt med nyansatte.

793 Antallet studenter og yrkesaktive med høyere utdanning er en sterkt voksende gruppe som vil
794 være en vesentlig del av arbeidslivet i Norge framover. Det er derfor helt avgjørende for
795 framtidens organisasjonsgrad at LO tenker langsiktig og satser på å organisere studentene.
796 Rundt halvparten av studentmedlemmene som melder seg inn i et LO-forbund under
797 studietiden, fortsetter å være medlem når de går ut i arbeidslivet. For å sikre at enda flere
798 studenter går over til ordinært medlemskap i et LO-forbund, må LO sammen med forbundene
799 utarbeide rutiner for rekruttering av studenter og for å beholde dem når de blir yrkesaktive.

800 LO skal være den største hovedorganisasjonen blant studenter og dem med høyere
801 utdanning, og LO-studentene skal tilby faglige kurs og foredrag, et sosialt fellesskap samt
802 knytte arbeidslivet og studenttilværelsen tettere sammen. LO skal sikre studenter hjelp i
803 deltidsjobben, uavhengig av hvor man arbeider i studietiden, og av hvilket forbund man er
804 medlem av. LO må videreutvikle studentpolitikken i samarbeid med forbundene, og det må
805 legges til rette for samarbeid og felles aktiviteter med andre organisasjoner som engasjerer
806 seg i studentpolitikk. LO og forbundene må jobbe for å ha den samme kontingenten for
807 studentmedlemmene og ha så like medlemsfordeler som mulig.

808 **2.8 Fagligpolitisk samarbeid**

809 Innflytelsen norske arbeidstakere har over samfunnsutviklingen, avhenger av at
810 arbeiderbevegelsen både har en faglig og en politisk arm. LO er sammen med forbund,
811 klubber og foreninger arbeidstakernes verktøy for å gjøre sin stemme hørt overfor både
812 arbeidsgivere og myndigheter. Gjennom Arbeiderpartiet og andre partier på venstresiden
813 utøver arbeidstakere i Norge politisk makt. For LO er det viktig at det faglige og politiske
814 arbeidet er godt koordinert både på sentralt, regionalt og lokalt nivå. Målet er å sikre god flyt av
815 informasjon og synspunkter, med gjensidig respekt for de andre partenes demokratiske
816 beslutningsprosesser. Formålet med samarbeidet er å sikre arbeidsfolks innflytelse over
817 politiske beslutninger. LOs lokalorganisasjoner spiller en viktig rolle, spesielt med tanke på
818 fagligpolitisk samarbeid og koordinering mellom forbundene lokalt.

819 **2.9 Informasjonsarbeid og kunnskapsspredning**

820 Opinionsundersøker viser at LO er mer kjent og har et bedre omdømme enn noen annen
821 arbeidslivsorganisasjon i Norge, både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden. Vår bredde og vår
822 styrke, sammen med et samfunnsengasjement som går utover egne kjernesaker, er viktige
823 årsaker til at omdømmet er godt. Det er viktig for LO å videreføre dette gode omdømmet og å
824 sikre kjennskapen til LO, forbundene og viktigheten av fagorganisering og organisert arbeidsliv.

825 I et mer fragmentert mediebilde enn tidligere, der sosiale medier spiller en stor rolle, er
826 arbeidet for å sikre kjennskapen og omdømmet til LO blitt mer utfordrende. Vi ser at det er
827 færre, særlig blant yngre og personer med minoritetsbakgrunn, som kjenner til LO og
828 forbundene. LO vil møte dette gjennom et kraftfullt og koordinert informasjonsarbeid overfor
829 hele befolkningen.

830 Nye plattformer og ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi gjør at unge ikke lenger nås
831 med tradisjonell kommunikasjon. Det må også prege fagbevegelsens informasjonsarbeid i
832 perioden. Det er et stort behov for koordinering av informasjon mellom LO og forbundene for
833 å styrke formidlingsarbeidet.

834 **2.10 LOfavør**

835 LO og forbundene skal tilby trygge, gode og konkurransedyktige medlemsfordeler gjennom
836 fordelsprogrammet LOfavør. LOfavør skal med dette understøtte LOs organisatoriske
837 hovedmålsetting om å være den ledende arbeidstakerorganisasjonen i Norge, gjennom å bidra
838 til flere nye medlemmer og større medlemslojalitet i LO-forbundene.

839 I tillegg til tariffavtaler, tillitsvalgte og aktive klubber er LOfavør en viktig del av LO-forbundenes
840 medlemsfordeler, og det er viktig at medlemmene blir gjort oppmerksom på de fordelene som
841 følger medlemskapet. Medlemmene skal oppleve fordelene som gode, attraktive og relevante.
842 Det er en målsetting i kongressperioden å få flere fordeler spesielt for unge medlemmer.

843 Det er LO og forbundene som eier og er beslutningstakere for LOfavør. Medlemmene kan
844 fremme forslag til endringer i programmet eller nye produkter gjennom forbundene eller
845 LOfavør-komiteene i regionene.

846 LOfavør skal synliggjøre fellesskapet i fagbevegelsen gjennom sin kommunikasjon. LOfavør skal
847 videreutvikle den teknologiske plattformen for å nå medlemmene og hele tiden arbeide for å
848 bli mest mulig relevant for den enkelte. Det er et mål at LOfavør skal bli det mest kjente og
849 foretrukne fordelsprogrammet blant forbundenes medlemmer.

850 For å oppnå dette må LOfavør ha trygge og seriøse leverandører som, så langt det er mulig,
851 skal være bedrifter med tariffavtale. De må levere konkurransedyktige produkter med god
852 kvalitet som ivaretar hensyn til miljø og bærekraft samt LOs vedtatte politikk og etiske
853 retningslinjer.

854 **2.11 Tariffpolitikken**

855 Et av kjennetegnene ved den norske modellen er relativt små lønnsforskjeller som ivaretar
856 målet om høy sysselsetting, små forskjeller og et arbeidsliv med gode jobber og høy
857 verdiskaping. LOs representativitet og bredde setter oss i stand til å ivareta disse målene
858 gjennom en solidarisk lønnspolitikk og en koordinert lønnsdannelse som motvirker lavlønn,
859 sikrer likelønn og verdsetter kompetanse. For at LO skal nå målene om en solidarisk
860 lønnspolitikk, er det særlig fire forutsetninger som må være til stede:

861 **Frontfagets legitimitet må sikres.** Denne legitimiteten undergraves dersom arbeidsgiverne
862 ikke følger frontfagets rammer når de forhandler lønn for funksjonærer og ledere. Hvis
863 frontfaget blir et tak for industriarbeiderne, men et gulv for funksjonærer og ledere, øker
864 lønnsulikheten. Det vil undergrave frontfagets legitimitet både for industriarbeiderne og for
865 arbeidstakere innen offentlig og privat tjenesteyting som forhandler med frontfaget som
866 ramme.

867 **Tariffavtalene må sikre relevante forbedringer i folks arbeidshverdag.** Tariffavtalene må
868 være tilpasset de bransjene og sektorene de omfatter, og gi rettigheter som oppleves som
869 relevante og reelle forbedringer i medlemmenes arbeidshverdag. Siden LOs tariffmakt er
870 knyttet til muligheten for arbeidskamp på tariffbestemmelsene, sikres arbeidstakernes
871 rettigheter best gjennom tariffestede rettigheter. Ved å koordinere lønnsdannelsen mot
872 frontfagets tariffoppgjør legges også grunnlaget for at forbundene kan sikre at
873 framforhandlede rettigheter og goder kan gjøres gjeldende for etterfølgende overenskomster.

874 **Organisasjonsgraden og tariffdekningen må opp.** Høy organisasjonsgrad og tariffdekning er
875 en forutsetning for den norske modellen og et samfunn med små forskjeller. I en tid med
876 usikkerhet og økende forskjeller er det viktig at LO både opprettholder og øker
877 organisasjonsgraden og tariffdekningen i Norge. Dette er avgjørende for at LO og forbundene
878 kan ivareta alle arbeidstakergrupper og styrke LOs mulighet til å forhandle på vegne av hele
879 arbeidslivet. Slik styrkes også grunnlaget for en samordnet lønnsdannelse.

880 **Lønnspolitiske målsettinger må ivaretas.** LOs tariffpolitikk skal sikre flest mulig en
881 lønnsutvikling som er i tråd med frontfaget over tid. Derfor er det et viktig mål for LO å
882 motvirke lavlønn, fremme likelønn og gi uttelling for formal- og realkompetanse og å gi
883 kompensasjon for særlig ubekvemme forhold. Tariffavtalenes omfang,
884 forhandlingsbestemmelser og lønnsystemer må muliggjøre dette. Det er også nødvendig med
885 et tilstrekkelig statistikkgrunnlag for å foreta treffsikre prioriteringer.

886 **En solidarisk lønnspolitikk som motvirker lavlønn**

887 For LO er det et tariffpolitisk mål at alle medlemmer får lønnsvekst, og at vi motvirker lavlønn.
888 Dette ivaretas normalt best gjennom generelle kronetillegg som virker utjevnende, og som

889 forsterkes gjennom særskilte lavlønnstillegg. LO skal jobbe for å finne treffsikre
890 lavlønnsmodeller i lønnsoppgjørene.

891 For avtaler der hoveddelen av lønnsveksten skjer gjennom lokal lønnsdannelse uten
892 streikerett, er det viktig at de lokale forhandlingene er reelle. Dette krever godt skolerte
893 tillitsvalgte og arbeidsgivere som ser på frontfaget som normgivende.

894 LOs medlemmer har stor spredning i lønnsnivå og utdanningsnivå. LO er derfor best rustet til
895 å ivareta helhetshensynet i sine tariffpolitiske prioriteringer. Å unngå et fragmentert avtaleverk
896 med delt lønnsmasse er avgjørende for å holde alle arbeidstakere innenfor den koordinerte
897 lønnsdannelsen. Der kan man gjøre reelle tariffpolitiske prioriteringer og unngå at grupper
898 baserer seg på markedsmekanismer.

899 **En solidarisk lønnspolitikk som bidrar til likelønn**

900 For LO er det et viktig tariffpolitisk mål å motvirke lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.
901 Frontfagsmodellen er vårt viktigste verktøy for likelønn. Den sikrer at en kvinnedominert
902 offentlig sektor tar del i produktivitetsveksten i privat sektor. Dette har ført til at
903 lønnsutviklingen for offentlig sektor er høyere i Norge enn i de fleste andre land. Gjennom å
904 bekjempe lavlønn innenfor frontfagsmodellens rammer bidrar vi også til likelønn.

905 Arbeidet for likelønn gjennom tariffavtalene vil i hovedsak bety å utjevne kjønnsforskjeller i lønn
906 innenfor de respektive tariffområdene. Hvor finmasket lønnsystemene er, og hvor godt
907 statistikkgrunnlag man har, er avgjørende for hvor målrettet man kan innrette lønnstilleggene i
908 den enkelte tariffavtale. LO jobber for å få tariffbestemmelser som støtter opp under andre
909 forhold som vil ha likelønnseffekt, som rett til heltid, menns rett til lønnet permisjon ved fødsel
910 og tiltak som egne garderober og kjønnsstilpasset arbeidstøy. Arbeidstakere skal ha rett til å få
911 dekket egnet arbeids- og fottøy. Tillitsvalgtes bruk av forhandlingsbestemmelser og
912 lovbestemmelser som motvirker diskriminering og sikrer lønnsutvikling ved foreldrepermisjon,
913 er også en del av dette arbeidet.

914 **Harmoniserte tariffavtaler**

915 Harmoniserte tariffavtaler som sikrer lik lønn for likt arbeid i samme bransje, har vært normen i
916 Norge. Dette praktiseres slik at de største aktørene forhandler for sine tariffavtaler først, og de
917 mindre kopierer inn deres resultat. Fordelen for de største aktørene er at de er i førerretet for
918 lønnsnivå og innretning på tariffavtalen. Fordelen for de mindre aktørene er at de bytter
919 innflytelse på avtalenes innhold med en redusert risiko for arbeidskamp. For LO samlet sett
920 har dette sikret at arbeidsgivere ikke kan bruke valg av en billigere tariffavtale som et
921 konkurransefortrinn. De siste tiårene har flere arbeidsgivere byttet arbeidsgiverorganisasjoner.
922 Tariffhopping med sikte på å redusere kostnader på arbeidskraften har blitt mer vanlig. LO og
923 forbundene må være godt koordinert og legge klare strategier for å motvirke dette.

924 **Tariffmakt**

925 Tariffavtalene er helt avgjørende for å sikre gode lønns- og arbeidsvilkår for arbeidstakerne. I
926 Norge har vi en overordnet lovgivning som sikrer minstestandarder for minimumsrettigheter i
927 et forsvarlig arbeidsliv. Mer materielle rettigheter eller spesielle rettigheter tilpasset de ulike
928 bransjene og sektorene i norsk arbeidsliv ivaretas gjennom tariffavtalene, ikke lovverket. Den
929 norske modellen baserer seg derfor på at fagforeningene inngår tariffavtaler med
930 arbeidsgiverne med bestemmelser om lønn, arbeidstid og andre sosiale forhold.

931 Lowerk, tariffavtaler og særavtaler utgjør et hierarki der man kan avtale bedre og mer
932 utfyllende bestemmelser nedover i hierarkiet, men normalt ikke avtale dårligere vilkår enn det
933 som er bestemt på et høyere nivå. Fagforeninger med innstillingsrett har i tillegg en særlig
934 adgang til å gjøre unntak fra lovbestemmelser om arbeidstid gjennom tariffavtalene. For å sikre
935 en helhetlig og koordinert politikk på dette området er det LO som må forvalte retten til å
936 godkjenne de største unntakene.

3. Strategiske satsingsområder

938 3.1 Trygt arbeidsliv for alle

939 **Den grunnleggende forutsetningen for et trygt og godt arbeidsliv for alle er høy**
940 **organisasjonsgrad og sterk partsrepresentasjon på arbeidsplassen. Dette krever sterke**
941 **organisasjoner, men også en tydelig rollefordeling mellom arbeidsgiver og arbeidstaker.**
942 **Løsarbeid, innleie og kontraktørvirksomhet undergraver det organiserte arbeidslivet og**
943 **må bekjempes.**

944 Trygghet for arbeid og trygghet i arbeid er avgjørende for å lykkes med viktige
945 samfunnsreformer. Det muliggjør høy yrkesdeltakelse for mange i en stor del av livet og er
946 dermed forutsetningen for et bærekraftig pensjonssystem, en fungerende velferdsstat og et
947 lønnsomt næringsliv.

948 Den norske modellen forutsetter en tydelig arbeidsfordeling mellom arbeid og kapital –
949 mellom arbeidstakere organisert i fagforeninger og forbund og eiere organisert i
950 organisasjoner som ivaretar eiernes arbeidsgiverinteresser. Det er i møtet mellom organiserte
951 arbeidstakerinteresser og organiserte arbeidsgiverinteresser at man kan inngå tariffavtaler og
952 forhandle om arbeidslivets regler, fordeling av overskudd og om hvordan tariffavtalene skal
953 forstås. Uten partsrepresentasjon eksisterer ikke det organiserte arbeidsliv. I offentlig sektor er
954 partsrepresentasjon og partssamarbeid avgjørende for å sikre høy produktivitet og kvalitet på
955 tjenestene, gode kompetansemiljøer og et trygt og godt arbeidsliv med innflytelse for
956 arbeidstakerne.

957 Partsrepresentasjonen krever at arbeidstakere og arbeidsgivere er organisert, men det krever
958 også at så mange som mulig faktisk er å forstå som arbeidsgivere og arbeidstakere. Løsarbeid,
959 innleie, kontraktørvirksomhet, franchiseorganisering og forretningsmodeller som har til hensikt
960 å unndra seg arbeidsgiveransvaret, undergraver rollene som ligger til grunn for
961 partsrepresentasjonen, og det organiserte arbeidslivet. Dette har over tid bidratt til en
962 maktforskyvning fra arbeidstakersiden til arbeidsgiversiden. LO vil motvirke denne
963 maktforskyvningen.

964 Faste heltidsstillinger skal være hovedregelen. Det er uakseptabelt med bruk av innleie og
965 falske selvstendige som fortrenger vanlige ansettelse. Svingende behov for arbeidskraft skal
966 primært dekkes gjennom innleie fra reelle produksjonsbedrifter. Bemanningsbransjen setter
967 løsarbeid i system, og arbeidsgiveransvaret pulveriseres. Dette truer både den norske
968 arbeidslivsmodellen og det organiserte arbeidslivet. Den offentlige arbeidsformidlingen må
969 forsterkes. NAV sin rolle som arbeidsformidler må gjenreises og ikke fortrenses av den private
970 bemanningsbransjen. En sterk offentlig arbeidsformidling er ikke minst viktig for unge
971 arbeidstakere. På sikt bør bemanningsbransjen avvikles. Myndighetene må iverksette strenge
972 og aktive tiltak for å begrense innleie fra bemanningsforretninger, bruk av falske selvstendige og
973 andre former for løsarbeid.

974 Svært mange selvstendige oppdragstakere og frilansere har et svakt sosialt sikkerhetsnett og
975 er på flere områder ikke omfattet av de sosiale ordningene som ordinære arbeidstakere er,
976 hverken på utgifts- eller inntektssiden. Det må utarbeides økonomisk og sosialt bærekraftige
977 ordninger som sikrer at folk som hele eller deler av arbeidslivet må jobbe som oppdragstakere,
978 er sikret økonomisk trygghet i perioder uten inntekt. LO vil arbeide for at flere selvstendig
979 næringsdrivende og frilansere blir ansatte og dermed får ta del i den norske velferdsmodellen.
980 Formidling av selvstendige oppdragstakeres arbeidskraft bør være lovregulert og underlagt
981 offentlig tilsyn. Det offentlige må så langt som mulig ansette fast eller, hvis nødvendig,

982 midlertidig. Oppdragstakere skal kun benyttes der det er helt nødvendig og i tråd med
983 lovgivningen.

984 **LOs bidrag til det organiserte arbeidslivet**

985 LOs viktigste bidrag til det organiserte arbeidslivet er gjennom forbundenes organisering av
986 medlemmer, gjennom krav om tariffavtaler og gjennom arbeidet som gjøres ute på den
987 enkelte arbeidsplass. LO arbeider samtidig på samfunnsnivå for å styrke det organiserte
988 arbeidslivet, og LO skal kjempe mot alle former for fagforeningsknusing.

989 For LO er det avgjørende å forhindre en utvikling i retning av et løsarbeidersamfunn, der et
990 økende antall arbeidstakere står uten ansettelse, der lønningene presses ned, og der klare
991 rammer og spilleregler erstattes av eiernes vilkårlige makt. LO vil derfor arbeide for å sikre et
992 sterkt kollektivt og individuelt stillingsvern og videreføre det sterke engasjementet for å styrke
993 arbeidstakernes rettigheter. Det er behov for å styrke statsansattes stillingsvern og rettigheter
994 etter loven, herunder adgangen til full rettslig prøving ved oppsigelse og avskjed.

995 Fagforeningsfradraget er et viktig bidrag til å opprettholde og øke organisasjonsgraden i Norge.
996 LO vil arbeide for en kraftig økning av fagforeningsfradraget i perioden.

997 **Ny teknologi**

998 Innføring av ny teknologi i arbeidslivet kan både bidra til økt produktivitet og lønnsomhet,
999 avlastning for arbeidstakerne og et bedre arbeidsmiljø. LO stiller seg positivt til ny teknologi
1000 som understøtter arbeidstakernes interesser.

1001 Erfaringene viser imidlertid hvor viktig det er at arbeidstakerne gjennom partssamarbeidet får
1002 øve innflytelse over på hvilken måte teknologien tas i bruk, og hvordan eventuell økt
1003 lønnsomhet fordeles mellom arbeid og kapital. I en situasjon der store deler av arbeids- og
1004 samfunnslivet gjennomgår omfattende endringer, som ved bruk av kunstig intelligens (KI), blir
1005 dette viktigere enn noen gang.

1006 Innføringen av ny teknologi må skje gjennom enighet mellom partene i den enkelte virksomhet.
1007 Arbeidstakerne må gjennom slike avtaler ha medbestemmelse over reguleringen av
1008 innsamling, oppbevaring og sletting av data samt over regler for transparens, metadatabruk og
1009 reservasjonsmuligheter.

1010 Norge har gjennom mange tiår vært blant de fremste til å ta i bruk mulighetene som ligger i
1011 digitalisering. Digitaliseringen av Norge skaper store muligheter for bedre løsninger og nye,
1012 framtidsrettede arbeidsplasser, både innad i IT-næringen og i andre virksomheter.

1013 For å styrke tjenestene til innbyggerne må det satses mer på å utvikle digitale løsninger i det
1014 offentlige. Tjenestene må utvikles slik at de sikrer innbyggernes tilgang til offentlige tjenester,
1015 deres rettssikkerhet og arbeidsmiljøet til de ansatte. Det må etableres tilbud om opplæring til
1016 dem som har behov for det, for å kunne nyttiggjøre seg av digitale løsninger, og et godt tilbud
1017 til dem som ikke har mulighet til å bruke digitale tjenester.

1018 LO mener utvikling og drift av offentlige IKT-tjenester må organiseres slik at de er underlagt
1019 demokratisk styring og kontroll. Offentlige virksomheter bør i større grad utvikle og drifte
1020 fagsystemer i egen regi. Det er behov for at staten styrker samordningen av de offentlige IT-
1021 tjenestene. LO vil arbeide for at det opprettes en statlig eid og drevet skytjeneste for offentlig
1022 sektor.

1023 Innføring av KI-systemer representerer en stor mulighet for virksomheter både i offentlig og
1024 privat sektor, men det representerer også en sikkerhetsutfordring dersom innføringen skjer
1025 uten tilstrekkelig kompetanse. Det er derfor avgjørende at de ansatte i virksomhetene som har
1026 kunnskap om KI-systemer, får slippe til med sin kompetanse når systemene innføres.

- 1027 Å overlate store mengder data til private aktører, enkelte av dem i en monopolsituasjon og
1028 enkelte underlagt fremmede staters kontroll, utfordrer både personvernet og virksomhetenes
1029 og nasjonens sikkerhet.
- 1030 LO mener at landene i Europa må gå sammen om et samarbeid som fremmer utviklingen av
1031 KI-teknologi, etableringen av serverparker som kan håndtere prosesseringen, og fagmiljøer i
1032 Europa.
- 1033 Kompetansen om informasjonssikkerhet og personvern blant private og offentlige aktører må
1034 styrkes. LO mener at Datatilsynet må få et sterkere mandat og tilføres midler slik at de i større
1035 grad kan ettergå aktørers behandling av data.
- 1036 Innføring av ny teknologi kan skape press om at folk skal jobbe mer og være mer tilgjengelige
1037 kvelder og helger, og økt overvåking og kontroll fra arbeidsgiverne. Digitalisering utfordrer
1038 personvernet og kan føre til mindre selvbestemmelse over hvordan oppgaver utføres. LO vil
1039 jobbe for at innføring og bruk av ny teknologi jevnt over blir en integrert del av
1040 medbestemmelsesapparatet, og for at teknologi ikke brukes til økt kontroll og overvåking eller
1041 bidrar til å viske ut skillet mellom arbeid og fritid.
- 1042 Styringsteknologi som også kan brukes til kontroll og overvåking på arbeidsplassen, utfordrer
1043 personvernet. Det er en stadig raskere utvikling i bruk av slike teknologier. Ansatte,
1044 verneombud og tillitsvalgte holdes ofte utenfor prosesser der det blir bestemt at slike
1045 teknologier skal innføres. Det kan bidra til stress og uhelse. For LO er det viktig at dette ikke blir
1046 brukt til å overvåke ansatte i strid med lov- og avtaleverk. Respekten for lov- og avtaleverket må
1047 styrkes for å sikre den personlige integriteten til den enkelte arbeidstaker og tillitsvalgte reell
1048 medbestemmelse og informasjon.
- 1049 Kunstig intelligens utgjør en betydelig opphavsrettslig, kunstnerisk og økonomisk utfordring for
1050 kunstnerpopulasjonen på alle kunstfelt. Regelverk og håndhevelse av åndsverksrettigheter må
1051 styrkes for å sikre opphavsrettshavernes inntektsgrunnlag og rettigheter. LOs ambisjon er at
1052 bruk av ny teknologi skal bidra til å sikre norsk konkurransekraft, høy sysselsetting, sterkere
1053 fordeling og økt velstand.
- 1054 **Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet**
- 1055 Selv om mange arbeidsgivere i Norge slutter opp om et ryddig og organisert arbeidsliv, er
1056 økonomisk fortjeneste en sterk motivasjon for enkelte arbeidsgivere til å begå
1057 arbeidslivskriminalitet eller å dumpe lønns- og arbeidsforhold for sine ansatte. Slike
1058 arbeidsgivere finner stadig nye smutthull for å omgå regelverket. LO vil jobbe målrettet overfor
1059 arbeidsgivere og myndigheter for å tette smutthullene etter hvert som de dukker opp. LO vil ta
1060 initiativ til at tidligere tiltakspakker mot sosial dumping følges opp av ytterligere tiltakspakker
1061 etter behov, basert på de erfaringene våre tillitsvalgte ute i virksomhetene har, både med
1062 tanke på problemforståelse og løsninger.
- 1063 Tariffavtalene og arbeidsmiljøloven legger helt avgjørende premisser for utviklingen i
1064 arbeidslivet. Det er nå et akutt behov for en grundig og helhetlig gjennomgang av
1065 arbeidsmiljølovens bruk av begrepene «tariffavtale» og «tillitsvalgt». I arbeidsmiljøloven og i
1066 annet relevant regelverk skal «tariffavtale» gjennomgående henvise til tariffavtale med
1067 fagforening med innstillingsrett, og «tillitsvalgt» skal henvise til tillitsvalgte med reelle rettigheter
1068 etter hovedavtaler.
- 1069 Det er nærmest et mønster at når arbeidsmiljøloven strammes inn, så dukker det opp kreative
1070 metoder for å omgå lovbestemmelsene. Det bør lovfestes en egen omgåelsesregel i
1071 arbeidsmiljøloven, slik Fougnerutvalget foreslo. En omgåelsesregel vil sikre at praksiser som
1072 strider mot lovens formål, fanges opp i større grad enn i dag.
- 1073 Tilsynsorganene generelt og Arbeidstilsynet spesielt må styrkes for å sikre at flere tilsyn kan
1074 gjennomføres også i bransjer med høy tariffdekning. Tilsynsmyndighetene må gi bøter av en
1075 slik størrelse at brudd på regelverket ikke lønner seg. Styrking av a-krimarbeidet må ikke gå på

1076 bekostning av øvrige tilsyn og kontrolloppgaver. Myndighetene har et ansvar for å forhindre
1077 klassejustis ved å sørge for at politiet prioriterer økonomisk kriminalitet og
1078 arbeidslivskriminalitet mye høyere enn de har gjort hittil. Påtalemyndigheten må styrkes slik at
1079 flere a-krim saker kan straffefølges. Kontrollstatens ressurser og sanksjonsmuligheter må
1080 styrkes, det samme må samarbeidet på tvers av fagetatene. Det offentlige må dessuten
1081 fortsette å gå foran i arbeidet for et seriøst arbeidsliv og bruke innkjøpsmakten sin til å fremme
1082 et organisert arbeidsliv og gode fagutdanninger. LO vil jobbe for at offentlige innkjøpere bruker
1083 leverandører med tariffavtale, etterlever påseplikten, og for at det offentlige ikke skal velge
1084 tilbydere som bryter de ansattes rett til å organisere seg. Tilbydere som opererer i strid med
1085 norske arbeidsvilkår, sosiale forhold og motarbeider tariffavtaler, skal avvises. For å kunne følge
1086 opp seriositetsbestemmelser vedtatt av folkevalgte organer må det offentlige sikres tilstrekkelig
1087 med ressurser til å følge opp at de som utfører oppdrag, overholder det som er vedtatt. LO vil
1088 kreve overfor myndighetene at lønn i henhold til tariff må gjelde for alle bransjer ved offentlige
1089 anbud og oppdrag.

1090 LO mener det er viktig å utvikle verktøy som gir større åpenhet og innsyn, slik at det blir mulig
1091 for både offentlige innkjøpere og forbrukere å velge bort virksomheter som bryter loven.
1092 Kontrollstatene må ut fra allmennpreventive og forebyggende hensyn underlegges en
1093 informasjonsplikt om virksomheter som har begått arbeidslivskriminalitet eller økonomiske
1094 forbrytelser. LO vil jobbe for at det fattes vedtak i flere kommuner om at det å følge
1095 allmenngjorte minstelønnsbestemmelser er en forutsetning for å få skjenkebevilling.

1096 LO vil videreføre samarbeidet med flere frivillige organisasjoner om å rydde opp i de mest
1097 mørklagte delene av norsk arbeidsliv. Fagbevegelsen må stille opp med de nødvendige
1098 ressursene i de delene av arbeidslivet der behovet er størst. Denne oppgaven må og skal løses
1099 lokalt, av klubber og fagforeninger, men LO og forbundene har et ansvar for å sørge for at
1100 denne jobben kan bli gjort.

1101 LO vil videreføre dagens solidaritetsfond, som kan sikre økonomisk nødhjelp for medlemmer
1102 som plutselig står på bar bakke i konflikter med ledelsen. Fondet må gjøres bedre kjent i
1103 organisasjonen.

1104 **Arbeidsmiljø**

1105 Alle arbeidstakere har rett til et godt fysisk og psykososialt arbeidsmiljø, uavhengig av hvor
1106 arbeidet finner sted. Kombinasjonen av lovbestemt vern, tariffbestemmelser, vernetjeneste og
1107 partsrepresentasjon på arbeidsplassene har gjort at dette også er hverdagen for de fleste
1108 arbeidstakere i Norge. LO mener at IA-avtalens innhold om forebyggende arbeidsmiljø må
1109 etterleves.

1110 LO vil forsvare sykelønnsordningen i folketrygdloven, som sikrer arbeidstakere full lønn under
1111 sykdom. Dette er en grunnleggende trygghet for den enkelte og en forutsetning for et
1112 inkluderende arbeidsliv. Gode behandlingstilbud for sykmeldte arbeidstakere er en
1113 forutsetning for en tryggere tilbakeføring til arbeidslivet. Muskel- og skjelettplager og lettere
1114 psykiske lidelser er de største årsakene til sykefravær, og det er viktig å bruke all tilgjengelig
1115 kompetanse for å bidra til å få folk tilbake i arbeid.

1116 Et godt partssamarbeid er nøkkelen til et godt arbeidsmiljø. Gjennom partssamarbeidet får
1117 arbeidstakerne mulighet til å påvirke utførelsen av arbeidet og påpeke eventuelle risikofaktorer
1118 og forbedringsmuligheter. Partssamarbeidet og vernetjenesten gjør det også mulig for
1119 arbeidstakerne å ta opp kritikkverdige og problematiske forhold gjennom verneombudene og
1120 de tillitsvalgte uten selv å risikere å bli oppfattet som vanskelige. For LO er det derfor viktig å
1121 utvikle det organiserte arbeidslivet på virksomhetsnivå, gjennom organisering av arbeidstakere,
1122 opprettelse av tariffavtaler og å styrke de tillitsvalgtes og verneombudenes kompetanse.
1123 Samtidig vil vi gjennom trepartssamarbeidet med myndighetene arbeide for å styrke
1124 tilsynsmyndighetene og skjerpe inn reglene i arbeidsmiljøloven og annet lovverk.

1125 Tilsynsmyndighetene må få større ressurser, og de må få bedre verktøy, blant annet en større
1126 adgang til å ilegge virksomhetene økonomiske sanksjoner.

1127 Arbeidsgiverne har ansvaret for arbeidstakernes arbeidsmiljø, men løsningen på
1128 arbeidsmiljøproblemer krever et tett samarbeid mellom ledelse, vernetjeneste, tillitsvalgte og
1129 Arbeidstilsynet. Arbeidsgivere, og arbeidstakere med arbeidsgiveransvar, må pålegges HMS-
1130 opplæring hvor innholdet i opplæringen er regulert i forskrift. Norsk arbeidsliv har fortsatt et
1131 stort potensial når det gjelder forebygging av arbeidsrelatert sykdom og skade. En viktig
1132 forutsetning for dette er at arbeidsgivere og sykmeldere faktisk registrerer arbeidsrelatert
1133 sykdom og skade. Bedriftshelsetjenesten (BHT) har en viktig rolle i det forebyggende og
1134 systematiske HMS-arbeidet ute i virksomhetene. LO skal arbeide for å styrke
1135 bedriftshelsetjenesten.

1136 ***Psykososialt og organisatorisk arbeidsmiljø***

1137 Psykososiale forhold er en av hovedårsakene til sykefravær og frafall fra arbeidslivet. Men
1138 psykososiale forhold kan også virke beskyttende mot skadelig påvirkning av arbeid. Det er viktig
1139 at ledere, tillitsvalgt og verneombud ute i virksomhetene forstår sammenhengen mellom det
1140 organisatoriske og det psykososiale arbeidsmiljøet. Problemene og løsningene for psykososiale
1141 forhold ligger som regel i det organisatoriske. LO har jobbet for lov- og forskriftsendringer for å
1142 tydeliggjøre hvordan virksomhetene skal arbeide forebyggende og systematisk med
1143 psykososiale forhold, og vil følge opp endringene ved å bidra til opplæring av tillitsvalgte og
1144 verneombud i dette viktige arbeidsmiljøområdet. LO skal jobbe for at psykisk helse blir ivarettatt
1145 også i arbeidslivet, og jobbe for å redusere ventelistene for psykisk helsehjelp.

1146 ***Forebygge arbeidsulykker og arbeidsrelaterte skader***

1147 Det skal være trygt å gå på jobb i Norge. Likevel er nivået av arbeidsulykker, også med dødelig
1148 utfall, for høyt. Arbeidsulykker er ansvarlig for stor menneskelig lidelse og for at mange
1149 arbeidstakere faller ut av arbeidslivet. Dette representerer et stort samfunnsøkonomisk tap. Til
1150 tross for dette prioriteres arbeidet mot skader og ulykker ikke høyt nok. Det bør derfor
1151 innføres full arbeidsskadeforsikring for alle yrkesgrupper, uavhengig av arbeidets karakter, hvor
1152 eller når arbeidet finner sted. Yrkesskadeforsikringen skal være gjeldende også under trening
1153 og øvelse i regi av arbeidsgiver. Skade som oppstår under trening og øvelse, skal dekkes av
1154 yrkesskadeforsikring.

1155 Utenlandske arbeidstakere i Norge er overrepresentert på ulykkesstatistikken både når det
1156 gjelder dødsfall og arbeidsulykker som medfører sykefravær utover ulykkesdagen. Årsakene til
1157 dette kan være mange, herunder språk- og kommunikasjonsproblemer. Arbeidsgiver må
1158 derfor ta hensyn til disse barrierene i større grad enn før, slik at informasjonsplikten ivaretas
1159 for alle arbeidstakere, uavhengig av bakgrunn og språk. Språkopplæringen for
1160 arbeidsinnvandrere må styrkes. Det er en stor andel arbeidsinnvandrere i bransjer med et
1161 høyt innslag av innleie og andre løse tilknytningsformer. Dette er i seg selv en risikofaktor for
1162 ulykker.

1163 ***Vold, trusler og trakassering***

1164 Norge har i all hovedsak et inkluderende, rettferdig, trygt og effektivt arbeidsliv. Vi ligger i
1165 verdenstoppen både for jobbtrivsel og motivasjon. Likevel opplever mange arbeidstakere vold,
1166 trusler, trakassering og mobbing eller et fysisk og psykososialt arbeidsmiljø som ikke er
1167 tilfredsstillende. Dette gjelder særlig arbeidstakere innen offentlig eller privat tjenesteyting som
1168 jobber med mennesker og da spesielt mennesker i en vanskelig livssituasjon. Alenearbeid og
1169 nattarbeid øker også risikoen for å bli utsatt for vold og trusler i disse yrkene.

1170 LO vil bidra til at arbeidet mot vold, trusler og trakassering i arbeidslivet intensiveres, både
1171 gjennom partssamarbeidet på arbeidsplassene og gjennom trepartssamarbeidet.

1172 Alenearbeid, særlig i kombinasjon med nattarbeid, representerer et betydelig
1173 arbeidsmiljøproblem. Arbeidstakere i slike stillinger er spesielt utsatt for ran, vold, trusler og

- 1174 trakassering. Ansatte som jobber alene, er oftere reddere for å bli utsatt for ran, vold, trusler
1175 og trakassering enn gjennomsnittet. Å arbeide alene betyr at umiddelbar hjelp og bistand ikke
1176 er like tilgjengelig ved ulykker, vold og trusler som når man arbeider sammen med kolleger.
- 1177 LO vil arbeide for at ingen ansatte skal være alene på jobb i yrker der risikoen for vold, trusler
1178 og trakassering eller ulykker er høy. Det må utredes etablering av regionale verneombud i flere
1179 bransjer.
- 1180 **Arbeidstid**
- 1181 Nye organisasjonsformer i arbeidslivet, ny teknologi og politiske beslutninger utfordrer
1182 normalarbeidsdagen og arbeidstakernes medvirkning over egen arbeidstid og fritid.
1183 Arbeidstidsordninger skal være slik at arbeidstakernes helse og velferd sikres, og at det blir
1184 mulig å stå i arbeid til pensjonsalder. LO vil forsvare normalarbeidsdagen, begrense nattarbeid
1185 til det som er nødvendig, og styrke fagbevegelsens innflytelse på organiseringen av
1186 arbeidstiden. LO vil også arbeide for å styrke søndagen og offentlige helligdager som felles
1187 fridager. Unntak fra arbeidstidsbestemmelsene skal som hovedregel avtales mellom
1188 arbeidslivets parter.
- 1189 Arbeidstidens lengde og organisering, når på døgnet den plasseres, og kompensasjon i lov- og
1190 avtaleverk styrer i stor grad arbeidstakernes liv. Derfor er rett til medbestemmelse avgjørende
1191 og må styrkes. Vi ser at det er økende forventninger til at arbeidstakere skal være tilgjengelige
1192 også utenom arbeidstid. LO vil arbeide for at arbeidstakernes fritid skal skjermes.
- 1193 Arbeidsmiljølovens bestemmelser, der mindre unntak fra loven kan avtales med arbeidstaker,
1194 større unntak avtales med lokale tillitsvalgte og omfattende unntak avtales med fagforeninger
1195 med innstillingsrett, må opprettholdes. Ytterligere rettigheter i arbeidsmiljøloven vil øke
1196 fordelene ved å være bundet av tariffavtale med fagforening med innstillingsrett og vil være et
1197 viktig tiltak for å øke organisasjonsgraden. Adgangen til å avtale nattarbeid og
1198 gjennomsnittsberegning av arbeidstid må forbeholdes bedrifter som har tariffavtale med
1199 fagforening med innstillingsrett, og med tillitsvalgt valgt etter hovedavtalens bestemmelser.
1200 Nattarbeid og gjennomsnittsberegning av overtid forutsetter enighet mellom partene.
- 1201 Arbeidstidsordninger, inklusive fleksible ordninger basert på teknologiske løsninger, skal
1202 risikovurderes på lik linje med andre arbeidsmiljøfaktorer. Uheldige helseeffekter av lange
1203 arbeidsdager, skift- og turnusarbeid og nattarbeid er godt dokumentert, men vi trenger mer
1204 forskning på langsiktige helseeffekter av komprimerte arbeidstidsordninger.
1205 Forsvarlighetsvurderinger skal alltid legges til grunn ved utarbeidelse av komprimerte
1206 arbeidstidsordninger, og LO vil jobbe for å videreutvikle og styrke de lokale tillitsvalgtes
1207 kompetanse på slike vurderinger.
- 1208 Arbeidstidsreformer vil kunne gi et mer inkluderende og likestilt arbeidsliv med flere hele
1209 stillinger og større muligheter for flere til å stå i arbeid til oppnådd pensjonsalder. Det vil på
1210 ulike måter være behov for arbeidstidsforkortelser framover. Det gjelder tid for å styrke
1211 kompetansen, det gjelder reduksjon i daglig arbeidstid eller andre former for
1212 arbeidstidsforkortelser. Hvor raskt og omfattende reduksjoner kan skje, vil være avhengig av
1213 hvor mye av veksten som ellers tas ut i investeringer, i kjøpekraftforbedringer eller andre
1214 velferdsgoder. LO vil følge opp planen for hvordan en kan gå videre med arbeidet knyttet til
1215 arbeidstidsreduksjoner, herunder seks timers arbeidsdag / 30 timers arbeidsuke.

1216 **3.2 Inkludering i arbeidslivet**

1217 **Selv om Norge har en høyere andel i jobb enn de fleste andre land, står altfor mange**
1218 **helt eller delvis utenfor arbeidslivet. Å inkludere flere i utdanning og arbeid bidrar til**
1219 **god velferd for den enkelte, motvirker ulikhet og fattigdom og bidrar til økt**
1220 **arbeidskrafttilgang og bedre samfunnsøkonomi. LO vil særlig prioritere inkludering av**
1221 **unge i arbeidslivet.**

1222 Avstanden til arbeidslivet har blitt større for dem som står utenfor, på grunn av stort
1223 omstillingstempo og høyere kompetansekrav. Det er blitt stadig vanskeligere å få jobb uten å
1224 ha fullført videregående opplæring. Andre sentrale barrierer for arbeidsdeltakelse er
1225 helseutfordringer og mangel på norskferdigheter. Altfor mange unge er hverken i arbeid,
1226 utdanning eller opplæring.

1227 Gruppen unge som strever med jobbtilknytning, er todelt. Noen står ganske nærme
1228 arbeidsmarkedet, mens en mindre gruppe trenger tett og helhetlig bistand over lang tid for å
1229 få fotfeste. Mange har sammensatte utfordringer. Ungdom er i en sårbar livsfase. Den første
1230 arbeidstilknytningen har mye å si for hvordan det går med dem senere i livsløpet. Med store
1231 omstillinger i arbeidslivet øker faren for arbeidsledighet og frafall fra arbeidsstyrken.

1232 Mange i randsonen av arbeidslivet kan ha sammensatte utfordringer og ha behov for tett,
1233 individuell oppfølging gjennom NAV-systemet. For andre kan det være nok med litt
1234 tilrettelegging på arbeidsplassene. Det må stilles strengere krav til arbeidsgiversidens
1235 tilretteleggingsplikt og mulighet for redusert stilling ved redusert arbeidsevne. Grad av
1236 arbeidsførhet bestemmes i et samspill mellom krav i arbeidslivet og kjennetegn ved
1237 enkeltindividene. Det må sikres reell brukermidvirkning i arbeidet med tilretteleggings- og
1238 inkluderingstiltak for å identifisere og fjerne hindringer for et inkluderende arbeidsliv. Utover at
1239 det å komme i arbeid er svært viktig for den enkelte, besitter mange her et potensial i
1240 arbeidslivet som vi ikke har råd til å la stå ubenyttet i tiden som kommer.

1241 Framvekst av lavlønnsjobber, stigende husleiepriser og dyrtid rammer skjevt. Personer med
1242 liten eller ingen tilknytning til arbeidslivet er særlig utsatt. Manglende ressurser i NAV går ut
1243 over tjenestekvaliteten og mulighetene for brukerne til å få tett individuell oppfølging.
1244 Digitaliserte og uoversiktlige tjenester gjør det vanskelig for befolkningen å skaffe tjenestene de
1245 trenger. Å styrke NAV og verktøyene for inkludering vil bidra til høyere sysselsetting og til å
1246 motvirke sosial urettferdighet og fattigdom.

1247 På samfunnsnivå skaper manglende deltakelse i arbeid og utdanning problemer med tilgang
1248 på nødvendig arbeidskraft. Men utenforskap kan også føre til et mer polarisert samfunn med
1249 mer radikaliserings og høyreekstremisme. Det kan være kime til sosial ustabilitet, særlig hvis det
1250 går sammen med tendenser til økt ulikhet også på andre områder. Deltakelse i valg og
1251 samfunnsnivå kan svekkes og tilliten i samfunnet kan reduseres dersom utenforskap får lov til å
1252 vokse.

1253 **Mer aktiv arbeidsmarkedspolitik - prioritering av unge, vekt på kompetanse**

1254 NAV må rustes gjennom tillitsreform og få nok ressurser til arbeidsmarkedstiltak og god
1255 oppfølging av brukerne, inkludert arbeidsgivere. Tiltak i regi av NAV må styrkes og utvides.
1256 Ungdomsgarantien skal sikre at den enkelte får tett individuell oppfølging og en fast
1257 kontaktperson som koordinerer tjenestetilbud, og er svært viktig. Unge som trenger lang tid
1258 med oppfølging, må få det. Garantien må følges opp med nok midler og nødvendig
1259 kompetanse slik at alle under 30 år i praksis sikres arbeid, utdanning eller kompetanseheving.

1260 Flere må få styrket grunnleggende ferdigheter, herunder norskkunnskaper, gjennom kurstilbud
1261 som gjør det mulig å få fullført videregående opplæring. Flere må få muligheten til å omskolere
1262 seg til annet arbeid. I perioder med lav arbeidsledighet må personer som står lenger unna

1263 arbeidsmarkedet, prioriteres. Disse er særlig avhengige av kontinuitet i tjenestetilbudet og
1264 trenger individuell tilrettelegging i utstrakt grad. Hensyn til kvalitet i tjenestetilbudet tilsier at
1265 kommersielle aktører er uegnet som tiltakstilbydere for denne gruppen.

1266 Det er viktig at det inngås flere forpliktende avtaler mellom inkluderingsvillige virksomheter og
1267 NAV, og partene på arbeidsplassene må involveres. Arbeidsmarkedstiltak bør skje i den
1268 organiserte delen av arbeidslivet for å forhindre utnyttelse av folk på arbeidstrening og sikre at
1269 arbeidsmarkedstiltakene ikke erstatter fast arbeidskraft. Metoder fra vellykkede prosjekter må
1270 spres. Arbeidsmarkedstiltak, utdanning og helse- og sosialtiltak må spille bedre på lag.

1271 For å sikre at flere får utnyttet arbeidsevnen sin, enten det er unge, personer med
1272 funksjonsnedsettelse, personer med innvandringsbakgrunn eller andre utsatte grupper, må
1273 det satses på aktiv arbeidsmarkedspolitik og tilstrekkelig antall gode tiltaksplasser. Det er et
1274 stort behov for kompetansehevende tiltak, herunder arbeidsforberedende trening (AFT) og
1275 varig tilrettelagt arbeid (VTA). Lang ventetid til arbeidsmarkedstiltak bidrar til at mange ender
1276 opp varig utenfor arbeidslivet. Personer i tiltak må få fortsatt oppfølging etter at de har fått
1277 ansettelse eller kommet i utdanning, for å hindre framtidig frafall. Tiltaksbedriftene må styrkes.

1278 **Bedre forebygging gjennom tidlig innsats og mer praktisk skole**

1279 En mer praktisk offentlig fellesskole legger til rette for flere og likere muligheter til å oppleve
1280 mestring, til at færre faller fra, og til at flere gjennomfører videregående opplæring. Elever som
1281 har behov for det, må få tilbud om varierte alternative opplæringsarenaer eller yrkespraksis i
1282 bedrift. Dermed vil flere få grunnkompetansen som trengs i et omstillings- og
1283 kompetansekrevene arbeidsliv. Det gir bedre og likere mulighet for videre utdanning og
1284 arbeidsdeltakelse.

1285 Barn som strever faglig eller sosialt, må raskt få bistand uten at det krever utredning og
1286 diagnostisering. Hele laget rundt eleven må styrkes, med nok voksne med ulik og bred
1287 kompetanse. Fullføringsreformen må styrkes og følges opp slik at den får tiltenkte resultater.
1288 En skolefritidsordning må inneholde styrket leksehjelp, fysisk aktivitet og flere inkluderende
1289 fritidstilbud. Dette er viktig som tidlig innsats.

1290 **3.3 Rettferdig grønt skifte**

1291 **Klimaendringene presser fram en høyere omstillingstakt i arbeidslivet. Den norske**
1292 **modellen er godt rustet for denne omstillingen. Den kan bidra til at omstillingen skjer**
1293 **uten økende forskjeller og stigende arbeidsledighet, snarere med styrket velferd og økt**
1294 **livskvalitet, samtidig som vi tar vare på klodens miljø og klima.**

1295 Klimaendringene er vår tids største utfordring og setter sitt preg på naturmangfold,
1296 samfunnsstruktur, helse, velferd, verdiskaping og økonomisk fordeling. Klimaendringene
1297 rammer allerede usosialt, står for store ødeleggelser på eiendom og personer og bidrar til økte
1298 ulikheter og eskalerende konfliktnivåer globalt. Det er helt nødvendig å redusere mengden
1299 klimagasser i atmosfæren og å iverksette tiltak for å ta vare på naturmangfoldet. LO stiller seg
1300 bak de norske og internasjonale klima- og naturmålene og vil arbeide for at disse målene nås.

1301 De internasjonale klimaavtalene påvirker allerede utviklingen i verdensmarkedene og EUs indre
1302 marked, hvor høye bærekraftstandarder i økende grad blir et konkurransefortrinn.
1303 Produksjonsmåter og handelsmønstre er allerede i endring som følge av et økende
1304 internasjonalt klimaengasjement.

1305 Fram til i dag har økonomisk vekst vært koblet til økt bruk av råvarer og ressurser og til økte
1306 klimagassutslipp. Utfordringen nå handler om å skape en økonomi basert på bærekraftig
1307 verdiskaping og velstand, samtidig som vi reduserer klimagassutslipp og har en bærekraftig
1308 bruk av ressurser, råvarer og areal.

1309 **Det grønne skiftet**

1310 Det grønne skiftet må sikre sysselsetting, jevn fordeling og bidra til bærekraftig utvikling og
1311 velstand. Målet er lavutslippssamfunn som ivaretar rettferdighet og sikrer arbeidstakerne
1312 gode, anstendige jobber.

1313 Offentlig sektor spiller en sentral rolle i denne omstillingen, både gjennom direkte utslippskutt
1314 fra egen virksomhet, men også som samfunnsaktører og samfunnsplanleggere som er i nær
1315 dialog med lokalt næringsliv og innbyggere. LO vil at staten skal ha kontroll over kritisk
1316 infrastruktur for å sikre sterke og trygge lokalsamfunn og næringsstruktur for grønn omstilling i
1317 hele landet. Offentlig sektor må i større grad spille rollen som pådrivere for grønn omstilling, i
1318 form av å prøve ut ny teknologi og spre erfaringer med stort spredningspotensial samt bidra til
1319 folkelig mobilisering og oppmerksomhet om klimaarbeid i hele landet.

1320 LO vil utvikle nye og ivareta eksisterende framtidsrettede arbeidsplasser med høy kompetanse
1321 gjennom hele verdikjeden. Vi vil arbeide for økt videreføring av norske naturressurser,
1322 innenfor rammene av en ansvarlig klima- og miljøpolitikk.

1323 Å nå de klimamålene vi har satt oss, krever at all menneskelig aktivitet legges om i klimavennlig
1324 retning. Varer og tjenester må produseres på en slik måte at klimaavtrykket blir minst mulig, og
1325 at utslippene av klimagasser blir så lave at den samlede mengden klimagasser i atmosfæren
1326 går ned. Dette krever at også norsk forbruk og vareproduksjon endres.

1327 Endringene som følger av det grønne skiftet, innebærer at etterspørsel etter fossil energi vil
1328 reduseres fram mot 2050. Dette vil få konsekvenser for den norske økonomien og arbeidslivet
1329 i årene framover. Det er helt nødvendig å omstille norske virksomheter, med utgangspunkt i de
1330 ansattes kompetanse, for å sikre fortsatt høy verdiskaping og full sysselsetting.

1331 Ønsket om å avdekke mineralforekomster, forvalte fiskeressursene våre og utvikle en
1332 bærekraftig havbruksnæring og petroleumsnæring har hatt bred oppslutning. Denne
1333 ambisjonen har også kjennetegnet utviklingen av rammebetingelser, regelverk og lovgivning.
1334 Behovet for langsiktige investeringer krever at rammebetingelsene for næringene må være
1335 forutsigbare og stabile. Petroleumsnæringen må utvikles med hensyn til arbeidsplasser,
1336 klimamålsettinger og behovene til de viktigste handelspartnerne våre. Arealtilgangen skal
1337 styres slik at hensynet til fornybare næringer, klima og miljø veier tungt. Utvinning av
1338 mineralforekomster og skogressurser er viktig i det grønne skiftet, og en aktiv industripolitikk er
1339 avgjørende for at drivverdige mineraler og energiresurser kan utvikles og settes i produksjon.
1340 LO mener det må legges stor vekt på de helhetlige forvaltningsplanene som balanserer
1341 næringenes interesser mot andre hensyn. Tillatelser til ny virksomhet skal være basert på et
1342 føre-var-prinsipp og strenge krav til helse, miljø og sikkerhet. Den sikkerhetspolitiske
1343 situasjonen i Europa har store konsekvenser for energileveransene. Norges rolle som
1344 energileverandør til våre allierte og handelspartnere har således en stor og viktig betydning. LO
1345 mener de ressursene som kan bygges ut, må være økonomisk og klimamessig bærekraftige.
1346 Det vil medføre at deler av ressursene på norsk sokkel vil ligge urørt.

1347 **Rettferdig omstilling**

1348 LOs ambisjon er at det grønne skiftet skal bidra til å kutte klimagassutslipp og sikre høy
1349 sysselsetting, sterkere fordeling og økt velstand. Det vil være vanskelig å opprettholde støtte til
1350 det grønne skiftet dersom skiftet fører med seg økt arbeidsledighet og økende forskjeller. Det
1351 er også helt avgjørende at omstillingen skjer med aktiv deltakelse og medbestemmelse fra
1352 arbeidstakerne.

1353 Rettferdig omstilling betyr at omstillingen til en klimavennlig framtid baseres på sosial dialog,
1354 medvirkning og inkludering av arbeidstakere og arbeidsgivere i planleggingen,
1355 gjennomføringen og iverksettingen av tiltak for å redusere utslipp. Ikke minst innebærer det
1356 rett til opplæring, etter- og videreutdanning og kompetanseheving for det grønne skiftet.

1357 Kontinuerlig omstilling av måten vi produserer varer og tjenester på, er en nødvendig
1358 forutsetning for produktivitetsvekst og styrket konkurransekraft. Produktivitetsvekst er i sin tur
1359 en forutsetning for økt verdiskaping og styrket velferd for befolkningen.

1360 Et godt organisert arbeidsliv er forutsetninger for at grønn omstilling skjer i tråd med målene
1361 for den norske modellen. En sterk velferdsstat og sterk politisk kontroll over økonomien og
1362 samfunnsutviklingen bidrar også til at omstillingsprosessene blir rettferdige.

1363 Dette krever partssamarbeid og trepartssamarbeid lokalt, nasjonalt og internasjonalt. De som
1364 står midt i omstillingen, skal ikke bære kostnadene selv. Fellesskapet må skape trygghet for
1365 omstilling, trygghet for virksomhetene og trygghet for enkeltmenneskene. Det betyr blant
1366 annet at staten må være med på å finansiere forskning for nye grønne teknologier og bidra
1367 med risikoavlastning for utviklingen av nye næringer og omstillingsprosesser for eksisterende
1368 industri. Staten må også være med på å finansiere etter- og videreutdanning av arbeidstakere
1369 som trenger ny eller oppdatert kompetanse, og sørge for at vi har gode velferdsordninger som
1370 sikrer dem som står i fare for å bli negativt påvirket av omstillingen.

1371 Verdiskapingen fra den grønne omstillingen må fordeles rettferdig. Statlig støtte og subsidier
1372 må bidra til å skape eller opprettholde gode, anstendige og bærekraftige arbeidsplasser i
1373 Norge. Verdiskapingen må også være rettferdig fordelt mellom arbeidstakere og arbeidsgivere
1374 gjennom lønnsforhandlinger og komme fellesskapet til gode gjennom et rettferdig
1375 skattesystem.

1376 **Tiltak for å redusere klimagassutslippene**

1377 For å redusere utslippene i tråd med klimamålene er vi avhengige av tilgang til fornybar kraft.
1378 Norge må skalere opp kapasiteten i kraftsystemet og spare energi gjennom energieffektive
1379 tiltak parallelt. Samtidig er det viktig at energiomstillingen tar hensyn til naturen. For
1380 utslippspunktene som ikke kan redusere sine utslipp tilstrekkelig, er en sterk satsing på fangst,
1381 transport og lagring eller industriell bruk av CO₂ avgjørende.

1382 Denne omstillingen er en mulighet for å bygge nye grønne verdikjeder innen havvind, batterier,
1383 hydrogen og for CO₂-fangst og -lagring samt for energieffektivisering og nye løsninger i
1384 sluttbrukermarkedet. Å bygge disse verdikjedene i bærekraftige eksportindustrier er viktig for å
1385 diversifisere norsk økonomi ettersom etterspørselen etter olje og gass i globale markeder
1386 endrer seg. Dagens prosessindustri har allerede gjennomført store utslippskutt samtidig som
1387 produksjonen er økt. Denne industrien har høy produktivitet, ordnede lønns- og arbeidsvilkår
1388 og investerer tungt i innovasjon og utvikling.

1389 Viljen til å ta ressursene i bruk, både på land og i havet, kjennetegner norsk fagbevegelse i
1390 næringspolitikken. Dette handler i stor grad om å skape arbeidsplasser og verdi av råvarer og
1391 ressurser fra naturen. Vern og restaurering av natur må legge til rette for bærekraftig
1392 sameksistens og fortsatt bruk av natur på land og i maritime miljøer. Her må føre-var-
1393 prinsippet, en kunnskapsbasert tilnærming og en helhetlig forvaltning legges til grunn.
1394 Nedbygging av urørt natur bør unngås.

1395 Arealbruk må prioriteres ut fra ringvirkningene det har for natur, klima, fellesskap og
1396 lokalsamfunn. Det betyr for eksempel at utvikling i og bruk av natur må skape gode og
1397 anstendige arbeidsplasser, og å legge til rette for å utvikle hele verdikjeder for foredling av
1398 råmaterialer i Norge, innenfor bærekraftige rammer.

1399 **Energi**

1400 Sikker og forutsigbar energiforsyning er en bærebjelke i ethvert moderne samfunn. Energi er
1401 avgjørende for folks hverdagsliv, næringslivets verdiskaping, sysselsetting, nasjonal økonomi og
1402 sikkerhet. Fornybar energi er den viktigste nøkkelen til å kutte utslipp. Den kan erstatte og fase
1403 ut fossil energibruk, og den kan skape grunnlag for ny verdiskaping og sysselsetting.

1404 Det viktigste grepet for rettferdig omstilling er å øke krafttilgangen gjennom mer fornybar
1405 produksjon og bedre nettinfrastruktur. LO vil arbeide for tiltak som fremmer energisparing,
1406 energigjenvinning og energieffektivisering. Økt krafttilgang vil gi forutsigbare og
1407 konkurransedyktige kraftpriser som er avgjørende for husholdninger, næringsliv samt
1408 offentlige og private virksomheter. Det må være et mål å redusere varige prisforskjeller mellom
1409 prisområdene for strøm. Et viktig grep er en vesentlig styrking av nettkapasiteten. Samtidig er
1410 det viktig med nasjonal kontroll over kraftutbygging og at nettet eies og bygges ut av
1411 fellesskapet gjennom staten. Hjemfallsretten og det offentlige eierskapet av kraftressursene
1412 må videreføres. LO mener at alt potensial som ligger i opprusting og utvidelse av eksisterende
1413 vannkraft, må utnyttes. Gjennom aktivt offentlig eierskap må kraftselskapene styres til å
1414 oppgradere vannkraften.

1415 De stadig tydeligere konsekvensene av klimakrisen med hetebølger, skogbranner,
1416 tørkeperioder, styrtregn og flommer understreker nødvendigheten av reduserte
1417 klimagassutslipp. Flomvern vil bli langt viktigere. LO mener at tidligere vernevedtak og
1418 utbygging av magasinkapasitet, både i regulerte og ikke-regulerte områder, må gjennomgås.

1419 Det er tydelig at omstilling basert på ambisjonen om lavere utslipp øker forbruksvolumet i
1420 Norge. Dette økte forbruket må enten forsynes med en økt kraftproduksjon i Norge eller ved
1421 importert kraft fra utlandet. Dersom Norge blir avhengig av importert kraft, vil kraftprisene i
1422 Norge stige. Opprettholdelse av et nasjonalt kraftoverskudd er en forutsetning for at rikelig
1423 krafttilgang kan videreføres som et konkurransefortrinn for norsk industri. LO mener det må
1424 være et mål at Norge gjenetablerer konkurransedyktige kraftpriser.

1425 Et nasjonalt kraftoverskudd, at vi produserer mer enn vi forbruker selv, betinger samhandling
1426 og utveksling av kraft med våre naboland. Flere av landene rundt oss skifter ut en stabil, men
1427 utslippsintensiv kraftproduksjon med ustabile fornybare energikilder som sol og vind.
1428 Energisystemene er i endring, og det utfordrer evnen til en stabil leveranse av elektrisitet.
1429 Energiforsyningens betydning og rolle i sikkerhetspolitikken har blitt veldig tydelig, og i en urolig
1430 geopolitisk verden har Norges sårbarhet økt. LO mener Norge må utvikle løsninger for en
1431 stabil kraftforsyning i Norge som er dimensjonert til å møte disse endringene.

1432 Våre største utslippskutt skjer gjennom den eksportverdien norske løsninger bidrar med
1433 internasjonalt. For å bevare global konkurransekraft må vi tilfredsstille kunder ute med
1434 produkter med lavt og lavere karbonavtrykk enn alternative leverandører. Energi- og
1435 klimapolitikken må knyttes tettere sammen med næringspolitikken og sikkerhetspolitikken enn
1436 det vi har sett så langt. CO₂-kompensasjonsordningen er det viktigste verktøyet for å forhindre
1437 karbonlekkasje. Ordningen bidrar til investeringer i eksisterende og ny grønn industri og sikrer
1438 norske bedrifters konkurransevne overfor konkurrenter utenfor kvotehandelssystemet. LO
1439 mener CO₂-kompensasjonsordningen må videreføres med tanke på stabilitet, langsiktighet og
1440 forutsigbarhet for industrien.

1441 **Transport og infrastruktur**

1442 Transportsektoren er Norges største utslippssektor og står for om lag 30 prosent av de
1443 samlede klimagassutslippene (og 60 prosent av de ikke-kvotepliktige utslippene). Innen 2030
1444 skal utslippene mer enn halveres. Effektive transportløsninger og fokus på alternative
1445 drivstoffkilder er en forutsetning for å få dette til. Gode transportløsninger er en forutsetning
1446 for høy sysselsetting, god distriktsutvikling og verdiskaping. LO er spesielt opptatt av at
1447 transportpolitikken legger til rette for utvikling av trygge og gode arbeidsplasser med vekt på
1448 kvalitet og kompetanse og som ivaretar de ansatte i transportsektoren.

1449 Transport oppstår som følge av annen aktivitet, og bakteppet er derfor et generelt sterkt
1450 økende behov for mobilitet, blant annet med en forventet dobling av godstrafikken.
1451 Klimautslippene fra godstransporten har vært økende over lang tid. Omstillingen med å
1452 erstatte fossil energi i transportsektoren er godt i gang på lette kjøretøy og fartøy, mens veien

1453 mot lav- og nullutslipp i de tyngre segmentene av langtransporten og i luftfarten er mer
1454 krevende, blant annet som følge av umoden teknologi og høye kostnader.

1455 Gode satsinger på kollektivtransport og overføring av gods fra vei til sjø og bane er viktige tiltak
1456 i hele Norge for å møte veksten i person- og godstransport.

1457 Transportsektoren spiller en nøkkelrolle dersom Norge skal lykkes med omstillingen til et
1458 lavutslippssamfunn. Effektive og trygge transportløsninger er en forutsetning for å skape
1459 næringsutvikling både i distriktene og i sentrale strøk. Transportsystemet har stor betydning
1460 for næringslivets konkurransekraft. Vedlikehold av vei og bane, herunder strekninger som ofte
1461 stenges, må prioriteres. En forsterket satsing på jernbanen og havner er nødvendig for å få
1462 mer gods over fra vei til sjø og bane i hele Norge. Det må også videreutvikles hurtiggående
1463 persontransport på bane mellom de store byene, i tillegg må kortbanenettet i Norge styrkes
1464 for å opprettholde gode kollektivtilbud i hele landet. Et trygt og åpent veinett er avgjørende for
1465 bosetting og næringsutvikling i hele landet. Der det er sikkerhetsmessig forsvarlig, bør
1466 vedlikeholds- og klimatilpasningstiltak på eksisterende vei prioriteres foran bygging av ny vei.

1467 Hensynet til miljø og klima, spredt bosetting og befolkningens behov for transporttjenester
1468 tilsier en satsing på kollektivtransport over hele landet. Særlig i pressområdene vil
1469 befolkningsveksten kreve at transportveksten i hovedsak skjer kollektivt. Kollektivtransporten
1470 er et velferdsgode som tilbys og finansieres gjennom fellesskapet, og må organiseres slik at
1471 pengene som brukes, kommer de reisende til gode. LO vil derfor arbeide for at
1472 unntaksbestemmelsen i kollektivtransportforordningen benyttes.

1473 **Omstillingen til en sirkulærøkonomi**

1474 For å nå målene for 30 prosent vern og restaurering av natur og bærekraftig vekst og velstand
1475 er vi avhengige av å omstille samfunnet og økonomien til å utnytte ressursene vi allerede har,
1476 enda bedre gjennom en omstilling til sirkulærøkonomi.

1477 Sirkulærøkonomi og bærekraftig ressursåndtering handler om å forhindre at ressurser blir
1478 omgjort til avfall. Produkter egnet for ombruk eller reparasjon må forbli i det sirkulære
1479 kretsløpet. Det betyr at vi både må produsere mindre og forbruke mindre enn i dag. Offentlige
1480 insentiver kan være nødvendige bidrag i denne omstillingen.

1481 For å sikre livsgrunnlaget til dagens og framtidens generasjoner og ivareta naturressursene på
1482 en bærekraftig måte må vi bryte med dagens produksjons- og forbruksmønstre og basere
1483 økonomisk virksomhet på sirkulær ressursutnyttelse gjennom avfallsreduksjon, ombruk og
1484 gjenvinning.

1485 Dette vil være en radikal omlegging av økonomien, som innebærer å unngå og begrense
1486 aktivitet som ikke er bærekraftig, at man flytter og endrer på dagens produksjons- og
1487 forbruksmønstre, og at man forbedrer både teknologi- og ressursbruken.

1488 Avfallsreduksjon er blant de viktigste komponentene for å virkeliggjøre et brudd med den
1489 lineære økonomien, hvor vi i dag tar ut langt flere ressurser enn hva som er bærekraftig. Klima-
1490 og miljøpolitikken må vektlegge velferd mer enn velstand, og myndighetene må gi insentiver til
1491 at produkter utvikles med lengst mulig levetid, med størst mulighet for ombruk og reparasjon
1492 og med egnethet for materialgjenvinning og reduksjon av innhold av helse- og miljøfarlige
1493 komponenter.

1494 Gjennom varehandelen bruker kundene sin forbrukermakt til å påvirke for en mer bærekraftig
1495 og miljøvennlig produksjon. Det må satses mer på lokalt produserte varer, gjenbruk og klima-
1496 og miljøvennlige produkter. Produsentene må lage varer som er bestandige og skal vare lenge.

1497 **3.4 Et rettferdig pensjonssystem**

1498 **Folketrygden skal være bærebjelken i velferdsstatens pensjonssystem. LO har som mål**
1499 **at folketrygden, AFP og tjenstepensjonsordningene sammen skal sikre det økonomiske**
1500 **grunnlaget for en trygg og verdig alderdom for alle. Tjenstepensjon er utsatt lønn, og**
1501 **LO krever økt innflytelse over pensjonsordningene.**

1502 Pensjonsreformen har bidratt til at folk jobber lenger. Det har medvirket til å trygge den
1503 økonomiske bærekraften i folketrygden som det dominerende element for arbeidstakeres
1504 pensjoner og bidrar til å redusere den økonomiske risikoen for kommende generasjoner.
1505 Reformen har også videreført et finansierings- og opptjeningsystem i folketrygden med viktig
1506 utjevningsevne mellom høye og lave årslønner og mellom kvinner og menn.

1507 Men reformen har også medført at ulikhetene i pensjon vil vokse fordi muligheten til lange
1508 yrkeskarrierer varierer med yrkesløp, den enkeltes helse og ikke minst situasjonen i
1509 arbeidsmarkedet. Den sosiale bærekraften er under press.

1510 Levealdersjustering innebærer at når et årskull er forventet å leve lenger enn tidligere årskull,
1511 må den enkelte stå lenger i jobb eller motta lavere pensjon enn ved samme avgangsalder.
1512 Pensjonsnivået, pensjon i forhold til tidligere lønn ved fast avgangsalder, vil bli nedjustert med
1513 økende levealder i befolkningen. Særlig de som ikke kan forlenge yrkesløpet, har dermed utsikt
1514 til å få en pensjonsdekning som ikke kan forsvares i et solidarisk samfunn. I nedgangstider vil
1515 enda flere kunne rammes fordi nedbemanninger kan medføre at flere må gå tidlig ut av
1516 arbeidslivet.

1517 Den sosiale bærekraften i folketrygden er blitt styrket gjennom flere tiltak vedtatt av et bredt
1518 flertall på Stortinget våren 2024. Pensjonsforliket følger opp evalueringen av pensjonsreformen
1519 og regjeringens stortingsmelding i 2023. Det er vedtatt at minsteytelser skal utvikle seg slik at
1520 mottakerne får en velstandsutvikling minst på nivå med øvrige pensjonister. Forliket innebærer
1521 også at uføretrygdene skal delvis skjermes mot levealdersjusteringen for å sikre et akseptabelt
1522 pensjonsnivå. Det innføres et slitertillegg i folketrygden for dem som må gå av tidlig. Det
1523 vektlegges også at det skal iverksettes flere tiltak for å hindre at arbeidstakere blir utslitt, og
1524 muliggjøre at flere kan stå lenger i jobb. Samtidig vil aldersgrensene i folketrygden øke med to
1525 tredeler av forventet økning i levealderen. Det innebærer at de laveste aldersgrensene vil øke
1526 med ett år på ti år, fra 62 til 63 år fra 1963-kullet til 1973-kullet. Økningen av aldersgrenser
1527 innebærer også at sosiale ytelser som dagpenger og sykepenger som i dag stopper ved 67 år,
1528 økes tilsvarende. Det er avtalt at hele pensjonssystemet skal evalueres innen ti år, og LO vil ikke
1529 akseptere nye endringer av aldersgrensene før vi vet konsekvensene av det som nå er vedtatt.

1530 LO mener at pensjonsopptjeningen må styrkes for alle, til et samlet nivå på minst 25 prosent
1531 av inntekt. Dette vil gi tilstrekkelig opptjening gjennom en kombinasjon av folketrygden,
1532 tjenstepensjon og andre pensjonsytelser. Staten har hovedansvaret for pensjonssystemet
1533 som helhet, selv om finansieringen kommer fra ulike kilder. Den bestemmer bidraget fra
1534 folketrygden, den bidrar med penger og regelverk til AFP og er lovgiver for tjenstepensjonene.
1535 Nivåhevingen må skje gjennom et spleiselag der både staten og partene i arbeidslivet bidrar.

1536 **Sliterordning og inkluderende arbeidsliv**

1537 Pensjonsutvalgets utredning har lengre yrkesaktivitet som viktigste tiltak når levealderen øker
1538 og levealdersjusteringen gir lavere årlige utbetalinger. For mange av LOs grupper er betydelig
1539 lengre yrkesaktivitet sjelden et alternativ. Tall for forventet levealder for ulike yrkesgrupper
1540 viser at typiske sliteryrker kommer dårlig ut. Yrkesgrupper med lavest forventet levealder vil
1541 dermed kunne oppleve at yrkesgruppene med høyere levealder «arver den gjenstående
1542 pensjonsbeholdningen til de som dør tidlig». Når mulighetene til å jobbe videre er systematisk
1543 skjevfordelt, kan dette oppleves som urimelig. I tillegg til dette har mange i sliteryrkene lav lønn
1544 og lav pensjonsopptjening.

1545 De som ikke har mulighet til å stå helt ut, må også i framtiden få muligheten til å gå av tidligere
1546 med et akseptabelt pensjonsnivå. AFP, den tariffestede sliterordningen, samt
1547 overgangstillegget og særaldersgrenser i offentlig sektor bidrar til dette.

1548 LO fikk gjennomslag i pensjonsforliket som ble vedtatt av Stortinget våren 2024, for at det skal
1549 innføres et slitertillegg i folketrygden etter mønster av sliterordningen i privat sektor. Det ble
1550 vedtatt at det skal innføres et slitertillegg på 0,25 G, og at partene skal involveres i utformingen
1551 av den nye sliterordningen. For LO er det viktig at den nye sliterordningen blir livsvarig, og at
1552 det medregnes ved uttak av folketrygden, for å sikre at de fleste slitere med lange
1553 yrkeskarrierer faktisk har mulighet til å ta den ut om de ønsker det. Ordningen skal sammen
1554 med det øvrige pensjonssystemet evalueres innen 2034. Det er viktig for LO å følge opp
1555 hvordan de ulike ordningene som AFP, slitertillegget og særaldersgrenser gjør det mulig for
1556 slitere å gå av tidlig.

1557 I tillegg til sliterordninger krever LO økt innsats for å legge til rette for at folk skal kunne stå
1558 lenger i arbeid, og et inkluderende arbeidsliv. Det krever en langt større innsats fra
1559 myndighetene og fra partene i arbeidslivet, der det legges til rette for forlenget arbeidsliv,
1560 kompetanseutvikling og at det blir lettere for senioren å søke arbeid. Innsatsen må ikke bare
1561 settes inn blant seniorer. Forebygging for å unngå tidligavgang eller utstøting må starte tidlig.
1562 HMS, tilrettelegging for å lette belastende oppgaver og kompetanseheving er viktig gjennom
1563 hele yrkeslivet.

1564 **Pensjon og fordeling**

1565 LO er bekymret for fordelingseffektene av det samlede pensjonssystemet. De omfordelende
1566 virkningene av folketrygden motvirkes av tjenestepensjonssystemet. Det er store og
1567 systematiske forskjeller i tjenestepensjonene mellom ulike næringer. Kvinnedominerte
1568 virksomheter i blant annet varehandel og overnatting og servering har gjennomgående langt
1569 lavere tjenestepensjonssatser enn i for eksempel finansnæringen, mediebransjen, industrien
1570 og oljenæringen. Mange som kun har de laveste tjenestepensjonene (OTP), har heller ikke AFP,
1571 mens de fleste som har gode tjenestepensjonsordninger, har også AFP. Gjennom et langt
1572 yrkesliv i næringer med dårligere tjenestepensjoner vil mange kunne få en total pensjon som
1573 er lav, særlig når de heller ikke får AFP.

1574 Den totale effekten av dette innebærer at mange lavtlønte i framtiden vil risikere å få svært lave
1575 pensjoner eller vil bli nødt til å jobbe lenger enn ansatte i næringer med høyere lønninger og
1576 bedre pensjonsordninger. LO er bekymret for at over tid vil økonomiske hensyn kunne tvinge
1577 flere til å utsette pensjoneringstidspunktet, selv om helsesituasjonen tilsier at de burde slutte i
1578 jobb.

1579 LO er bekymret for at innbyggere med kort botid i Norge kan få lave pensjonsytelser i
1580 framtiden. LO vil styrke pensjonsrettighetene til flyktninger og går derfor inn for en
1581 gjennomgang av dagens ordning med supplerende stønad for flyktninger med sikte på å
1582 forbedre denne.

1583 **Styrk tjenestepensjonene**

1584 Tjenestepensjonene i privat sektor er ofte ikke en del av tariffavtalen, men noe arbeidsgiver
1585 ensidig bestemmer. LO mener at tjenestepensjonsordningene i privat sektor må forbedres ved
1586 å innføre obligatoriske livslange og kjønnsnøytrale pensjonsordninger. Inntil dette er på plass,
1587 må ordningen forbedres ved å heve minstesatsen (obligatorisk tjenestepensjon – OTP) fra to til
1588 fire prosent. Det er behov for å gå gjennom lowerket i privat tjenestepensjon og vurdere de
1589 fordelingsmessige egenskapene til tjenestepensjonene.

1590 Et bredt organisert pensjonssystem må sikre muligheten for jobbskifter uten tap av pensjon,
1591 kostnadseffektiv forvaltning og premier og ytelser som er like uavhengig av kjønn. Det bør lages
1592 en felles lov for innskuddspensjons- og hybridordninger. Det vil gjøre det enklere å avtale og
1593 tilby pensjonsordninger som er livsvarige og kjønnsnøytrale, noe som bør være hovedregelen

- 1594 også for tjenestepensjonsordningene. Når flere lever lenger, er det en utfordring at de fleste
1595 private tjenestepensjonsordninger ikke er livsvarige og utbetales over ti år. I tillegg er
1596 avkastningen som oftest markedsbestemt og med full tapsrisiko for den enkelte. Det må også
1597 innføres egen pensjonskonto for hybridpensjon.
- 1598 Det må gis mulighet for å etablere fellesordninger for innskudds- og hybridordninger som
1599 dekker flere bedrifter eller tariffområder. Disse vil kunne ivareta både aldersnøytralitet og
1600 kjønnsnøytralitet og kunne gi reduserte kostnader ved både forvaltning og administrasjon. De
1601 vil gi de ansatte muligheter til økt innflytelse på pensjonsmidlenes forvaltning.
- 1602 Reglene for utregning av grunnlag for innbetaling må forenkles. All lønn inntil 12 G må danne
1603 grunnlaget. Arbeidsgivers mulighet til å unnta varierende eller midlertidige tillegg og overtid må
1604 fjernes. Arbeidsgivers plikt til å innbetale til ordningen for arbeidstakere med lovbestemt
1605 permisjon må utvides til å gjelde arbeidstakere med permisjon når retten til permisjon følger
1606 av tariffavtale. Grunnlaget og innbetalingene må komme klart fram på arbeidstakers lønnslipp.
1607 LO ser med bekymring på at arbeidstakere mister rettigheter i AFP-ordningen på grunn av
1608 omorganisering hos egen arbeidsgiver. LO vil arbeide for at forbundene får vite om slike
1609 omorganiseringer for å søke å unngå slike rettighetstap.
- 1610 Offentlig sektors nye tjenestepensjonsordning fra 2018 fikk virkning fra 2020 for alle som er
1611 født fra 1963. Offentlig sektor innfører en ny AFP-ordning for dem som fyller 62 år i 2025, som
1612 det nå foreslås et regelverk for etter modell av AFP i privat sektor. I 2023 ble det avtalt nye
1613 pensjonsregler for de med særaldersgrenser, det gjenstår å avklare hvem som skal ha
1614 særaldersgrenser, og hvilke aldersgrenser som skal gjelde i framtiden. LO vil følge opp disse
1615 prosessene framover. Offentlig tjenestepensjon bør organiseres i pensjonskasser eller
1616 gjensidige selskaper, der arbeidstakerne har reell innflytelse på organisering og styring.
- 1617 Det er nødvendig å finne bedre pensjonsordninger for å unngå at selvstendig
1618 næringsdrivende, frilansere og yrkesutøvere med kombinasjonsinntekter og lave inntekter skal
1619 ende i alvorlig fattigdom.
- 1620 **AFP**
- 1621 Avtalefestet pensjon (AFP) gir et betydelig livsvarig påslag i alderspensjon og er derfor en viktig
1622 tilleggspensjonsordning. I tillegg kan de som får AFP, gå av tidligere fordi den teller sammen
1623 med folketrygden for tidliguttak. I privat sektor gis AFP til arbeidstakere som er ansatt i
1624 bedrifter med tariffavtale, og som kvalifiserer til ordningen. Fra 2025 vil alle arbeidstakere i
1625 offentlig sektor født i 1963 og senere kunne kvalifisere seg til AFP etter mønster av privat
1626 sektor. Det innebærer at AFP-ordningen utvides kraftig. Framtidige endringer i AFP må derfor
1627 ta hensyn til behov både i privat og i offentlig sektor. LO vil arbeide for å styrke AFP-ordningen.
1628 Offentlig og privat AFP blir tett integrert, og endringer i AFP vil derfor omfatte både offentlig og
1629 privat sektor. LOs primære målsetting med en endret AFP er at flere må være sikret å få AFP,
1630 og at det er en reell rettighet på lang sikt.
- 1631 AFP-ordningen har imidlertid svakheter som må løses for å unngå at en betydelig del av
1632 arbeidstakerne går glipp av dette viktige pensjonstillegget. Mange som jobber i en AFP-bedrift i
1633 løpet av yrkeslivet, vil ikke få AFP. Kvalifikasjonsreglene for å få AFP innebærer blant annet at
1634 det kun er fra man er 53 til 62 år at man tjener opp rett til AFP. Fra 2025 gjelder dette både for
1635 privat og offentlig sektor. Reglene innebærer risiko for å falle utenfor ordningen av grunner
1636 som den enkelte vanskelig kan kontrollere, som at bedriften omstiller og omorganiserer, blir
1637 virksomhetsoverdratt, eller at den enkelte mister jobben i en AFP-virksomhet. Hverken de som
1638 har passert 53 år, eller yngre arbeidstakere kan være sikre på at de vil kvalifisere til AFP.
- 1639 Partene avtalte i 2018 at det skulle være en målsetting å endre ordningen i privat sektor.
1640 Målene for en ny modell var blant annet at det skal bli en ytelse som er knyttet til tid i AFP-
1641 virksomhet. Dersom man arbeidet i en slik tariffvirksomhet, ville man med full opptjening motta
1642 AFP på linje med dagens nivå. Dermed ville også yngre arbeidstakere se en større fordel av å

1643 jobbe i en AFP-virksomhet, samtidig som at langt færre uforskyldt skulle miste ytelsen selv etter
1644 mange år i en AFP-bedrift.

1645 AFP er en vesentlig del av framtidens alderspensjon. For mange arbeidstakere er verdien av
1646 AFP større enn verdien av den ordinære tjenestepensjonen. Dagens AFP er en alt-eller-
1647 ingenting-løsning. Det er uholdbart at arbeidstakere mangler sikkerhet for en så stor del av sin
1648 pensjon, og at de risikerer å miste den på grunn av forhold de ikke selv rår over. Uten AFP vil
1649 det også for mange være umulig å nå målet om pensjonsopptjening på 25 prosent av lønn. Det
1650 er derfor avgjørende for LO at vi får til en endring og styrking av AFP-ordningen.

1651 **Fripoliser**

1652 Fripoliser er pensjonsrettigheter som allerede er opptjent. De blir i dag forvaltet på en slik
1653 måte at mange vil få lavere pensjoner enn de burde ut fra midlene som er betalt inn for dem.

1654 De særnorske reguleringsreglene skal nå gjennomgås. LO mener det er behov for tiltak for å
1655 sikre at pensjonistenes midler blir forvaltet på en best mulig måte. Staten må ta et samlet grep
1656 for å sikre at den etablerte pensjonskapital i form av fripoliser og løpende ordninger sikres en
1657 bedre forvaltning og verdisikring.

1658 **Uføre**

1659 Uføres pensjoner må styrkes. LO mener at uføre må skjermes fullt ut mot levealdersjustering
1660 av pensjonene. Levealdersjusteringen bygger på en forutsetning om at arbeidstakere kan velge
1661 om de vil jobbe lenger for å kompensere for økt levealder, eller om de vil gå ned i pensjon i
1662 bytte mot lengre pensjonstilværelse. Uføre har ikke et slikt valg. Levealdersjusteringen slår
1663 uheldig ut særlig for dem som har blitt uføre. Derfor må uføre ha pensjonsopptjening fram til
1664 normert pensjonsalder.

1665 I tillegg mener LO at tak på samlet uføretrygd må fjernes og barnetilleggene styrkes ytterligere.
1666 LO vil arbeide for at personer som blir delvis uføre underveis i karrieren, og som senere får en
1667 økt uføregrad, sikres en bedre alders- og uførepensjon enn det dagens regler gir.

1668 I dag er alle i offentlig sektor dekket av uførepensjon, mens bare et mindretall av de som har
1669 privat tjenestepensjon, har en slik dekning. LO mener at det bør innføres uførepensjon i
1670 obligatorisk tjenestepensjon, slik at alle får et tillegg til den offentlige uføretrygden.

1671 **3.5 Styrke kvinners økonomiske frihet**

1672 **Norge er et av de landene i verden som har kommet lengst i likestilling mellom**
1673 **kjønnene. Til tross for dette har kvinner langt mindre økonomisk frihet enn menn og**
1674 **dermed mindre makt over eget liv. LO vil jobbe for et reelt likestilt samfunn med**
1675 **økonomisk frihet uavhengig av kjønn.**

1676 Retten og friheten til å bestemme over eget liv er helt avgjørende for et rettferdig og likestilt
1677 samfunn. Ingen skal være avhengig av en partner eller familien for å ha tak over hodet og mat
1678 på bordet. Økonomisk frihet henger tett sammen med muligheten til å kombinere fullt arbeid
1679 med familieliv og fritid. Det handler også om forutsigbarhet for pensjon den dagen kvinner går
1680 ut av arbeidslivet. Denne muligheten forutsetter gode velferdsordninger som
1681 foreldrepermisjon, barnehage og eldreomsorg og et rettferdig pensjonssystem der forskjellene
1682 mellom kvinner og menn ikke forsterkes inn i pensjonisttilværelsen.

1683 For å oppnå disse målene må partene, myndighetene, samfunnet, bedrifter og enkeltpersoner
1684 arbeide sammen i en felles innsats for å sikre alle kvinners økonomiske frihet i Norge. Dette vil
1685 ikke bare styrke den enkelte, men vil også bidra til et mer inkluderende og demokratisk
1686 samfunn, der alles bidrag blir verdsatt.

1687 **Sikre retten til faste, hele stillinger**

1688 For å sikre kvinners økonomiske frihet må vi sørge for at alle kvinner har et arbeid som gjør det
1689 mulig å jobbe heltid, får tilgang til faste heltidsstillinger og en lønn som gir økonomisk stabilitet
1690 og trygghet. Dette innebærer tydeligere krav til arbeidsgiver om å tilrettelegge og organisere
1691 arbeidet på en slik måte at belastninger reduseres, bekjempe deltidskultur og midlertidige
1692 kontrakter som ofte begrenser kvinners inntekts- og jobbmuligheter.

1693 **Fremme heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene**

1694 LO skal arbeide for å fremme en heltidskultur i det norske arbeidslivet og kommunene. LO vil
1695 være pådrivere for at politikere med arbeidsgiveransvar sørger for at kommunene utarbeider
1696 konkrete handlingsplaner for å sikre hele, faste stillinger til alle ansatte.

1697 **Flere heltidsstillinger i servicesektoren**

1698 LO skal arbeide for at heltid reelt sett blir normen i servicesektoren. Vi vil følge med på
1699 utviklingen i bransjen for å sikre bedre oppfølging av gjeldende lowerk, samtidig som vi jobber
1700 for at lowerket blir sterkere. Rett til stilling for deltidsansatte som tilsvarer faktisk arbeidstid,
1701 må styrkes og unntaket for merarbeid på grunn av midlertidige arbeidsavtaler fjernes.

1702 LO vil styrke tillitsvalgtes medvirkning i bruk og endring av arbeidstidsordninger. Praktiseringen
1703 av gjennomsnittsberegning av arbeidstid må bli i full overensstemmelse med gjeldende lov- og
1704 avtaleverk, slik at ansatte sikres rettferdige og lovlige vilkår. Det bør iverksettes flere målrettede
1705 tiltak for å fremme flere skiftordninger i stedet for turnusordninger for å sikre flere faste og
1706 forutsigbare arbeidstidsordninger.

1707 **Likelønn**

1708 Kvinner tjener langt mindre enn menn. De tjener mindre per time på grunn av det kjønnsdelte
1709 arbeidsmarkedet og fordi de har en løsere tilknytning til arbeidslivet, flere jobber deltid og de
1710 har en svakere maktposisjon i arbeidslivet. I tillegg tjener kvinner mindre fordi de er kvinner –
1711 det eksisterer fremdeles en forskjell i menns og kvinners lønn som ikke kan forklares med noe
1712 annet enn kjønn.

1713 Å heve lønningene i lavlønnstyrker er en vesentlig del av innsatsen for økonomisk frihet for alle.
1714 Ved å sikre rettferdig lønn for dem som jobber i helse-, sosial- og omsorgssektoren, i
1715 serviceyrker og andre lavlønnsområder, får flere kvinner muligheten til å bygge en solid
1716 økonomisk grunnmur. Dette vil ikke bare styrke kvinners økonomiske uavhengighet, men også
1717 bidra til å øke den generelle likestillingen i samfunnet.

1718 For å sikre likelønn og lik lønn for arbeid av lik verdi må vi fortsette å utvikle og styrke lover og
1719 retningslinjer som bidrar til likestilling og forbyr kjønnsbasert lønnsdiskriminering. Aktivitets- og
1720 redegjørelsesplikten må følges tett opp for å sikre at arbeidsplassene gjennomfører kartlegging
1721 og tiltak for å sikre likelønn på arbeidsplassen.

1722 **Økt deltakelse i arbeidslivet**

1723 For å oppnå økt deltakelse av kvinner i arbeidslivet må både arbeidslivet og velferdsstaten
1724 gjøre det mulig. Det trengs fleksible arbeidsordninger og arbeidsgivere som er pådrivere for at
1725 fedre skal ta mer likestilt omsorgsansvar og foreldrepermisjon. Det trengs også full
1726 barnehagedekning fra barnet er ett år, og løpende opptak hele året, gode permisjonsordninger
1727 som sikrer hver av foreldrene minst 40 prosent av permisjonstiden, selvstendig opptjeningsrett
1728 og en god eldreomsorg. Dette vil bidra til økt likestilling i balanseringen av arbeid, familieliv og
1729 pårørendeansvar. Vi trenger mer kunnskap for å kunne forebygge at omsorgsansvar for eldre
1730 familiemedlemmer fører til at kvinner jobber redusert mot slutten av arbeidslivet. Kvinners
1731 helse påvirker deres deltakelse i arbeidslivet. LO vil jobbe for at kvinnehelse settes høyere opp
1732 på dagsorden. LO ønsker en styrking av de økonomiske støtteordningene for studenter som
1733 får barn.

1734 **Redusere kjønnssegregering i yrkes- og utdanningsvalg**
1735 For å oppnå et likestilt samfunn er det viktig å redusere kjønnssegregering i arbeidsmarkedet.
1736 Dette kan oppnås ved å aktivt jobbe for rekruttering til utdanning og jobbmuligheter for
1737 kvinner innenfor tradisjonelt mannsdominerte yrker og sektorer, samtidig som det jobbes for
1738 mangfold og likestilling på arbeidsplassen. På samme måte må det aktivt jobbes for å fremme
1739 utdanning og jobbmuligheter for menn innenfor tradisjonelt kvinnedominerte yrker og
1740 sektorer. For å sikre kontinuitet og framdrift i dette arbeidet trengs det et nasjonalt senter for
1741 kjønnsnøytrale yrkes- og utdanningsvalg.

1742 Det grønne og digitale skiftet gjør det spesielt viktig å øke andelen kvinner innen relevante
1743 yrker og utdanninger innen teknologi og grønn industri. Kvinnelig deltakelse bør gjenspeile
1744 minst halvparten av de store omveltningene samfunnet går gjennom, for å få de mulighetene
1745 omstillingene gir, og utøve innflytelse på dem. Flere kvinner i denne typen yrker vil blant annet
1746 sikre at ny teknologi er like godt tilpasset alle uavhengig av kjønn.

1747 **3.6 Livslang læring**

1748 **Utdanning er en grunnleggende menneskerett og en forutsetning for å kunne lykkes i**
1749 **arbeidsliv og samfunnsliv. I et stadig mer avansert samfunn, med en høy**
1750 **omstillingstakt, øker behovet for å få fornyet og utviklet sin kompetanse gjennom hele**
1751 **livet.**

1752 Utdanning og forskning er grunnleggende for videreutvikling av demokrati og velferd. Med
1753 økende krav til kompetanse i arbeidsliv og samfunn har utdannings- og kompetansepolitikken
1754 fått en viktigere rolle. Det gjelder blant annet i arbeidet med å motvirke ulikhet, å lykkes med et
1755 grønt og rettferdig skifte og å sikre et velfungerende demokrati. Den offentlige fellesskolen er
1756 en bærebjelke i den norske modellen. Gratis utdanning, gode barnehage- og
1757 voksenopplæringstilbud og et arbeidsliv med mye læring står også helt sentralt.

1758 **En barnehage for alle**

1759 Barnehager er en viktig grunnstolpe i den norske velferdsstaten. Barnehagetilbud til alle er
1760 viktig for å motvirke sosiale forskjeller. Deltakelse er viktig for å styrke barns utvikling og læring.
1761 Det må være nok ansatte med tverrfaglig kompetanse som legger til rette for barns frie lek,
1762 læring og sosialisering. Barnehage må bli gratis så alle barn kan delta på lik linje. LO vil arbeide
1763 for at store kommersielle konserner får en mindre plass i driften av barnehagene.

1764 **SFO for alle**

1765 Kvaliteten på SFO-tilbudet varierer. Det er behov for en reform som integrerer SFO i det
1766 helhetlige skoletilbudet, og som sikrer SFO forsvarlige rammer til drift. SFO-lederen skal være
1767 en del av skolens administrasjon. SFO-lederrollen må synliggjøres og styrkes.

1768 Gratis SFO må fullfinansieres. Det må samtidig sikres god nok bemanning og reelle muligheter
1769 til kompetanseheving for fagarbeidere og andre ansatte i SFO. SFO må lovfestes og skal drives i
1770 offentlig regi.

1771 **Fellesskolen**

1772 Alle skal ha lik mulighet til en god og gratis utdanning. I fellesskolen skal barn treffes på tvers av
1773 sosial bakgrunn og utvikle seg som hele mennesker som tenker selvstendig og har god
1774 grunnkompetanse.

1775 Fellesskolen er en av de arenaene hvor vi har størst mulighet for å jobbe helhetlig og
1776 forebyggende og komme inn tidlig overfor barn og unge som trenger ekstra oppfølging. Tidlig
1777 innsats reduserer risiko for frafall senere i skoleløpet.

- 1778 Overgangen fra barnehage til skole er stor for mange barn, og en dårlig start på skolegangen
1779 kan føre til problemer framover i skoleløpet. Den frie leken må løftes fram i skolen for å styrke
1780 barns sosiale og kognitive utvikling. Verksted, utstyr og uterommet må tas mer i bruk, og
1781 elevene må få tid til å utvikle sosiale ferdigheter og få en allsidig, variert og praktisk tilnærming
1782 til kunnskap. Tidlig innsats må styrkes, og alle må få mulighet til å lære grunnleggende
1783 ferdigheter.
- 1784 Økende krav til utdanning og kompetanse understreker behovet for at alle utstyres med
1785 grunnleggende ferdigheter, evne til kritisk refleksjon og med praktiske ferdigheter og
1786 problemløsningsevne. Dette må være grunnleggende i hele skoleløpet, herunder videregående
1787 opplæring, som har blitt en viktigere del av fellesskolen.
- 1788 Den offentlige fellesskolen utfordres av tendenser til segregering, karakterpress, ubalanse
1789 mellom teoretisk og praktisk inngang til læring, svekkede muligheter for dybdelæring og
1790 begrenset rom for å utøve læreryrket. Det er fortsatt for mange unge som ikke gjennomfører
1791 videregående opplæring. Dette må møtes med kraftfulle tiltak, blant annet gjennom å skape en
1792 mer praktisk og variert skole i hele skoleløpet. Både elever som velger studieforbereende, og
1793 elever på yrkesfaglig utdanningsprogrammer må få opplæring som forbereder dem på deres
1794 videre løp. Rådgivningstjenesten i skolen må styrkes.
- 1795 Krav til rapportering, dokumentasjon, testing og kontroll må reduseres så læreren får tid til å
1796 være lærer. Laget rundt eleven må styrkes og sammensettes av tverrfaglig kompetanse. Alle
1797 ansatte i skolen må få tilbud om etter- og videreutdanning, sikres tid til samarbeid, planlegging
1798 og mulighet til hele stillinger. En ungdomsskolereform må svare på utfordringer med fravær,
1799 uro, lavt motiverte elever og stort prestasjons- og konkurransepress.
- 1800 Kulturell kompetanse kommer til å ha stor betydning for framtidens arbeidsliv, næringsliv og
1801 samfunnsliv. LO vil derfor arbeide for å styrke skoleverkets kompetanse innen estetikk, kunst
1802 og kultur og for at de praktisk-estetiske fagene styrkes. Praktisk-estetiske metoder må tas inn i
1803 undervisningen i andre fag. Kulturskolen er viktig for å gi barn og unge mulighet til å bruke sin
1804 kreativitet og skaperglede og er en sentral rekrutteringsarena både for vårt profesjonelle og
1805 frivillige kulturliv. Den må være tilgjengelig for alle barn, uavhengig av økonomisk og sosial
1806 bakgrunn.
- 1807 LO vil sikre likestilte tilbud innen elevelferd mellom elever, lærekandidater og lærlinger, som
1808 digitalt elev- og lærlingbevis.
- 1809 Elever, lærekandidater og lærlinger må sikres tilstrekkelig digital kompetanse, herunder
1810 kompetanse på kildekritikk og evne til å gjenkjenne falsk informasjon. Fellesskolen må brukes
1811 som arena for å fremme demokrati og deltakelse. LO skal arbeide for å øke kunnskapen om
1812 organisert arbeidsliv og den norske modellen blant unge før de skal ut i arbeidslivet. Dette må
1813 inn i ungdomsskole og i videregående opplæring.
- 1814 **Den yrkesfaglige utdanningsretningen må bygges ferdig**
- 1815 Ubalanse mellom samfunnets vektlegging av erfaringsbasert og teoretisk inngang til læring er
1816 den største systemiske utfordringen vi står overfor i utdanningssystemet. Det er stor
1817 etterspørsel etter yrkesfaglig kompetanse, og satsingen på disse utdanningene må styrkes.
- 1818 Grunnlaget for god fag- og yrkesopplæring starter med en grunnskole som vektlegger å utvikle
1819 både praktisk og teoretisk kompetanse hos de unge.
- 1820 Partene i arbeidslivet har et særskilt ansvar for fag- og yrkesopplæringen. Da må
1821 Samarbeidsrådet for yrkesopplæring, de faglige rådene og yrkesopplæringsnemndene sikres
1822 stor innflytelse over utviklingen av yrkesfagene. LO vil jobbe for å sikre god opplæring av
1823 lærlinger i bedrift og relevante læreplaner i fagene gjennom de faglige rådene, at rettighetene i
1824 opplæringsloven blir reelle, for bedre dimensjonering av skoleplasser, økt kvalitet i
1825 opplæringen i skole og i lærebedrift, bedre kjønnsbalanse i utdanningsvalg og nok læreplasser
1826 slik at flere gjennomfører med fag- eller svennebrev. Faget yrkesfaglig fordypning er viktig for å

- 1827 skape relevans og sammenheng i opplæringen med god overgang til læreplass.
- 1828 Yrkesfaglærerne må ha mulighet til å følge opp elevene under praksis. Skolene må være godt utstyrt og ha nok og riktig materiell slik at opplæringen i skolen legger et relevant grunnlag for videre opplæring i bedrift.
- 1830
- 1831 For å lære opp faglig gode og selvstendige fagarbeidere ute i lærebedriftene må instruktører, veiledere og prøve- og klagemenndene ha tid til å drive god opplæring, ha innsikt i praktisk opplæring og selv ha aktuell kompetanse i lærefaget.
- 1832
- 1833
- 1834 Høyere yrkesfaglig utdanning må bygges kraftig ut gjennom en opptrappingsplan på 100 000 studieplasser og må anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning. For å kunne anerkjennes på lik linje med høyere akademisk utdanning må Nasjonalt
- 1835
- 1836 kvalifikasjonsrammeverk (NKR) revideres slik at fagskolene kan tilby høyere yrkesfaglig utdanning på nivå 6, 7 og 8. Det må åpnes for yrkesbachelor og yrkesmaster med en opprykksordning til faghøyskole. Fagskolene må kunne tilby utdanning på nivå med bachelor-, master- og doktorgrad. Fagskolene skal samtidig fortsatt være en arena for videreutdanning. Det må utvikles fagskoletilbud på flere områder i hele landet. Finansieringen må styrkes for å gi fagskolene bedre forutsigbarhet og gjøre sektoren rustet til å møte det økende behovet for fagskoleutdannede. Overgangsordningene mellom fagskolen og universitets- og høyskoleutdanningene må bedres. Studiepoeng fra høyere yrkesfaglig utdanning må tilknyttes European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS).
- 1837
- 1838
- 1839
- 1840
- 1841
- 1842
- 1843
- 1844
- 1845
- 1846 Fagarbeiderens adgang til høyskole- og universitetsutdanning må forbedres, blant annet gjennom y-veien.
- 1847
- 1848 Det bør etableres et nytt frittstående nasjonalt senter for yrkesfag som kan støtte offentlige myndigheter og partene i arbeidslivet med kunnskap og kapasitet i den videre utviklingen av yrkesfagene og arbeide i skjæringspunktet mellom utdanning og arbeidsliv med kunnskapsutvikling og utviklingsprosjekter.
- 1849
- 1850
- 1851
- 1852 **Universitets- og høyskoleutdanning for alle**
- 1853 LO vil jobbe for likeverdig tilgang til universitets- og høyskoleutdanning uavhengig av økonomi, kjønn og geografi. Da må studiefinansieringen bedres gjennom å knyttes til grunnbeløpet i folketrygden og økes til 2 G. Finansieringen av høyere utdanningsinstitusjoner må bidra til å opprettholde et desentralisert studietilbud. Ansatte i alle stillingsgrupper må gis gode arbeidsforhold med faste, hele stillinger, og midlertidigheten ved institusjonene må reduseres. Forskningsbasert undervisning må sikres gjennom at vitenskapelig personell får tilstrekkelig tid til forskning. Demokratiet ved universiteter og høyskoler må styrkes, og valgt ledelse skal være hovedmodellen i sektoren. Profesjonsutdanningene må gis økt kapasitet og ha rammevilkår som sikrer forskningsbaserte, yrkesrettede og praksisnære studier. Institusjonene må samarbeide mer med arbeidslivet for å styrke arbeidslivsrelevansen i høyere utdanning og sikre mer praksis i studiene.
- 1854
- 1855
- 1856
- 1857
- 1858
- 1859
- 1860
- 1861
- 1862
- 1863
- 1864 Studentenes primære velferd, inkludert et trygt bomiljø, gode helse- og rådgivningstjenester, sunn mat og et tilpasset barnehagetilbud, skal ivaretas av studentsamskipnadene. Det må bygges flere rimelige studentboliger nær studiestedene.
- 1865
- 1866
- 1867 **Kompetansereform i arbeidslivet**
- 1868 Vi har et arbeidsliv preget av mye læring sammenliknet med de fleste andre land. Samtidig ser vi tendenser til at arbeidslivet er i ferd med å bli mer todelt, og at de som har størst behov for kompetansepåfyll, ofte får minst. Den gjennomgående digitaliseringen av samfunnet gjør at det haster å øke hele befolkningens digitale kompetanse. Kompetansemangel kan bremse grønn omstilling. Arbeidslivet preges av høye krav til kompetanse, økt etterspørsel etter spesialisert utdanning, doble fagbrev og tverrfaglig kompetanse. Store omstillinger innebærer økt risiko for arbeidsledighet og frafall, der personer med lav kompetanse og eller manglende norskferdigheter er særlig utsatt.
- 1869
- 1870
- 1871
- 1872
- 1873
- 1874
- 1875

- 1876 Norge trenger en etter- og videreutdanningsreform som motvirker ulikhet, og som sikrer alle
1877 reelle muligheter for livslang læring som kvalifiserer til et arbeidsliv i endring. LO vil jobbe aktivt
1878 for en rett til etter- og videreutdanning uten tap av inntekt.
- 1879 Vi har styrker i det organiserte arbeidslivet som det må bygges videre på.
1880 Kompetansebestemmelser i avtaleverk må praktiseres og følges bedre opp,
1881 finansieringsordninger og permisjonsordninger bedres og partssamarbeidet og tillitsvalgtes
1882 rolle styrkes. Vi må få et godt samspill mellom avtaleverk og myndighetenes tilrettelegging.
1883 Bransjetilpassede kompetanseprogrammer må styrkes og videreutvikles, der blant annet
1884 yrkesrettede norskopplæringstilbud og digitale tilbud er en viktig del. Når bedrifter har behov
1885 for økt kompetanse, må den enkelte bedrift legge til rette slik at utgifter dekkes og det gis
1886 permisjon med lønn for den enkelte.
- 1887 Det er behov for bedre kompetanseutviklingsmuligheter i hele arbeidslivet, i alle deler av
1888 landet, og særlig blant personer med kort utdanning og som jobber i omstillingsutsatte
1889 næringer. Ordninger med realkompetansedokumentasjon, verdsetting og vurdering må
1890 videreutvikles og tas mer i bruk. Kvalifikasjonsrammeverket må utvikles til å omfatte både
1891 formelle og ikke-formelle kvalifikasjoner. Særlig yrkesfaglige utdanningstilbud for voksne på alle
1892 nivåer har en sentral rolle i å bidra til gode omstillinger. Fagutdanning må bli en mer attraktiv
1893 karrierevei, samtidig som vi må unngå å senke nivået på fagbrevet.
- 1894 Langtidsplan for livslang læring med tilhørende finansieringsfond må på plass. Voksne med lite
1895 utdanning må prioriteres. Det må være en plan for opptrapping av høyere yrkesfaglig
1896 utdanning. Det trengs særlige strategier for å møte voksende kompetansebehov innen helse,
1897 sosial og omsorg, innen IKT og for å få til grønn omstilling. Det er samtidig viktig å skape flere
1898 langsiktige arbeidsplasser i konkurranseutsatt privat sektor bygget på teknisk fagkompetanse. I
1899 industrien ser man raskt effekten av investeringer i ny teknologi som grunnlag for
1900 eksportrettede bærekraftige verdikjeder. Kontakten mellom arbeidsliv og
1901 utdanningsinstitusjoner må styrkes. Formaliserte krav til fagutdanning for yrkesutøvelse bør
1902 vurderes i flere fagområder for å bidra til kvalitet i tjenester og produkter og seriøsitet i
1903 arbeidslivet. Mulighetene for å få godkjent utenlandsk utdanning må styrkes.
- 1904 **Forskning og utvikling**
- 1905 Forskning og utviklingsarbeid (FoU) gir oss mulighet til å finne nye svar på de store globale og
1906 samfunnsmessige utfordringene i vår tid. Samtidig er FoU avgjørende for å skape flere
1907 arbeidsplasser, gode velferdstjenester og for å øke verdiskapingen og omstillingsevnen i
1908 økonomien.
- 1909 Staten må sikre finansiering som støtter opp under den frie forskningen. Forskning og utvikling
1910 skal samtidig bidra til et samspill mellom relevante forskningsaktører. En større andel av
1911 forskningsmidlene bør kanaliseres direkte til institusjonene, og forskningsinstituttene må gis
1912 grunnbevilgninger slik at de er konkurransedyktige.
- 1913 Det må utvikles bedre samarbeidsarenaer med partene i arbeidslivet på både makro- og
1914 mikronivå, slik at partene kan delta i utformingen av forskningspolitikk for å sikre innovasjon,
1915 teknologiutvikling og konkurransekraft. Virkemidlene i forskningspolitikken må ta bedre hensyn
1916 til hele bredden i forsknings- og utviklingsarbeid, som spenner fra grunnforskning, anvendt
1917 forskning og til eksperimentell utvikling.

1918 **3.7 Offentlig velferd**

1919 **En velferd finansiert av fellesskapet, hvor folk yter etter evne og får etter behov, er**
1920 **grunnlaget for et godt samfunn. Den norske modellen bygger på brede universelle**
1921 **ordninger som gir høy grad av inntektssikring. Dette legger grunnlaget for et samfunn**
1922 **med små forskjeller og med høy deltakelse i demokratiske prosesser, uavhengig av**
1923 **sosial bakgrunn.**

1924 Velferdsstaten skal bygge og trygge folk og samfunn. Den består i dag av en rekke institusjoner,
1925 tjenester og ytelser. Velferdsordningene er i hovedsak universelle, finansieres over
1926 skatteseddelen og gis til dem som trenger det. Velferdsstaten handler om at vi som fellesskap
1927 har mål om å sikre alle og gi reell inntektssikring. Veksten i offentlig sektor bør minst være på
1928 nivå med veksten i privat sektor. Dette vil sikre stabilitet i offentlige fellesskapsordninger. LO
1929 vil jobbe for å sikre og videreutvikle velferdsstaten. Det må bli mer attraktivt å jobbe i offentlig
1930 sektor. Viktige tiltak er redusert vikarbruk, mindre deltid og mer heltid, utdanningstilbud og
1931 arbeidsmuligheter i hele landet.

1932 **Offentlig finansiert velferd skal utføres uten kommersielle interesser**

1933 Det er bred oppslutning om en sterk offentlig sektor i Norge. Samtidig utfordres velferdsstaten
1934 av kommersialisering og krefter som ønsker økt privat profitt fra drift av offentlig finansierte
1935 tjenester og infrastruktur. Dette undergraver ikke bare de universelle ordningene, men
1936 innebærer også en kamp om kompetent arbeidskraft og er en trussel mot arbeidstakernes
1937 rettigheter og pensjonsvilkår. LO er imot privatisering og konkurranseutsetting av offentlige
1938 velferdstjenester. Offentlig finansierte velferdstjenester skal i all hovedsak drives i egen regi,
1939 med innslag av ideelle og ikke-kommersielle aktører. Handlingsrommet i
1940 anskaffelsesregelverket må utnyttes for å prioritere ideelle tjenesteytere og langsiktige avtaler
1941 basert på kvalitet.

1942 **Kommunesektoren**

1943 Landets kommuner forvalter kjernen av velferdsstaten gjennom ansvar for befolkningen
1944 gjennom hele livet. Kommunenes oppgaver har vokst i tråd med utviklingen av velferdsstaten,
1945 og en stadig økende andel av kommunenes økonomi brukes til lovpålagte oppgaver som
1946 tjenesteyter innenfor helse, sosial, omsorg, skole, barnehage og barnevern. LO vil arbeide for
1947 at kommunene har økonomisk handlingsrom til å prioritere oppgaver som ikke er lovpålagte.
1948 Dette er oppgaver som er særlig knyttet til forebygging og investering i gode og trygge
1949 oppvekstmiljøer. Blant annet bibliotekene i kommunene må videreutvikles som synlige og
1950 sentrale kunnskaps- og kulturinstitusjoner i lokalsamfunnet og en naturlig møteplass for
1951 folkeopplysning og kulturopplevelser.

1952 LO mener det er viktig å verne om generalistkommunesystemet, som innebærer at alle
1953 kommuner har ansvaret for de samme oppgaver. Kommunene må få tilstrekkelige og
1954 forutsigbare rammer gjennom et omfordelende inntektssystem som sikrer at de er i stand til å
1955 levere hele bredden av gode kommunale tjenester til innbyggerne.

1956 **Statlig sektor**

1957 Statsforvaltningen utgjør landets utøvende makt og omfatter statlige virksomheter med et
1958 bredt spekter av samfunnsoppgaver. Forvaltningens virksomhet bygger på sentrale
1959 forvaltningsverdier som likebehandling, rettssikkerhet, nøytralitet, faglig uavhengighet og
1960 effektivitet. For at forvaltningen skal kunne etterleve disse verdiene, må statlige virksomheter
1961 ha tilstrekkelige økonomiske rammer.

1962 De siste tiårene har ideer basert på markedsstyring lagt viktige premisser for endrings- og
1963 styringsreformer i statlig sektor. Sentrale elementer har vært mål- og resultatstyring, bestiller-

1964 og utførermodeller, oppsplitting av virksomheter, økt grad av privatisering og
1965 konkurranseutsetting. Markedsstyringsprinsipper svekker statlige virksomheters evne til å løse
1966 samfunnsoppdraget, de ansattes medbestemmelse og fører til en mindre effektiv statlig
1967 sektor.

1968 LO krever at tillitsreformen videreføres i statlig sektor. Regjeringen må videreføre arbeidet med
1969 å endre styringen, finansieringen, organiseringen og arbeidsgiverpolitikken for å styrke den
1970 statlige forvaltningen.

1971 **Helsesektoren**

1972 Den offentlige helsesektoren, både spesialisthelsetjenesten og helse- og omsorgstjenesten i
1973 kommunene, har flere steder utfordringer med å rekruttere og beholde fagfolk. Dette
1974 forsterkes av økningen i private helsetjenester. Andelen av befolkningen som har privat
1975 helseforsikring, har økt kraftig. Dette fører til økt sosial ulikhet i tilgangen på helsetjenester. Det
1976 har også uønskede konsekvenser for arbeidsmarkedet for helsepersonell og kan føre til
1977 mangel på kompetanse i viktige fagmiljøer i den offentlige helsetjenesten. Denne utviklingen
1978 kan over tid svekke befolkningens oppslutning rundt en offentlig finansiert helsetjeneste. LO vil
1979 innføre merverdiavgift på private helseforsikringer.

1980 Fellesskapets sykehus skal yte gode og likeverdige spesialisthelsetjenester til alle som trenger
1981 det når de trenger det. LO vil jobbe for en desentralisert sykehusstruktur som sikrer beredskap
1982 og gir alle innbyggerne forsvarlig, trygg og omsorgsfull behandling på sykehus. Det er også
1983 viktig for å opprettholde spredt bosetting, gode velferdstjenester og et kraftig og framtidsrettet
1984 næringsliv i hele landet. Tillitsvalgte og demokratisk valgte organer må derfor ha innflytelse på
1985 beslutninger som berører ansatte og lokalsamfunn.

1986 LO vil arbeide for at spesialisthelsetjenesten kommer under sterkere demokratisk styring og
1987 reell folkevalgt kontroll. LO er imot privatisering og konkurranseutsetting av offentlige
1988 velferdstjenester. Sykehusene må få en mer forutsigbar finansiering. Regnskapsregler for privat
1989 sektor må ikke brukes i offentlig forvaltning og tjenesteyting. LO vil arbeide for å fjerne
1990 muligheter til å ta ut profitt på velferdstjenester og eiendomsvirksomhet knyttet til slike
1991 tjenester. Nøytral merverdiavgift i helseforetakene fører til oppsplitting av tjenester som
1992 naturlig hører sammen, og er et hinder for å motivere helseforetakene til å produsere
1993 tjenester med egne ansatte. For å bygge et helhetlig og godt helsevesen bør derfor nøytral
1994 merverdiavgift i helseforetakene avvikles.

1995 LO vil jobbe for bedre utnyttelse av helsepersonell gjennom god oppgavedeling, rekruttering av
1996 ulike yrkesgrupper og inntak av lærlinger i kommune- og spesialisthelsetjenesten. De
1997 kommunale helsetjenestene må ha tilstrekkelig og riktig kompetanse slik at de kan overta
1998 pasienter som skrives ut fra spesialisthelsetjenesten, på en god og forsvarlig måte.

1999 Psykiske helseplager er en stadig viktigere årsak til økt sykefravær og uhelse. De som har
2000 behov for psykisk helsehjelp, skal få god og lett tilgjengelig hjelp. Det er behov for en styrking
2001 av forebyggende tiltak, lavterskeltilbud og tilgjengelige tjenester der folk bor, samt en langt
2002 sterkere vekt på samordnet innsats på tvers av ulike sektorer. Det er samtidig behov for en
2003 styrking av tilbudet også til personer med langvarige og sammensatte behov og som trenger
2004 oppfølging i spesialisthelsetjenesten. Det er nødvendig å snu utviklingen med en stadig
2005 nedbygging av døgnplasser.

2006 Mange har store utgifter til tannhelse, og den enkeltes personlige økonomi kan avgjøre hvilken
2007 behandling man har mulighet til å få. LO vil derfor styrke den offentlige tannhelsetjenesten.

2008 **Kunst, kultur og ytringsfrihet**

2009 Den kunstneriske ytring er en grunnleggende verdi i samfunnet og en bærebjelke i
2010 demokratiet. Kultur bidrar til verdiskaping, kompetanse, læring, helse og toleranse.

- 2011 I mange land ser vi at ytringsrom innskrenkes, meningsmotstandere overvåkes og forfølges.
2012 Overnasjonale medieaktører utfordrer våre nasjonale kontrollfunksjoner, og presseetikk og
2013 grensene mellom sant og usant viskes ut. Slik undergraves tilliten i et samfunn, og det får
2014 konsekvenser for demokratiet.
- 2015 LO vil arbeide for å styrke det offentliges økonomiske innsats på kunst- og kulturområdet, sikre
2016 finansiering av redaktørstyrte medier og gode arbeidsvilkår i kultursektoren.

2017 **3.8 Sterkere totalberedskap**

2018 **Alle i Norge skal kunne føle seg trygge. En sterk totalberedskap gir trygghet når kriser**
2019 **rammer storsamfunn og lokalsamfunn, og verner om fellesskapet og verdiene vi**
2020 **sammen setter høyt. LO krever en betydelig styrking av norsk totalberedskap.**

2021 Norge er blant de frieste og tryggeste land i verden. Men også det norske samfunnet er
2022 sårbart. Terroranslag, naturkatastrofer og pandemi har vist at svært alvorlige kriser kan ramme
2023 også her. Gjennom en sterk totalberedskap må vi være i stand til å lære av tidligere kriser,
2024 samtidig som vi forbereder oss på at den neste krisen vil være annerledes enn det vi har
2025 opplevd før. De krisene samfunnet møter, kommer oftest overraskende på oss og har oftest
2026 implikasjoner det er utfordrende å forutse. Med en sterk totalberedskap er det likevel mulig å
2027 møte dem.

2028 Den samfunnsmessige og sikkerhetspolitiske situasjonen øker risikoen for uønskede hendelser
2029 i Norge. Klimaendringene medfører økt risiko for naturkatastrofer og naturødeleggelser.
2030 Samlet sett krever dette en høynet beredskap.

2031 Totalberedskap handler om samfunnets samlede beredskapsressurser. Det er alt fra tilgang til
2032 varer og tjenester, logistikk, infrastruktur, helse og sosial, utdanningssektoren, klimatilpasning,
2033 brann og redning til politi og justis. Forvaltningen av alle disse områdene må organiseres
2034 målrettet og koordinert for å møte samfunnets helhetlige risikobilde.

2035 Norge har gode forutsetninger for en sterk totalberedskap, forutsatt at vi viser vilje og evne til å
2036 bygge den. Våre medlemmer innenfor ulike yrkesgrupper, både i statlig, kommunal og privat
2037 sektor, spiller en avgjørende rolle i denne beredskapen. Også som medlemmer av
2038 sivilsamfunnet og frivillig sektor kan LOs mer enn én million medlemmer spille en avgjørende
2039 rolle. Arbeiderbevegelsens egen hjelpeorganisasjon, Norsk Folkehjelp, gir sammen med andre
2040 frivillige organisasjoner viktige bidrag til totalberedskapen.

2041 Et lite land som Norge er avhengig av et godt internasjonalt samarbeid for å ha en god
2042 beredskap, enten dette dreier seg om samarbeid med våre nærmeste nordiske naboer,
2043 samarbeid med EU og innenfor rammen av EØS, eller det dreier seg om samarbeid på
2044 internasjonalt nivå.

2045 Beredskapen må bygge på en totaltenkning, hvor alle sektorer og samfunnsområder ses i
2046 sammenheng. Gjennom det moderniserte konseptet om totalforsvar skal Forsvaret få støtte av
2047 og samarbeide med sivile aktører, og sivile aktører skal få støtte av og samarbeide med
2048 Forsvaret. Totalberedskap handler om mye mer enn sivil-militært samarbeid. Vi kan aldri bli
2049 helt trygge i et åpent, fritt og demokratisk samfunn, men vi kan jobbe systematisk for å
2050 redusere risiko og sårbarhet. Frie, redaktørstyrte medier med gode rammevilkår og en sterk,
2051 statlig rikskringkaster er viktige samfunnsverktøy for å motvirke desinformasjon og hybrid
2052 krigføring, som kan skade beredskapen.

2053 Felles for alle kriser er at de rammer hardest dem som har minst fra før. En godt fungerende
2054 velferdsstat er et viktig virkemiddel for å ivareta alle samfunnsmedlemmene når krise rammer.
2055 Politikken må være innrettet både på å forebygge kriser og å gjøre folk i stand til å møte
2056 krisene når de likevel inntreffer.

2057 **Tillitssamfunnet som grunnmur**

2058 Grunnmuren for god beredskap er et samfunn med høy og velbegrunnet tillit. Tilliten mellom
2059 folk gjør at vi stiller opp for hverandre hvis krise og krig rammer. Tilliten til myndigheter og
2060 institusjoner i samfunnet gjør at faglige beredskapsråd blir fulgt av mange. Tilliten mellom
2061 aktører i beredskapssystemet gjør at beredskapssamarbeid og beredskapssamvirke fungerer
2062 bedre. I sum gjør den norske tilliten at vi står stødigere i møte med kriser og forsøk på å
2063 destabilisere fellesskapet vårt. Økende ulikhet og utenforskap er en trussel mot tilliten i
2064 samfunnet og dermed mot vår evne til å ha en god totalberedskap.

2065 Utenlandske stater eller ikke-statlige aktører som søker å skape splid og destabilisering, setter
2066 det det norske tillitssamfunnet og demokratiet under press. Innsatsen mot slike trusler må
2067 styrkes.

2068 Beredskapssystemet må i større grad ta hensyn til at de samlede sosiale faktorer som
2069 økonomi, alder, etnisitet, kjønnsidentitet og helse kan gjøre folk særlig sårbare. Tillit til
2070 beredskapsaktørene hviler ikke bare på samfunnets generelle tillit til velfungerende
2071 institusjoner, men også på at forebygging av kriser, varsling av kriser og kriseberedskap faktisk
2072 fungerer for alle. Kriser rammer sårbare grupper hardest.

2073 **Bedre styring og koordinering**

2074 Budsjettetterslep i flere av beredskapsvirksomhetene, kombinert med økende mål- og
2075 resultatstyring, oppsplitting, konsulentbruk, omfattende sentralisering og omstillingsprosesser,
2076 har svekket totalberedskapen. Koordineringsproblemer og for lite samarbeid på tvers er
2077 fremdeles et betydelig problem. Gjennomføring av tillitsreformen og økte investeringer i hele
2078 offentlig sektor vil styrke den samlede beredskapen.

2079 Det vil være avgjørende for beredskapen at det på regjeringsnivå etableres et helhetlig
2080 risikobilde som danner grunnlag for styringen av samfunnets samlede beredskapsressurser.
2081 Det må komme på plass en nasjonal sikkerhets- og beredskapsstrategi som er felles for sivil og
2082 militær beredskap, og som danner grunnlaget for helhetlig og langsiktig styring. LO mener det
2083 bør etableres langtidsplaner for beredskapen. Med utgangspunkt i dette må ressursene settes
2084 i stand til å møte risikobildet og virke sammen.

2085 Unødvendig detaljstyring må bort, og styringen må understøttes av bredt sammensatte
2086 beredskapsråd på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Styringen på beredskapsfeltet er
2087 gjennomgående preget av detaljstyring. Omfattende kontrollsystemer tar tid fra faglig
2088 beredskapsarbeid, flytter avgjørelser oppover i systemet og tar oppmerksomheten bort fra
2089 samfunnsoppdraget. Styring og koordinering basert på tillit, medbestemmelse, kompetanse og
2090 tjenesteutvikling vil styrke beredskapen og sikre autonomi.

2091 **Flere øvelser, mer kompetanse og kunnskap**

2092 Antallet beredskapsøvelser må øke fra dagens nivå. Det må finnes regionale utøvende ledd for
2093 å videreutvikle og gjennomføre felles opplærings- og øvingsaktiviteter. Læring gjennom og etter
2094 øvelser bedrer evnen til å håndtere kriser. Øvelser med flere aktører styrker samvirket.

2095 Kompetansen i beredskapssystemet må styrkes gjennom oppdimensjonering av både
2096 grunnutdanning, etter- og videreutdanning og kurs. Motstandsdyktigheten i befolkningen må
2097 understøttes gjennom tydeligere råd om egenberedskap.

2098 Inntaket til førstegangstjenesten bør øke for å styrke det folkeforankrede militære forsvaret.
2099 Samfunnets beredskapsbehov bør også være styrende for økt inntak, også utover Forsvarets
2100 egne behov, som del av en bredere beredskapsplikt. Dette vil være et bidrag for økt
2101 rekruttering til beredskapssystemet og grunnleggende kunnskap om beredskap for alle som
2102 har gjennomført tjeneste. For at den allmenne verneplikten skal være reell, bør de som utfører
2103 tjeneste, utgjøre et tverrsnitt av befolkningen med hensyn til kjønn og øvrig bakgrunn.

2104 Organisering av offentlige tjenester har stor betydning for håndteringen av kriser. Drift med
2105 egne ansatte sikrer at offentlig sektor har kompetanse og kan omdisponere personell raskt ved
2106 skiftende behov uten å være avhengig av reforhandling av kontrakter. Anbudsutsetting gir økt
2107 sårbarhet ved at håndteringen av kriser baseres på eksterne selskaper.

2108 En krise kan treffe ulike deler av tjenesten på ulike måter og på ulikt tidspunkt. Under covid-19-
2109 pandemien vekslet det på ulike tider mellom å være størst press i spesialisthelsetjenesten og i
2110 kommunehelsetjenesten. Skillelinjer mellom spesialist- og kommunehelsetjenesten må ikke stå
2111 i veien for en hensiktsmessig og smidig personell- og ressursallokering i kriser.

2112 **Sterk nærberedskap i hele landet**

2113 Kommunenes ressurser og støtten til kommunene må dimensjoneres til å møte
2114 beredskapsbehovene. For å håndtere kriser der de skjer, trengs folk, materiell og kompetanse i
2115 beredskapens ytre ledd over hele landet. Mange kommuner bryter minimumskrav til
2116 bemanning, øvelser, analyser og planer. Evnen til å håndtere kriser er derfor for tynn.
2117 Kommunehelsetjenesten, brannvesen og vannforsyningen er områder innen totalberedskapen
2118 som vil ha økte behov framover, noe som understreker behovet for å styrke finansieringen.
2119 Kritisk infrastruktur som befolkningen er avhengig av, må ha operative planer som skal sikre
2120 drift om kriser skulle oppstå.

2121 De sterke lokalsamfunnene må vernes om gjennom gode vilkår for å bo, leve og arbeide i hele
2122 landet. I sterke lokalsamfunn stiller folk opp for hverandre når krisen rammer. Virksomheter
2123 med maskiner, utstyr og industrivern gir større trygghet når kriser rammer. Det vil være viktig
2124 for totalberedskapen at arbeidere bor der de jobber.

2125 For å sikre god beredskap i hele landet er det helt avgjørende å øke Sivilforsvarets operative
2126 evne. Det inkluderer rekruttering av mannskap, kurs og øvelser, men også tilgjengelige lagre for
2127 utstyr og vedlikehold av materiell. Sivilforsvaret må fortsatt være desentralisert.

2128 Den økonomiske støtten til frivillige beredskapsorganisasjoner må opp. Den frivillige
2129 beredskapsinnsatsen som gjøres over hele landet, er uvurderlig.

2130 Brann- og redningsvesenet er en uvurderlig teknisk beredskapsressurs lokalt. I Norge er to av
2131 tre brannkonstabler ansatt i deltidsbrannvesen. Deltidsbrannfolk utgjør ryggraden i lokal
2132 beredskap utenfor storbyene. De siste årene har sentralisering av politiet og
2133 ambulansetjenesten ført til et press på deltidsmodellen, gjennom oppgavegliding og stadig
2134 flere utrykninger. Det er viktig å satse på kompetanse og gode rammebetingelser for
2135 deltidsbrannvesen for å bevare god beredskap i hele landet.

2136 Det må etableres tydelige nasjonale ambisjoner, kriterier og veiledning for ressursprioritering i
2137 situasjoner med ekstraordinære behov for helsehjelp. Den nasjonale produksjonen av kritisk
2138 utstyr og materiell i helsesektoren må styrkes. Helsetjenesten og Forsvaret må sammen
2139 avklare hva slags helseberedskap som skal finnes ved væpnet konflikt og krig.

2140 **Nordområdene og Arktis**

2141 Utviklingen i nordområdene og Arktis har stor nasjonal og internasjonal betydning for
2142 beredskap. Norge har et ansvar for sosial, miljømessig, og økonomisk bærekraftig utvikling
2143 gjennom samarbeid, aktiv tilstedeværelse og håndheving av norsk suverenitet. Gode offentlige
2144 tjenester og godt utviklet transportsystemer i nord er avgjørende for både sysselsetting,
2145 næringsutvikling, samfunnssikkerhet, beredskap og bosetting i nordområdene. Desentralisert
2146 beredskap og samfunnssikkerhet må bygge på kontinuitet og tilstedeværelse. Mange
2147 arbeidsplasser i Nord-Norge er avhengige av arbeidskraft som er bosatt andre steder i landet,
2148 noe som gjør regionen sårbar og vanskeliggjør opprettholdelsen av tjenestetilbudet til
2149 befolkningen.

2150 **Kontroll på kritiske samfunnsfunksjoner**

2151 Beredskap og samfunnsikkerhet må få større vekt når det vurderes om oppgaver skal løses av
2152 offentlige eller private aktører. Beredskap er et offentlig kjerneoppdrag. Rygggraden i
2153 beredskapen må være offentlige beredskapsaktører, mens private aktører spiller en
2154 supplerende rolle. En viktig del av beredskapen er at det bor mennesker i alle landområder i
2155 hele Norge. Dette ansvaret som ligger på det offentlige, forutsetter tilstrekkelige ressurser,
2156 men også evne til å styre helhetlig. LO mener derfor at privatisering og oppsplitting av
2157 beredskapsfunksjoner bør unngås. Det fører til mer komplekse styringskjeder og gir økt
2158 sårbarhet. LO vil ta initiativ til en gjennomgang av hvilke samfunnsfunksjoner som skal
2159 defineres som kritiske i beredskapssammenheng.

2160 For å redusere sårbarheten for bortfall av internasjonale forsyninger i krise og krig, trenger
2161 Norge produksjon av kritiske varer. En mer ustabil verden gjør at det er økt risiko for
2162 internasjonal forsyningssvikt. Det behøves et nasjonalt løft for å sikre både tilstrekkelig
2163 fornybar energi og overføringskapasitet for energi til det den skal brukes. Selvforsyningsgraden
2164 av mat må opp, og en større andel av råvarene må produseres og videreforedles til ferdige
2165 produkter i Norge. Norge har stort og uutnyttet potensial for å produsere legemidler, råvarer
2166 til legemidler og medisinsk utstyr, og både næringspolitiske og beredskapsmessige hensyn
2167 tilsier at dette potensialet bør tas i bruk. Norge bør delta i et forpliktende samarbeid med EU
2168 om styrket helseberedskap. Norge må etablere beredskapslagre for å håndtere mangelen på
2169 smittevernutstyr. Vi bør satse på egenproduksjon for å sikre dette best mulig i framtidige
2170 pandemier. I tillegg har Norge kunnskapsmiljøer i verdensklasse innen medisinsk forskning,
2171 legemiddel- og vaksineproduksjon, livsvitenskap og industrielle prosesser som kan bidra til å
2172 lage vaksiner. Beredskapslagring er et viktig supplement, og det er avgjørende at nasjonale
2173 myndigheter og leverandører av verneutstyr sikrer en pålitelig og effektiv tilgang. Et langsiktig
2174 mål må være å øke den innenlandske produksjonskapasiteten samt etablere et nordisk
2175 samarbeid på dette området.

2176 **3.9 Internasjonal demokratibyggning**

2177 **Arbeiderbevegelsens mål om at alle mennesker skal kunne leve gode og frie liv i**
2178 **felleskap, legger grunnlaget også for vårt internasjonale solidaritetsarbeid.**

2179 Demokrati, folkestyre og folkerett er under voldsomt press internasjonalt. Over halvparten av
2180 verdens befolkning lever nå i land uten demokratisk styresett. Polariseringen øker. Ulikheten
2181 og gapet i ressurser mellom små eliter og vanlige folk har skutt i været i mange land siden
2182 1980-årene og parallelt med undertrykking av folkestyre og sivilsamfunn. Vi ser økende angrep
2183 på demokrati, yringsfrihet og faglige rettigheter i mange land. I kjølvannet vokser folkets
2184 mistillit og sinne samt sosial uro. Tilliten til politikere og myndigheter har gått ned, og
2185 sivilsamfunnet reagerer på korrupsjon, vanstyre og ulikhet. For LO er demokrati, rettsstat og
2186 faglige og menneskelige rettigheter grunnlaget for enkeltmenneskets frihet.

2187 **Organisasjons- og forhandlingsrett**

2188 Det er mindre ulikhet i land der fagbevegelsen står sterkt. ILOs kjernekonvensjoner utgjør
2189 grunnfjellet i fagbevegelsens kamp for demokrati og mot ulikhet. Samtidig er rettighetene til å
2190 organisere seg og til å forhandle kollektivt under betydelig press i mange land. Det samme
2191 gjelder organisasjonsgrad, avtaledekning og avtalenes kvalitet. LO vil sammen med
2192 internasjonal fagbevegelse, nasjonale partnere i ulike land og i samhandling med arbeidsgivere
2193 og myndigheter hjemme arbeide for at flere land ratifiserer og respekterer ILOs
2194 kjernekonvensjoner.

2195 LO vil gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid arbeide for å øke organisasjonsgraden og
2196 avtaledekningen i våre samarbeidsland, herunder å yte politisk press der det kreves. LO vil

2197 prioritere samarbeid med fagorganisasjoner som har potensial til å vokse, bli representative,
2198 og som evner å forhandle med arbeidsgivere og nasjonale myndigheter. Våre tillitsvalgte må
2199 stille krav til sine bedrifter som samarbeider eller handler med bedrifter i udemokratiske land,
2200 om å be dem legge press på myndighetene i sine respektive land for å bedre forholdene.

2201 **Styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt**

2202 LO vil, i dialog med norske myndigheter, gjøre styrking av arbeidstakerrettigheter internasjonalt
2203 til et prioritert område i norsk utenrikspolitikk og kreve at beskyttelse av fagforeningsledere på
2204 flukt prioriteres. En sentral del av dette må være å passe på at statens eierskapspolitikk,
2205 åpenhetsloven, OECDs og FNs retningslinjer respekteres av norske selskaper også
2206 internasjonalt. LO vil i samarbeid med forbundene aktivt arbeide for at det inngås globale
2207 rammeavtaler i konserner, særlig konserner med hovedkontor i Norge. Tillitsvalgte må aktivt
2208 med både ved inngåelse og oppfølging av avtalene.

2209 **Streikerett**

2210 Organisasjons- og ytringsfriheten er ryggraden i ethvert demokrati. Streikeretten hører inn
2211 under disse rettighetene, men er under økende press globalt, både fra arbeidsgiversiden i ILO,
2212 i det globale sør, i Europa og her i Norden.

2213 LO skal være en tydelig stemme til forsvar for streikeretten internasjonalt. Dette innebærer å
2214 bruke stemmen vår og presse på overfor arbeidsgivere og myndigheter for å få aksept for
2215 streikeretten, vurdere støttemarkeringer der norske selskaper, eller internasjonale selskaper i
2216 Norge, nekter å respektere streikeretten, og å kreve press fra norske myndigheter, selskaper
2217 og finansinstitusjoner der enkelt-selskaper nekter å respektere denne grunnleggende faglige
2218 rettigheten. Kampen i ILO for anerkjennelse av streikeretten er en sentral del av dette.

2219 **Likestilling**

2220 Kampen for demokrati og mot ulikhet er på alle måter en kamp mot diskriminering og for
2221 likestilling og inkludering. Kvinner er underrepresentert i ledende stillinger og overrepresentert
2222 i usikre og lavtlønte jobber. Lederposisjoner i fagbevegelsen er i de fleste land forbeholdt
2223 menn.

2224 LO vil gjennom nasjonalt og internasjonalt partnerskap bidra aktivt til at flere kvinner får
2225 lederposisjoner i fagbevegelsen. Fagbevegelsen, som verdens største kvinneorganisasjon, skal
2226 kjempe for likestilling og kvinners og minoriteters rettigheter.

2227 LO vil støtte organisering av kvinner, bidra til å styrke deres kompetanse og deltakelse i
2228 forhandlinger samt bidra til å styrke kvinners rettigheter i kollektive avtaler og nasjonalt lov- og
2229 avtaleverk. Gjennom vårt internasjonale solidaritetsarbeid vil vi jobbe for å mobilisere flere
2230 kvinner inn i fagbevegelsen, drive mentorprogrammer for unge kvinnelige tillitsvalgte og stille
2231 konkrete krav om kvinneandel i landsorganisasjonene vi støtter.

2232 LO vil være en forkjemper for at ILO-konvensjon 190 ratifiseres og håndheves i flere land. I
2233 solidaritetsarbeidet vil vi prioritere partnere som utfører likestillingskartlegginger, rekrutterer
2234 og lærer opp kvinnelige ververe, organiserer i kvinnedominerte næringer, og som har reelle
2235 likestillingsplaner med ambisiøse mål om å øke andelen kvinner i forhandlingsdelegasjoner, i
2236 ledelse og på kongresser.

2237 **Sosial dialog**

2238 Sosial dialog og trepartssamarbeid er sentrale virkemidler i den nordiske modellen. Land som
2239 har klart å etablere god dialog mellom partene i arbeidslivet, gjør det best når det gjelder vekst
2240 og omfordeling, tillitsbygging, krisehåndtering og beredskap. Dialogen og tilliten mellom
2241 partene i arbeidslivet har muliggjort de store reformene i arbeidslivet og samfunnet som i dag
2242 kjennetegner de nordiske velferdsstatene og arbeidsmarkedene med en relativt jevn

- 2243 fordelingsprofil. Partene i arbeidslivet i Norge kan sammen gå foran som gode eksempler på
2244 sosial dialog og samarbeid på arbeidsplassen.
- 2245 LO vil bidra til å styrke dialog og trepartssamarbeid i andre land og til økt kunnskap om
2246 behovet for organisering, tillit og sterke kollektive forhandlingssystemer som viktige pilarer for
2247 trepartssamarbeid.
- 2248 LO vil jobbe for å øke partnernes kapasitet til å delta aktivt i trepartssamarbeid samt i å sette
2249 arbeidstakersidens saker på dagsordenen for omstillingsarbeid, arbeidsvilkår, rettferdig
2250 omstilling og velferdsreformer.

2251 **3.10 Styrke den demokratiske deltakelsen**

2252 **Et velfungerende demokrati forutsetter at folk deltar i det. Uten deltakelse mister**
2253 **demokratiet sin legitimitet. De som ikke deltar, blir hverken hørt eller representert. I en**
2254 **tid hvor demokratier er på tilbakegang i verden, er det viktig å verne om demokratiet**
2255 **her hjemme.**

2256 Norge er et av verdens sterkeste demokratier, med sterke institusjoner, høy tillit i befolkningen,
2257 et velfungerende politisk styre og en fri presse. Små økonomiske forskjeller, en sterk sivil sektor
2258 med et rikt organisasjonsliv, en sterk fagbevegelse og en velfungerende offentlighet bidrar til
2259 det høye tillitsnivået. Den nordiske velferdsmodellen har spilt en viktig historisk rolle for å
2260 bevare og skape et slikt samfunn. Samtidig ser vi tegn til at det velfungerende demokratiet
2261 utfordres, både av fallende deltakelse og av ytre press.

2262 Demokratisk deltakelse er skjevfordelt i befolkningen og følger sosioøkonomisk bakgrunn. Det
2263 betyr at påvirkning på politiske beslutninger også er skjevfordelt. Demokratisk deltakelse kan
2264 komme i flere former. Det kan være å stemme ved valg, være medlem av en organisasjon eller
2265 et parti, å aksjonere eller å delta i den offentlige debatten.

2266 Det er særlig unge og innvandrere som i mindre grad deltar i demokratiet enn befolkningen
2267 ellers. Tallene er også tydelige når det gjelder personer med lavere utdanning, lønnsnivå og
2268 tilknytning til arbeidslivet. At noen grupper deltar sjeldnere i demokratiet, er både en
2269 utfordring for demokratiet ved at det kan skape lommer av mistillit, og for de enkelte gruppene
2270 som blir representert og hørt i mindre grad enn andre. Det er derfor viktig å løfte stemmene til
2271 disse gruppene og styrke deres demokratiske posisjon. Det må ses på ordninger som gjør at
2272 uføretrygdede eller andre som mottar pensjonsytelser som avkortes mot inntekt, kan motta
2273 godtgjøring for å være folkevalgte eller ha organisatoriske verv uten at godtgjøringen avkortes
2274 bort mot ytelsen.

2275 **Deltakelse ved valg**

2276 Norge har lav valgdeltakelse, både ved lokalvalg og stortingsvalg, sammenliknet med andre
2277 skandinaviske land. Den relativt lave valgdeltakelsen er i seg selv en utfordring, ettersom det
2278 tyder på at mange ikke opplever valg og demokratiet som relevant.

2279 Demokratisk deltakelse er en nøkkel til et velfungerende og sterkt demokrati. Dette er selve
2280 bærebjelken i demokratiet. Men demokratisk deltakelse har også en viktig funksjon for den
2281 enkelte ved at man blir representert, hørt og dermed får tillit til demokratiet som styringsform.

2282 Økt valgdeltakelse blant underrepresenterte grupper vil både kunne sikre en større
2283 representasjon i lokale og nasjonale demokratiske organer som kommuner, fylkeskommuner
2284 og Storting, innlemme grupper i demokratiet samt hindre varig utenforskap og mistillit til
2285 demokratiet.

2286 Velgere motiveres til å stemme gjennom tilgjengelighet, tilstrekkelig informasjon, opplevelse av
2287 borgerplikt og sosialt press samt engasjement om sakene. Det er flere aktører som har en

2288 viktig rolle i å mobilisere til valgdeltakelse: Kommunene har ansvar for å organisere valg og
2289 sikre tilstrekkelig tilgjengelige valglokaler og informasjon om når, hvor og hvordan stemme til
2290 velgere. Partiene har et ansvar i å engasjere velgere i deres saker og motivere velgere til å
2291 stemme gjennom valgkamp. Skolene har et ansvar for å spre kunnskap om demokratiet og
2292 demokratiske institusjoner, og å bygge opp under demokratiske verdier.

2293 **LOs rolle**

2294 Arbeiderbevegelsen har i hele vår historie vært den viktigste pådriveren for et demokratisk
2295 Norge, der alle mennesker har rett til deltakelse ved valg og i samfunnsliv, uavhengig av kjønn
2296 og opprinnelse. Det var arbeiderbevegelsen som startet kampen for allmenn stemmerett.
2297 Sammen med kvinnebevegelsen vant vi fram da kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn.
2298 LO ser det som en viktig oppgave å bidra til at vanlige arbeidstakere deltar i det formelle
2299 demokratiet på lik linje med andre samfunnsgrupper, herunder deltakelse ved valg og
2300 deltakelse i styringsorganene. LO skal jobbe for at befolkningen engasjerer seg i sine
2301 lokalsamfunn.

2302 LO og LOs forbund er i seg selv en viktig del av det norske demokratiet fordi vi samlet
2303 organiserer mer enn én million arbeidstakere. Innenfor rammen av LO og forbundene gir det
2304 våre medlemmer muligheten til å fremme krav overfor arbeidsgivere og myndigheter. LOs og
2305 forbundenes demokratiske organer er, sett under ett, det største demokratiske verkstedet i
2306 sivilsamfunnet. Rekruttering av medlemmer til LO-forbundene bidrar i seg selv til å styrke
2307 demokratisk deltakelse i befolkningen. I tillegg fungerer LO og LOs forbund som
2308 demokratskoler for medlemmer gjennom organisasjonsdemokratiet. Gjennom demokratiske
2309 strukturer på medlemsmøter og i beslutningsprosesser i forbundene, på både lokalt og
2310 nasjonalt nivå, deltar medlemmene i demokratiske prosesser i praksis.

2311 LO og forbundene spiller også en viktig rolle i bedriftsdemokratiet på den enkelte arbeidsplass.
2312 Klubber og foreninger er kanaler og arenaer for medlemmenes innflytelse og
2313 medbestemmelse på egen arbeidsplass og i egen arbeidshverdag. Rekruttering av
2314 medlemmer, opprettelse av klubber og foreninger og krav om opprettelse av tariffavtaler er i
2315 seg selv et bidrag til å styrke demokratiet.

2316 **Skolering om demokratisk deltakelse og fagbevegelsens rolle i demokratiet**

2317 Kunnskap om demokratiet er en viktig forutsetning for å kunne delta. Manglende kunnskap om
2318 demokratiske verdier og institusjoner i befolkningen utgjør en utfordring for demokratier,
2319 ettersom det da er færre som vil reagere på udemokratiske tendenser, falske nyheter,
2320 nedbygging av demokratiske institusjoner og udemokratiske beslutninger.

2321 Kunnskap om demokratiske institusjoner og politiske prosesser læres gjennom skolen. Selv om
2322 det i dag er flere skoletimer som omfatter demokrati i skolen, viser undersøkelser at 14-åringer
2323 kan mindre om demokrati i dag enn tidligere. I tillegg er det stor forskjell på kunnskapsnivået i
2324 den voksne befolkningen.

2325 LO skal bidra til å øke kunnskapen om demokratiet, demokratisk deltakelse og
2326 fagbevegelsenes betydning, særlig blant skoleelever og LOs medlemmer og tillitsvalgte.

2327 LOs nye besøksenter, Folkets hjørne, vil med læringsspillet *Sammen* bidra til økt kunnskap hos
2328 ungdom om fagbevegelsens rolle i det norske demokratiet, trepartssamarbeidet og
2329 organisasjonsdemokratiet. Samtidig vil Folkets hjørne jobbe for økt kunnskapsformidling over
2330 hele landet med ulike tiltak.

2331 **Bekjempe ekstremisme**

2332 Ekstremisme er en av de største truslene mot demokratiet. Ekstremisme åpner for bruk av
2333 makt langt utover demokratiets rammer, noe som i seg selv er en trussel mot demokratiet.
2334 Ekstremismen er også i sin natur farlig for enkeltmennesker og samfunnet gjennom
2335 ekstremismens bruk av vold og hatretorikk. Når ekstremisme har fått fotfeste i enkelte miljøer,

2336 er det dessuten fare for at ekstremismen vil spre seg. Forebygging koster mindre enn å
2337 reparere. I en sterk fellesskole, der elevene blir sett og hørt, minsker risikoen for at de søker
2338 tilhørighet i radikale miljøer. Ekstremismen får økt næring i et samfunn der forskjellene øker, og
2339 tilliten forvitrer. Å opprettholde og å styrke den norske modellen, med høy sysselsetting, små
2340 forskjeller og trygg økonomisk styring, er i seg selv et bidrag til å bekjempe ekstremisme.
2341 Ekstremismen får også næring når enkeltgrupper i samfunnet kommer dårlig ut av nødvendige
2342 omstillingsprosesser. For LO er det avgjørende å sikre at alle kommer ut som vinnere i det
2343 grønne og digitale skiftet vi nå er inne i, og at arbeidstakerne opplever medbestemmelse og
2344 innflytelse under omstilling.

2345 Å motkjempe ekstremisme er derfor en sentral del av å sikre demokratisk deltakelse, både
2346 fordi det vil styrke demokratiet å bekjempe ekstremisme, men også fordi færre vil ty til anti-
2347 demokratiske virkemidler framfor demokratisk deltakelse hvis ekstremisme bekjempes.

2348 Arbeiderbevegelsen i Norge har i hele norsk moderne historie vært garantisten for et samfunn
2349 der ekstremismen ikke får plass, både ved å klart ta stilling for demokratiske verdier, gi støtte til
2350 rettsstaten og demokratisk styresett og ved å ta avstand fra intoleranse, rasisme og sexisme.
2351 LO vil fortsatt ta ansvar for å bygge et tillitsbasert, inkluderende og likestilt samfunn i Norge. Da
2352 er den norske modellen, og vår egen kampkraft, våre aller viktigste verktøy.

2353 **3.11 Ungdom og organisert arbeidsliv**

2354 **Manglende kunnskap om arbeidslivet øker faren for en dårlig start på arbeidslivet. LO**
2355 **vil jobbe for å styrke unges kunnskap om yrkesvalg og organisert arbeidsliv og vil satse**
2356 **særlig på å rekruttere og skolere unge til fagbevegelsen. Kjennskapen til LO må økes**
2357 **blant lærlinger, skoleelever, studenter og unge arbeidstakere.**

2358 LO har vært den viktigste pådriveren for en utdanningsrevolusjon som har gitt alle barn og
2359 unge lik rett til utdanning, fra grunnskolenivå til universitets-, høyskole- og fagskolenivå.
2360 Sammen med etableringen av Statens lånekasse for utdanning og andre velferdsordninger har
2361 denne adgangen blitt reell for hundretusenvis av unge. Formelt sett står alle barn og unge likt
2362 når det gjelder utdanningsvalg – om de ønsker en fagutdanning, en profesjonsutdanning eller
2363 annen høyere akademisk utdanning. Reelt sett ser vi likevel at sosioøkonomiske skiller
2364 reproduseres gjennom utdanningssystemet. Det er i seg selv ikke problematisk at barn velger
2365 samme eller liknende utdanningsløp som foreldrene. Men det er problematisk dersom
2366 utdanningsvalgene reelt sett begrenses av tradisjoner, eksterne forventninger eller manglende
2367 kunnskap hos de unge om utdanningsmuligheter, yrkesmuligheter eller krav og forventninger i
2368 arbeidslivet. Større vekt på kunnskap om arbeidslivets virkemåte, om yrkesvalg og om plikter
2369 og rettigheter kan gi unge større frihet i utdannings- og yrkesvalg.

2370 **Mer arbeidsrelevant utdanningssystem**

2371 LO vil arbeide for at skolen skal bli mer arbeidslivsorientert og praksisnær, slik at barn og unge
2372 får et bedre grunnlag for å foreta utdannings- og yrkesvalg. Praktiske og estetiske fag må få en
2373 større plass i grunnskolen, og kvaliteten på disse fagene må økes gjennom større ressurser. En
2374 slik reform må omfatte hele skolesystemet, fra grunnskolen start og fram til videregående
2375 opplæring, og den må følges av en styrket veiledning av elevene på ungdomsskolenivå og
2376 videregående nivå.

2377 LO vil også arbeide for at skoleelevene lærer mer om det organiserte arbeidslivet og om
2378 rettigheter og plikter, slik at flere unge kan få en bedre start på yrkeslivet, og slik at de er mer
2379 bevisste de pliktene som følger med å være en arbeidstaker. Organisert arbeidsliv er i dag for
2380 lite vektlagt i læreplanene. LO mener at skolen må ta et større ansvar for å forberede de unge
2381 på arbeidslivet.

2382 Selv om vi mener at informasjonen om det organiserte arbeidslivet må vektlegges mer i
2383 læreplanene og i undervisningen, gjør LO og forbundene en stor innsats for å informere unge
2384 gjennom blant annet skolebesøk. Vi vil videreføre dette arbeidet i kongressperioden.

2385 **Øke kjennskapen til LO og organisert arbeidsliv**

2386 Kunnskapen og bevisstheten om organisert arbeidsliv er høy i Norge, men bevisstheten kan
2387 bare holdes høy dersom nye generasjoner får del i denne kunnskapen. Det er avgjørende at
2388 morgendagens arbeidstakere kommer inn i arbeidslivet med en kunnskap om plikter,
2389 rettigheter og organisering. Høy organisasjonsgrad utgjør grunnlaget for det organiserte
2390 arbeidslivet og dermed også for hele arbeidslivspilaren i den norske modellen.

2391 Organisert arbeidsliv har i dag en for liten plass i læreplanen. Den norske modellen og det
2392 organiserte arbeidslivet må sterkere inn i undervisningen, og lærerne må få en dypere
2393 kompetanse om organisert arbeidsliv for å kunne formidle det pedagogisk til elevene. LO har
2394 som mål om at alle arbeidstakere kjenner til fagbevegelsen.

2395 Befolkningsundersøkelser viser at LO er den suverent best kjente arbeidslivsorganisasjonen i
2396 Norge og også den arbeidslivsorganisasjonen med klart best omdømme. Det er en posisjon LO
2397 ønsker å videreføre. LOs gode omdømme henger nært sammen med antall medlemmer og
2398 organisatorisk bredde, men også vårt samfunnsengasjement og vår rolle i politikktutforming
2399 gjennom trepartssamarbeidet. Imidlertid er andelen unge voksne under 30 som oppgir
2400 kjennskap til LO, klart lavere enn blant de eldre aldersgruppene. Forbundene, koordinert av LO
2401 sentralt, må derfor forsterke innsatsen overfor den yngre aldersgruppen.

2402 **LOs ungdomsarbeid**

2403 Forutsetningen for at LO også i framtiden skal ha makt og innflytelse til å skape et mer
2404 rettferdig samfunn, er at dagens og morgendagens unge arbeidstakere organiserer seg.
2405 Ungdomsarbeidet er avgjørende for LO og LOs forbund, for det organiserte arbeidslivet og for
2406 den norske modellen. LO og forbundene skal sammen organisere, skolere og engasjere flere
2407 unge til arbeiderbevegelsen.

2408 LOs ungdomsarbeid har tre hovedformål: å organisere flere unge, å skolere og aktivisere unge
2409 i fagbevegelsen og å ivareta unge medlemmers interesser i arbeidslivet. Dette arbeidet skjer
2410 gjennom skolebesøk, lærlingssamlinger, stands på universiteter og høyskoler og overfor unge
2411 yrkesaktive gjennom særskilte kampanjer.

2412 LO organiserer lærlinger gjennom lærlingpatruljen, studenter med deltidsjobb gjennom
2413 bevisstgjøring og studentlag i LO-studentene og dem som møter arbeidslivet for første gang,
2414 gjennom sommerpatruljen. Jo flere unge vi snakker med, jo flere unge får vi organisert.
2415 Sommerpatruljen, lærlingpatruljen og studentarbeidet gir også nyttig, praktisk skolering for
2416 den enkelte tillitsvalgte. Gjennom LOs student- og ungdomsarbeid bygger vi trygge og tydelige
2417 tillitsvalgte som sørger for at LO er enda mer relevant i framtiden, og med det får vi flere
2418 tariffmessige og politiske gjennomslag. Vi trenger derfor at flere tillitsvalgte og frivillige deltar
2419 sammen med oss. Da bygger vi organisasjonen sterkere.

2420 En styrke ved LOs ungdomsarbeid er at unge tillitsvalgte samarbeider på tvers av forbundene
2421 om å rekruttere og skolere nye medlemmer, uavhengig av hvilket forbund den tillitsvalgte eller
2422 det nye medlemmet tilhører. Dette bidrar til å bygge framtidig solidaritet internt i LO-familien
2423 og gi LO den samfunnsmessige tyngde vi er avhengige av. Samtidig er det viktig at unge,
2424 nyrekrutterte medlemmer finner veien inn i sitt forbund, med utgangspunkt i hvilken bransje
2425 og sektor de arbeider i. Det er viktig at forbundene utarbeider gode rutiner for å sikre
2426 overgangen fra medlemsgruppene lærling, elev og student og til yrkesaktivt medlem.

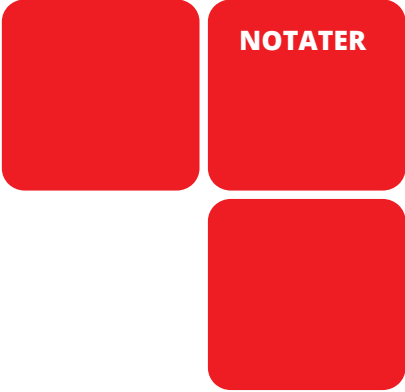
2427 **Politisk arbeid**

2428 Ingen har fasiten for hvordan arbeidslivet vil bli i framtiden, men interessekonflikten
2429 mellom arbeid og kapital vil bestå. Mange unge føler i dag på et stort press for å prestere. Den

2430 teknologiske utviklingen forsterker presset etter ferdigheter og kompetanse. Samtidig mister
2431 mange unge framtidshåpet og troen på at man vil leve et bedre liv enn forrige generasjon.

2432 Løsningen må komme gjennom bevegelsen. LO skal være garantisten for å sikre en balanse
2433 mellom arbeid og fritid i framtiden. I en tid som oppleves mindre trygg og mer uforutsigbar,
2434 skal vi bidra til å gi mer trygghet og frihet. Det er, og har alltid vært, en kjerne for
2435 fagbevegelsen.

2436 Et sterkt og forpliktende fagligpolitisk samarbeid med AUF er viktig for å styrke den unge
2437 arbeiderbevegelsens politiske og organisatoriske mål. Samarbeidet med AUF, og med andre
2438 ungdomsorganisasjoner som deler LOs mål for samfunnet, er viktig for at våre unge
2439 medlemmer kan påvirke den politiske utviklingen i samfunnet. Styrken til det fagligpolitiske
2440 samarbeidet er summen av alle tillitsvalgte og medlemmer som engasjerer seg i både det
2441 politiske og faglige arbeidet.

Kongress2025

LOs 36. ordinære kongress
lo.no/kongress2025

